
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 2(56)/2016

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

- Ольховський М.А.** Основні напрями діяльності волонтерських організацій в Україні 7
- Ситник Г.О.** Інформатизація та «електронний уряд»: взаємозв'язок у світі 16

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

- Баранівський В.Ф., Присяжний В.М.** Індивідуалізація відповідальності та покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження 21
- Гринь О.Д.** Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 131 КК України 31
- Денисов С.Ф., Суюндикова Н.М.** Врахування характеристик особи при реалізації кримінальної відповідальності (за кримінальним законодавством країн Центральної Азії) 42
- Донченко О.І.** Аналіз історичних факторів криміналізації посягань на авторитет органів місцевого самоврядування 50
- Зубець Ю.Г.** Об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачена ч.1 ст.136 КК України 60
- Карпенко М.І., Гонак С.О.** Сучасна статистика, аналіз та приклади складу злочину, передбаченого ст.426 КК України («Бездіяльність військової влади») 84
- Кавальова Т.І.** Витоки та генеза дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (третій – шостий періоди розвитку суспільства і державності) 102
- Матвійчук В.К., Гіда Є.О.** Порівняльно-правове дослідження особливо жорстокого поводження як способу вчинення злочинів за кримінальним законодавством України і деяких держав 117
- Орлов Ю.В.** Вдосконалення нормативних приписів, що передбачені ст. 158-2 КК України 124
- Осітнюк Ю.В.** Запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря 132

Решнюк А.В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.400 КК України	142
Соловійова А.М. До питання історичних процесів на території України в контексті злочинів проти власності	161
Чугаєнко Ю.О., Харь І.О. Вплив суб'єктивних ознак на кваліфікацію діяння, вчиненого з особливою жорстокістю	166
КРИМІНОЛОГІЯ	
Кікалішвілі М.В. Делінквентна поведінка: поняття, ознаки та детермінанти	177
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО	
Токаренко К.В. Закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення чи відсутності в діянні складу кримінального правопорушення	191

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 2(56)/2016

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

- Ольховский М.А.** Основные направления деятельности волонтерских организаций в Украине 7
- Сытник Г.А.** Информатизация и «электронное правительство»: взаимосвязь в мире 16

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

- Барановский В.Ф., Присяжный В.М.** Индивидуализация ответственности и наказания за преступления, совершенные способом особенно жестокого обращения 21
- Гринь О.Д.** Уголовно-правовая характеристика объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 131 УК Украины 31
- Денисов С.Ф., Суюндыкова Н.М.** Учет характеристик личности при реализации уголовной ответственности (по уголовным законам стран Центральной Азии) 42
- Донченко Е.И.** Анализ исторических факторов криминализации посягательств на авторитет органов местного самоуправления 50
- Зубец Ю.Г.** Объективная сторона преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии, предусмотрена ч.1 ст.136 УК Украины 60
- Карпенко Н.И., Гонак С.А.** Современная статистика, анализ и примеры состава преступления предусмотренного ст.426 УК Украины («Бездействие военной власти») 84
- Ковалева Т.И.** Истоки и генезис действия уголовного закона в пространстве (третий–шестой периоды развития общества и государственности) 102
- Матвейчук В.К., Гуда Е.А.** Сравнительно-правовое исследование особенно жестокого обращения как способа совершения преступлений по уголовному законодательству Украины и некоторых государств 117
- Орлов Ю.В.** Совершенствование нормативных предписаний, предусмотренных ст. 158-2 УК Украины 124
- Осичнюк Ю.В.** Предотвращение преступного загрязнения или иного изменения природных свойств атмосферного воздуха 132

<i>Решнюк А.В.</i> Объективная сторона преступления, предусмотренного ст.400 УК Украины	142
<i>Соловьева А.Н.</i> К вопросу исторических процессов на территории Украины в контексте преступлений против собственности	161
<i>Чугаенко Ю.А., Харь И.А.</i> Влияние субъективных признаков на квалификацию деяния, совершенного с особой жестокостью	166
КРИМИНОЛОГИЯ	
<i>Кикалишвили М.В.</i> Делинквентное поведение: понятие, признаки и детерминанты	177
УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО	
<i>Токаренко К.В.</i> Закрытие уголовного производства в случае установления отсутствия события уголовного преступления или отсутствия в деянии состава уголовного преступления	191

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 2(56)/2016

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW

Olkhovskiy M. Main ways of activities of voluntary organizations in Ukraine 7

Sitnic G. Informatization and E-Government: the relationship in the world 16

CRIMINAL LAW

Baranovsky V., Prisyazhniy V. Individualization of responsibility and punishment for crimes committed by way of particularly cruel treatment 21

Grin O.D. Criminal-legal characteristic of the objective side of a crime under Art.131 of the Criminal code of Ukraine 31

Denysov S., Suyundykova N. Accounting of the personal characteristics a realization of criminal responsibility (by the criminal law of the countries in Central Asia) 42

Donchenko O.I. The analysis of historical factors of criminalizing encroachment on the authority of local governments 50

Zubez Y. Actus reus of failure to help a person who is in a condition dangerous to life under Part. 1, Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine 60

Karpenko M.I., Hopak S.O. Current statistics, analysis and examples of corpus delicti of crime under Art. 426 Criminal Code of Ukraine «Inactivity of military authorities» 84

Kovalova T.I. The origins and genesis of the law on criminal liability in space (third–sixth periods of the development of society and the state) 102

Matviychuk V., Guide E. Comparative- legal study of particularly ill-treatment as a means of committing crimes under the criminal laws of Ukraine and some countries 117

Orlov Y. Improving of regulatory requirements stipulated art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine 124

Osichnyuk Y. Prevention of criminal pollution or other alteration of the natural properties of air 132

Reshnyuk A. Actus reus under Art. 400 of the Criminal Code of Ukraine 142

Soloviova Alina. To the question of historical processes
on the territory of Ukraine in the context of crimes against property 161

Chuhayenko Y., Har I. Impact of subjective attributes on the qualification
of acts committed with particular cruelty 166

CRIMINOLOGY

Kikalishvili M.V. Delinquent behavior: the concept, characteristics
and determinants 177

CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Tokarenko C.V. Closing of the criminal proceedings upon establishment
of the lack of a criminal offense or lack of corpus delicti in the act 191

УДК 364.465

Olkhovskiy M.

MAIN WAYS OF ACTIVITIES OF VOLUNTARY ORGANIZATIONS IN UKRAINE

М.А. Ольховський

*аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сьогодні у нашій державі зароджується громадянське суспільство, яке має базуватися на принципах свободи та гуманізму. Формальні структури публічної влади не в змозі реагувати на всі запити населення, тому особливої ваги набуває громадський рух. Про це свідчить поява сучасних недержавних організацій, кількість яких сягнула понад 31 тис., зокрема, профспілки, молодіжний рух, волонтерські, релігійні організації, благодійні фундації та багато інших.

Особливим об'єднанням громадян є волонтерські організації, які своєю діяльністю сприяють покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства, збалансованому економічному і соціальному розвитку.

Зараз організоване волонтерство – потужний соціально-суспільний рух, спроможний прийняти на себе частину повноважень соціальних установ. Саме тому, волонтерські організації й на далі мають розвивати та ефективно використовувати всі наявні ресурси для досягнення відповідних цілей на державному та регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом до проблем діяльності волонтерських організацій у нашій державі зверталосся чимало вчених (О.В. Безпалько, І.С. Зверева, Н.О. Заверико, Г.Р. Лактіонова, Т.Л. Лях, Л.І. Міщик, С.Л. Пальчевський, В.С. Петрович, Ю.Р. Поліщук та ін.).

Питання адміністративно-правового статусу та напрямів діяльності юридичних осіб приватного права, зокрема громадських об'єднань, ставали

предметом дослідження у наукових працях В.Б. Авер'янова, С.С. Алексєєва, Ю.П. Битяка, Л.В. Винар, Л.В. Ковалюк, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельника, С.В. Тихомирова та ін.

Водночас у їхніх та інших наукових дослідженнях зазначена проблема аналізувалася фрагментарно або в рамках ширшої проблематики, не висвітлюючи питання діяльності волонтерських організацій в новітній історії України, спричиненою соціально-політичною ситуацією впродовж останніх років.

Метою статті є визначити та здійснити загальну характеристику основних напрямів діяльності волонтерських організацій в Україні.

Основні результати дослідження. Діяльність волонтерських організацій передбачає добровільні соціально спрямовані, суспільно корисні дії організованого колективу людей, не залежно від громадянства, які провадяться шляхом виконання робіт, надання послуг у формах і видах, передбачених чинним законодавством, без одержання грошової або матеріальної винагороди, крім випадків можливого відшкодування пов'язаних зі здійсненням добровольчої діяльності витрат. Станом на 01.01.2016 до Єдиного реєстру волонтерських організацій [1] внесені 132 найменування.

З урахуванням того, що вказані організації є громадськими об'єднаннями зі статусом неприбуткових юридичних осіб, їхня діяльність носить подвійний характер: з одного боку передбачає вирішення внутрішньо організаційних питань, насамперед, винайдення шляхів фінансування для здійснення волонтерської діяльності та забезпечення реалізації господарських, правових, адміністративних та інших заходів у межах організації, а також залучення на договірних засадах волонтерів. З іншого боку – провадження добродійної діяльності, за окремими напрямами передбаченими ч.3 ст.1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [2].

Отже, сконцентруємо увагу на двох напрямках діяльності волонтерських організацій: а) провадження внутрішньо організаційних заходів; б) забезпечення реалізації заходів, спрямованих на надання волонтерської допомоги.

Складна соціально-економічна ситуація в країні та специфічна форма діяльності волонтерських організацій зумовлює постійне вирішення питань винайдення шляхів фінансування для свого сталого існування та розвитку.

У відповідності до Звіту за результатами дослідження «Моделі фінансування діяльності організацій громадянського представництва та дослідницьких та аналітичних центрів за рахунок надходжень з місцевих джерел» [3], проведеного у 2014 р. на замовлення українського проекту «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER), волонтерські організації мають сформовані бюджети, де від загальної кількості коштів: 49% – гранти від міжнародних організацій, 11% – благодійні пожертви бізнесу, 8% – благодійні пожертви громадян, 10% – членські внески, 13% – гранти з державного місцевого бюджету, 2% – гранти від місцевих організацій, 4% – власна комерційна діяльність, 3% – інше фінансування. Отже, у середньому волонтерські організації фінансуються на понад 60% за рахунок отриманих грантів, серед яких левову частку складають гранти від міжнародних організацій. Разом із тим, дане твердження

не є абсолютним, а стосується насамперед регіональних і міжрегіональних волонтерських утворень.

Під грантом американський фахівець у галузі добродійної діяльності Дж. Дуглас Александер розуміє безоплатну цільову субсидію, що надається на конкурсній основі організації, ініціативній групі або індивідуальній особі для реалізації заявленого проекту в тій чи іншій сфері діяльності [4, с.71-72].

На думку Брайсона Дж., грант – це безповоротна допомога у вигляді коштів, техніки або інших ресурсів, що передаються донором (благодійним фондом, державною установою, приватною особою) некомерційній організації або приватній особі для виконання конкретних робіт [5, с.38].

Отже, грант, наданий волонтерській організації, – це фінансові, матеріальні чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі міжнародними неурядовими організаціями, органами публічної влади, юридичними чи фізичними особами для провадження волонтерських програм і проектів за напрямками й на умовах, визначених надавачами гранта.

Серед основних типів грантів слід назвати наступні: гранти загальної підтримки; гранти на програми або проекти; гранти з частковим фінансуванням; капітальні гранти; корпоративні гранти; початкові гранти; гранти в натуральній формі; перспективні гранти; посередницькі гранти; стимулюючі гранти; цільові гранти [6, с.61-62].

Таким чином, основними джерелами фінансування волонтерських організацій є: гранти від міжнародних та українських неурядових організацій; гранти, субсидії, замовлення від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також податкові пільги як неприбутковим організаціям, а також податкові пільги на прибуток від благодійницької та спонсорської допомоги; благодійні пожертви; власна комерційна діяльність, а також членські внески; інші джерела не заборонені законодавством.

Організації, що залучають до своєї діяльності волонтерів, самостійно визначають напрями використання залучених на забезпечення волонтерської діяльності коштів та іншого майна, крім випадків цільового надання коштів та іншого майна міжнародними організаціями, фізичними чи юридичними особами для здійснення конкретного виду волонтерської допомоги.

Основною рушійною силою аналізованих організацій є волонтери – люди, безоплатно здійснюючі соціально корисну діяльність, без наявності яких неможливе повноцінне функціонування волонтерських утворень. У ст. 7 «Про волонтерську діяльність» вказані вимоги до цієї категорії осіб, у тому числі, волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, наділені повною дієздатністю.

На окремих питаннях менеджменту волонтерських груп, зокрема, залучення волонтерів до співпраці з волонтерськими організаціями акцентували увагу низка науковців, серед яких, Дж. Нобл [7], С. Макаллі [8], Кристина Дж. Карлсон [9], Т.В. Журавель [10], Т.Л. Лях [11], В.А. Поліщук [12]. З урахуванням зазначених праць, а також практики більшості волонтерських організацій, констатуємо, що порядок залучення волонтерів до співпраці передбачає

підбір кандидатів у волонтери на конкурсній основі. Зазвичай конкурс оголошується по мірі необхідності 1-2 рази на рік.

Серед основних етапів залучення волонтерів є: оголошення конкурсу на посаду волонтера (оголошення розміщується на веб-сторінці організації та у доступних засобах масової інформації); отримання резюме бажаючих працювати волонтерами; проведення співбесіди з особами, що бажають працювати волонтерами; відбір фіналістів; орієнтація волонтерів.

Із вищевикладеного слід зробити висновок, що залучення волонтерів до співпраці з волонтерськими організаціями – це сукупність організаційно-правових, інформаційних, фінансових та інших заходів, спрямованих на відбір за задалегідь визначеними параметрами фізичних осіб, які бажають здійснювати у вільний від роботи (навчання) час добровільну соціально спрямовану, суспільно корисну діяльність у формах і видах, передбачених чинним законодавством, без одержання грошової або матеріальної винагороди, з метою реалізації конкретних волонтерських програм і проектів, визначених волонтерськими організаціями, які залучають до співпраці зазначених осіб.

Після формування та впорядкування всіх необхідних ресурсів, насамперед людських, фінансових та матеріальних, волонтерські організації приступають до реалізації заходів, спрямованих на надання волонтерської допомоги, під якою законодавець розуміє «роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами» (п.2 ч.1 ст.1 Закону України «Про волонтерську діяльність»).

Представники цивілістики, зокрема, В. В. Новиков та С. П. Рабинович визначають роботи як правомірні дії суб'єктів правовідносин, в результаті яких створюється нова річ або змінюються (відновлюються, покращуються) фізичні характеристики існуючих речей, тобто, наслідком виконання робіт є певний матеріальний результат. Здебільшого через оперативність реагування на нові для українського суспільства реалії, спроможність надання ефективних відповідей на виклики воєнного часу, здатність вирішення надзвичайно складних проблем, пов'язаних з підтримкою обороноздатності держави, турботою про захисників її цілісності та незалежності волонтерська діяльність здобула всенародну шану та повагу [13, с.141].

Послуги – правомірні дії суб'єктів правовідносин, в результаті яких задовольняються певні потреби інших осіб. Виконання послуг також має прикінцевий результат, але, як правило, він не має чіткого уречевленого характеру [14, с.84].

У ч.3 ст.1 Закону України «Про волонтерську діяльність» визначено напрями здійснення волонтерської діяльності. Звичайно, жодна із існуючих волонтерських організацій не спроможна діяти в усіх зазначених сферах, а тому вони переважно спеціалізуються за декількома напрямами, у рідших випадках – за одним.

З моменту здобуття державної незалежності в Україні значного поширення насамперед набули благодійні заклади та установи, які надавали волонтерську допомогу незахищеним верствам населення. На сьогодні отримання даної допомоги переважно обумовлено двома групами факторів: а) матеріаль-

ними (малозабезпечені, безробітні, багатодітні, самотні, самотні, самотні, самотні особи та ін.); б) станом здоров'я, віковими, фізіологічними та психологічними особливостями (інваліди, особи, які потребують соціальної реабілітації, хворі, діти, люди похилого віку, наркозалежні, ВІЛ-інфіковані).

До зареєстрованих організацій, які надають волонтерську допомогу незахищеним верствам населення, хворим тощо відносяться наступні: Благодійна організація «Благодійний фонд «Праведник» (м. Київ), Благодійна організація «Шлях до майбутнього» (м. Київ), Полтавська обласна благодійна організація «Реабілітаційний центр «Вихід є!» (м. Полтава), Міжнародна благодійна організація «Милосердя» (м. Харків) та ін.

Проведений аналіз установчої документації та практики діяльності зазначених організацій дає можливість вказати основні напрями та форми надання ними волонтерської допомоги: публічний збір благодійних пожертв; допомога дитячим будинкам, притулкам, інтернатам; сприяння в організації доставки гуманітарної допомоги багатодітним та малозабезпеченим сім'ям; надання матеріальної, фінансової, психологічної, організаційної та іншої допомоги людям, які потребують термінового медичного забезпечення; організація системи адресної допомоги особливо нужденним; підтримка міських, регіональних та все державних програм схожих напрямків.

У значній мірі питаннями проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, захистом тварин опікуються наступні волонтерські організації: Громадська організація «Фельдман Еко-Парк» (м. Харків), Громадська організація «Екологічно-туристичний просвітницький центр «Здоров'я» (м. Стрий, Львівська обл.), Благодійна організація «Благодійний фонд «Волонтерський рух» (м. Київ) та ін.

До повсякденних турбот волонтерів у сфері захисту природи входить насамперед: створення груп добровольців для прибирання навколишнього середовища, насадження лісів; співпраця з місцевою владою з ціллю створення безвідходного виробництва, сміттєпереробних заводів, використання альтернативного палива, сонячних батарей тощо; повідомлення населення про вплив людини на природу, про можливі наслідки; створення і розповсюдження реклами, плакатів із закликами зупинити негативний вплив на оточуюче середовище; заохочення учнів, студентів брати участь в добровільних заходах збереження природи; створення спеціальних урн, зокрема, для використаних батарейок і люмінесцентних лампочок [15].

Керуючись гуманістичними принципами, волонтери постійно здійснюють низку заходів у даній сфері, а саме: створення притулків, центрів стерилізації та утилізації, кладовищ для тварин; надання матеріальної, фінансової, консультативної, організаційної та іншої допомоги активістам-зоозахисникам, притулкам для тварин та волонтерам; проведення заходів по інформуванню громадськості про проблематику утримання самотних тварин; організація благодійних акцій по залученню коштів, речей, обладнання та іншого від населення на допомогу притулкам для тварин; співпраця з органами публічної влади та органами місцевого самоврядування [16].

З поміж волонтерських організацій є також ті, що концентрують свою увагу на більш вузьких питаннях, але які мають неменше суспільне значення. До таких слід віднести, наприклад, Міжнародний гуманітарно-благодійний фонд інвалідів та потерпілих від Чорнобильської катастрофи (м. Київ).

Шляхом надання фінансово-матеріальної допомоги ініціативним групам, організаціям, колективам установ та залучення до співпраці бізнес-структур, органів місцевого самоврядування Міжнародний благодійний фонд «Всесвітня місія сталого розвитку суспільства» (м. Київ), Хмельницький регіональний благодійний фонд «Зміцнення громад» (м. Шепетівка, Хмельницька обл.) намагаються вирішувати нагальні проблеми територіальних громад.

Окремою групою стоять волонтерські організації, які надають допомогу Збройним Силам України, правоохоронним органам, насамперед, у ході проведення ними антитерористичної операції (далі – АТО). До 2014 року волонтерство у вказаній сфері фактично було відсутнє, але складні соціально-політичні умови на Донеччині, Луганщині та в цілому у всій країні змусили переоцінити громадянами та публічною владою роль зазначених силових структур у захисті територіальної цілісності та державного суверенітету України.

На сьогоднішній день в зазначеній сфері діє низка волонтерських організацій, серед яких: Всеукраїнський благодійний фонд «Патріот України» (м. Нікополь, Дніпропетровська обл.), Благодійний фонд «Волонтерський рух Всеукраїнської допомоги військовослужбовцям та їх сім'ям» (м. Біла Церква, Київська обл.), Благодійна організація «Благодійний фонд сприяння розвитку Збройних сил «Бастіон» (м. Київ), Благодійна організація «Благодійний фонд «Підтримка батальйонів України» (м. Київ) та ін.

Більшість свого часу та зусиль останні спрямовують на: сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного та воєнного стану; залучення матеріальних і фінансових ресурсів для реалізації потреб військовослужбовців, які несуть службу у зоні АТО, а також мирного населення, яке потерпає від збройного конфлікту, зокрема, вимушених переселенців; правовий та соціальний захист, а також психологічна допомога військовослужбовцям, які повернулися із зони АТО, іншим особам, які цього потребують; підтримка міських, регіональних і всеукраїнських програм подібних напрямків.

Висновки. На підставі вищевказаного та з урахуванням положень Закону України «Про волонтерську діяльність» пропонуємо наступні напрями діяльності волонтерських організацій щодо надання волонтерської допомоги:

– підтримка найбільш соціально незахищених верств населення (малозабезпечені, безробітні, багатодітні, одинокі, бездомні, безпритульні особи та ін.);

– надання допомоги особам, які за станом здоров'я, віковими, фізіологічними та психологічними особливостями не можуть про себе подбати (інваліди, особи, які потребують соціальної реабілітації, тяжко хворі, діти-сироти, люди похилого віку, наркозалежні, ВІЛ-інфіковані та ін.).

– підтримка громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах (техногенні чи природні події, правові режими надзвичайного чи воєнного стану тощо);

– надання волонтерської допомоги законним військовим формуванням, правоохоронним органам, іншим органам публічної влади;

– забезпечення становлення громадянського суспільства, зокрема, розвиток територіальних громад, пропагування правової та інформаційної культури, захист прав і свобод людини та громадянина тощо;

– сприяння проведенню міжнародних і національних заходів, пов'язаних з організацією видовищних і громадських заходів;

– проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, захистом тварин та ін.;

– надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний реєстр волонтерських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.kmu.gov.ua/document/175293/v.doc.

2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року №3236-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 42. – Ст. 435 (із наступними змінами і доповненнями).

3. Звіт за результатами дослідження «Моделі фінансування діяльності організації громадянського представництва та дослідницьких та аналітичних центрів за рахунок надходжень з місцевих джерел» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccc-tck.org.ua/library/drukovani-vidannya>.

4. *Graff, L.L.* Beyond Police Checks: The Definitive Volunteer & Employee Screening Guidebook / L. Graff. – Dugas, Ontario: Graff & Associates, 1999. – 150 p.

5. *Брайсон Дж.* Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій: пер. з англ. А. Кам'янець / Дж. Брайсон. – Л.: Літопис, 2004. – 352 с.

6. *Соколова А.М.* Фандрайзинг: [навч. посіб.] / Чернявська О.В., Соколова А.М. – 2-ге вид., з допрац. та допов. – К.: Алерта, 2015. – 272 с.

7. *Noble, J.* Volunteer Management: An Essential Guide / J. Noble, L. Rogers, A. Fryar [2nd edition]. – Volunteering SA Inc., 2003. – 180 p.

8. *McCurley, S.* Volunteer Management: Mobilizing All the Resources of the Community / S. McCurley, R. Lynch. – [2nd Edition]. – Johnstone : Training and Consultation, Inc., 2006. – 269 p.

9. *Дж. Дуглас Александер.* Основные принципы фандрейзинга / Дж. Дуглас Александер, Кристина Дж. Карлсон: [перек. з англ. О. Теплых]. – Дніпропетровськ: Баланс Бизнес Букс, 2007. – 240 с.

10. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: [навч.-метод. посібник] / За ред. Т.Л. Лях. – К.: Версо-04, 2012. – 288 с.

11. *Лях Т.Л.* Мотивація до волонтерської діяльності / Т.Л. Лях // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 22(8). – С. 84-91.

12. *Поліщук В.А.* Роль волонтерської практики в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / В.А. Поліщук // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – 2013. – Вип. 29. – С. 153-156.

13. Шамрай В.О., Ольховський М.А. Сучасний стан офіційного визнання волонтерської діяльності в Україні / В.О. Шамрай, М.А. Ольховський // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: Науковий журнал. Серія: Юридичні науки. – 2015. – №4(81). – С.139-145.

14. Цивільне право України: [навчальний посібник] / [кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера]. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 468 с.

15. Graff, L.L. By Definition: Policies for Volunteer Programs / Linda Graff. – [2nd edition]. – Dugas, Ontario : Graff and Associates, 1997. – 91 p.

16. Voluntary Organisations and Social Policy in Britain. Perspectives on Change and Choice / [Ed. M.Harris and C. Rochester]. – Publisher : Palgrave Macmillan. 2000. – 256 p.

Ольховський М.А. Основні напрями діяльності волонтерських організацій в Україні

У статті розглянуто волонтерські організації як соціально спрямовані, некомерційні громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, які реалізують волонтерські програми та проекти, залучаючи до своєї діяльності на договірних засадах волонтерів. Сконцентровано увагу на двох напрямках функціонування волонтерських організацій: а) провадження внутрішньо організаційних заходів; б) забезпечення реалізації заходів, спрямованих на надання волонтерської допомоги. У провадженні внутрішньо організаційних заходів включено винайдення шляхів фінансування для здійснення волонтерської діяльності та забезпечення реалізації відповідних заходів у межах організації, а також залучення на договірних засадах волонтерів. З урахуванням чинного законодавства, наукових джерел і практики діяльності окремих волонтерських організацій запропоновано низку напрямів діяльності цих організацій щодо надання волонтерської допомоги.

Ключові слова: волонтер, волонтерська організація, залучення волонтерів, напрями діяльності.

Ольховский М.А. Основные направления деятельности волонтерских организаций в Украине

В статье рассмотрены волонтерские организации как социально направленные, некоммерческие общественные объединения со статусом юридического лица, которые реализуют волонтерские программы и проекты, привлекая к своей деятельности на договорных принципах волонтеров. Сконцентрировано внимание на двух направлениях функционирования волонтерских организаций: а) осуществление внутренних организационных мероприятий; б) обеспечение реализации мероприятий, направленных на предоставление волонтерской помощи. В осуществление внутренних организационных мероприятий включено нахождение путей финансирования для осуществления волонтерской деятельности и обеспечения реализации соответствующих мероприятий в пределах организации, а также привлечения на договорных принципах волонтеров. С учетом действующего законодательства, научных источников и практики деятельности отдельных волонтерских организаций предложен ряд направлений деятельности этих организаций относительно предоставления волонтерской помощи.

Ключевые слова: волонтер, волонтерская организация, привлечение волонтеров, направления деятельности.

Olkhovskiy M. Main ways of activities of voluntary organizations in Ukraine

In the article volunteer organizations as noncommercial public associations socially directed, are considered with status of legal entity that will realize the volunteer programs and projects, bringing over to the activity on contractual principles of volunteers. Paid attention on two directions of functioning of volunteer organizations: a) realization inwardly of organizational measures; б) providing of realization of the measures sent to the grant of volunteer help. In realization inwardly of organizational measures the invention of ways of financing is plugged for realization of volunteer activity and providing of realization of corresponding measures within the limits of organization, and also bringing in on contractual principles of volunteers. Taking into account a current legislation, scientific sources and practice of activity of separate volunteer organizations the row of directions of activity of these organizations is offered in relation to the grant of volunteer.

Key words: volunteer, volunteer organization, bringing in of volunteers, directions of activity.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

УДК 347.77:004.7

Г.О. Ситник

аспірант

Національного технічного

університету України

«Київський політехнічний інститут»

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА «ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД»: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК У СВІТІ

Sitnic Galina

Postgraduate of

National Technical

University of Ukraine

“Kiev Polytechnic Institute”

INFORMATIZATION AND E-GOVERNMENT: THE RELATIONSHIP IN THE WORLD

Towards the end of the last millennium, much has been professed about the arrival of a post-industrial society (Bell 1977), where the increased diffusion of ICT is often highlighted. Technology has induced changes in the ways goods and services are produced and distributed (Al-Hawamdeh and Hart 2002), changes to culture (De Mul 1999) and the heightening of customers' expectations.

Work processes have correspondingly become more information and knowledge intensive, requiring a larger numbers of educated knowledge workers in such societies. With greater emphasis placed on information, the post-industrial society has variably been referred to as the 'information society' or 'information economy'. In this paper, information society will be the adopted term [1].

The introduction of ICT, e-commerce and e-business, or shortly digital economy has disturbed today's business and international trade environment in many ways: • Criteria of international competitiveness are currently being redefined at the level of individual companies and also at a national level; • Direct participation in E-economy has become an imperative in order to maintain and reinforce export results both for the country as a whole and for individual companies; • The effect of this E-economy will be felt in all activity sectors and companies in both developed countries and developing countries; • National export strategies which are conceived with this process are in need of redefinition; • A suitable national environment capable of facilitating the country's long-term integration into global e-economy must be established; • Development of broad range of required skills and expertise within business environments through public sector support, public/private partnership development, as well as through the various cooperation with educational and research institutions in the form of

classical and e-enabled life-long learning. • The fast and varied development of ICT has widened the technological divide between developed and developing countries in the form of “digital divide” [2].

The development of information and communication technology in the second half of the twentieth century in crucial respects resembles the development of mechanics in the sixteenth and seventeenth century as it has been described by Dijksterhuis in his study *The Mechanization of the World Picture* (first published in 1950).

In both cases specific technological developments not only lead to important changes in the natural and human sciences, but also profoundly affect culture as a whole and eventually result in a fundamental change in worldview. In this article the author attempts to elucidate the present informatization of the worldview in a twofold way.

First, against the background of Dijksterhuis’ analysis of the concept of mechane, a clarification is given of the concept of information, which has become central to many sciences in the last decades. It is argued that much of the confusion and misuse that surrounds the application of this concept can be reduced by making a careful distinction between the pragmatic, semantic and syntactic dimensions of information.

Second, on basis of this clarification, the author discusses the transformation from a mechanistic to an informationistic worldview. While the mechanistic worldview is characterized by the postulates of analysability, lawfulness and controllability, the informationistic worldview is characterized by the postulates of synthetizability, programmability and manipulability. It is argued that although the informationistic worldview in some respects (for instance in its mathematical orientation) is clearly a continuation of the mechanistic worldview, in other respects it fundamentally alters human experience and the evaluation of, and association with, reality [3].

State program “E-Ukraine” defines the strategic objectives of the National Informatization Program of socio-economic, scientific-technical and cultural development of the country, taking into account world achievements in the field of information and is aimed at addressing such critical issues general public as to ensure the development of education, science, culture, the environment and human health, governance and democratization of society, national security and defense, creating conditions for Ukraine’s integration into the global information space.

In its main objectives and priorities of program identical program “E-Europe Plus”, implemented by the candidate countries for EU accession.

Application criteria for assessing the current state of the program “E-Europe Plus” in the program “Electronic Ukraine”, the state will compare its performance with the state of implementation of relevant national programs candidate countries and, if necessary, make appropriate adjustments to its objectives [4, c. 51-52].

A citizen-oriented strategy cannot be achieved by only putting processes on the Internet and launching the websites, although this is the first and essential step. E-government is far more than just websites.

E-government is about business transformation and may involve a government reform. To achieve a fully functional e-government which can perform all the interactions and transactions online, the system should evolve gradually while all required facilities are being prepared.

This results in a step-wise completion of the system. The stages of development start from publishing the information online to a website with full transactions between different departments of the government.

The stage-model outlines the available services and structural transformations of governments as they progress towards an electronically-enabled government. This progress may imply fundamental changes in the form of government. In this section, three e-government maturity models are described which some of them developed by individual researchers and other ones by institutions [5].

A. Silenko notes that traditionally, there are three levels of Electronic controls:

Electronic information to citizens by the state: government becoming more open to citizens. In electronic space appear documents which it adopts;

Electronic interaction of citizens and public authorities. It provides mechanisms for communication among citizens and government officials in the virtual space in real time, discussions and decisions proposed, clarification of certain issues. Referring to an e-mail with a reception, a citizen has an opportunity to get answers to their questions;

Electronic services for citizens by public authorities. It can be carried agencies specially empowered public authority, including commercially [6, p. 73-74].

According to the opinion of Nasser Saidi and Hala Yared an E-Government can be a meaningful and efficient instrument for tackling both traditional challenges – such as institutional reform, civil service reform and an efficient public sector – and more recent threats produced by the globalisation and new technologies in everyday life.

It has the potential to benefit all constituents: citizens, private sector and governments themselves. However, E- Government is not an end in itself, but a potent implement, a powerful helping hand for a large number of complex policy issues [7].

According to the article 10 of the Law “On Scientific and Technical Information” informational resources of the national system for scientific and technical information are a system of information and reference funds equipped with an appropriate indexing and search engine and necessary technical facilities for storage, processing and transmitting, which is owned, managed and used by the state bodies and scientific and technical information services, scientific and research libraries, commercial centers, enterprises, institutions and organizations [8].

Article 1 of the Law “On the National Informatization Program” provides definitions of terms used in it. For example, informatization is a set of interrelated organizational, legal, political, socioeconomic, scientific and research, and industrial processes aimed at creating conditions for satisfying the informational needs of the citizens and the society, based on creating, developing and using information

systems, networks, resources and information technologies created on the basis of modern computation and communication devices [9].

Thus, we can conclude that the information resources are a multifaceted subject of legal regulation, which are of particular importance for the formation of a complete and effective public administration.

Moreover, the specific role of information resources in the implementation of government activities leads to his position as an object of state administration and the activities of legal entities on the use of state information resources - as an object of administrative and legal regulation.

B. Kormich considers that information is an extremely important factor in the overall state-building process and, above all, in representing and defending the interests of the state. Thus, a wide range of issues of organizational and legal functioning of the information field becomes important for theoretical and practical significance [10, p.3].

Advances in IT offer potentially beneficial effects on governance. For instance, the increased performance and availability at reduced cost of microelectronics, fiber optics, voice and video compression, fast-packet switching and high-density storage technology could be utilized to make public administration more efficient. Technology convergence due to digitalization, wide band transmission, compression technologies, and standards development lends support for the low cost provision of public services such as health care and education.

The pursuit of democratic governance could be fostered with a nation's access to a much greater diversity of communication sources and network designs. This is facilitated by the unbundling of communication functions and services due to the emergence of competing technologies, the dispersal of intelligence through diverse communication networks, the demands of large users, and the institution of competitive markets [11, p. 96].

Development of functioning governance of information technology implemented in order to improve life of the state and society.

Thus, it should also be noted that the administrative and legal regulation of the use of information resources has a number of unsolved problems such as the absence of detailed regulation of the possibility of providing an information resource for a fee. Considering the above, we consider it necessary to legislate the right to free government information resources in electronic form. Lack of control in the use of state information resources conditioned to the lack of administrative liability for unauthorized copying of documents, incorrect storage of the originals in state and municipal archives and libraries.

REFERENCES

1. *Chan Calvin*. An Informatization of Society Approach to e-Government: Analyzing Singapore's e-Government Effort / Calvin M.L. Chan, Yi Meng, Lau // Electronic resource: <http://www.pacis-net.org/file/2005/228.pdf>

2. *Tatić Kasim*. Informatization, entrepreneurship and internationalization: the business sector in Bosnia and Herzegovina / Kasim Tatić // Electronic resource: <http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/961-6573-03-9/tatic.pdf>

3. The informatization of the worldview // Electronic resource: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/136911899359763?journalCode=rics20>

4. Ситник Г.О. Загальні характеристики використання інформаційних технологій в державному управлінні (англійською мовою) / Г. О. Ситник // Юридична наука. – 2015. – № 8. – С. 50-54.

5. Сіленко А. «Електронна Україна» / А. Сіленко // Політичний менеджмент: Український науковий журнал. – 07/2003. – №3. – С.71-81.

6. Al-Mushayt Omar. Electronic-government in Saudi Arabia : a positive revolution in the peninsula / Omar S. Al-Mushayt, Kashiful Haq, Yusuf Perwej // Electronic resource: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1205/1205.3986.pdf>

7. Nasser Saidi and Hala Yared. EGovernment: Technology for Good Governance, Development and Democracy in the MENA countries // Electronic resource: <http://www.mafhoum.com/press4/114E13.pdf>

8. The Law of Ukraine “On Scientific and Technical Information” // Electronic resource: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/annot/en/3322-12>

6. The Law of Ukraine “On the National Informatization Program” // Electronic resource: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/en/74/98-%D0%B2%D1%80>

7. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право. / Б.А. Кормич. – Х. : Б. в., 2004. – 42 с.

8. Robin Mansell and Uta Wehn (etc.), Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development (Oxford and New York: Oxford University Press, 1998), pp. 96-97.

Sitnic G. Informatization and E-Government: the relationship in the world

The article analyzes the relationship between informatization and the development in the field of administrative and legal regulation of government. The author analyzed the position of foreign and Ukrainian scientists on this issue.

Keywords: information resources, information management, administrative law, government.

Ситник Г.О. Інформатизація та «електронний уряд»: взаємозв'язок у світі

У статті проаналізовано зв'язок інформатизації з розвитком у сфері адміністративно-правового регулювання діяльності органів влади. Автор проаналізував позиції зарубіжних та українських вчених з даної проблеми.

Ключові слова: інформація, управління, адміністративне право, уряд, інформатизація.

Сытник Г.А. Информатизация и «электронное правительство»: взаимосвязь в мире

В статье анализируется связь информатизации с развитием в сфере административно-правового регулирования деятельности органов власти. Автор проанализировал позиции зарубежных и украинских ученых по данной проблеме.

Ключевые слова: информация, управление, административное право, правительство, информатизация.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015.

УДК 343

Baranovsky V., Prisyazhniy V.

**INDIVIDUALIZATION OF RESPONSIBILITY
AND PUNISHMENT FOR CRIMES COMMITTED
BY WAY OF PARTICULARLY CRUEL TREATMENT**

В.Ф. Баранівський

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»*

В.М. Присяжний

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

**ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ
СПОСОБОМ ОСОБЛИВО ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ**

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли Україною взятий упевнений курс на побудову демократичної правової держави, особливої актуальності набуває захист прав і законних інтересів особи, у тому числі й боротьби зі злочинністю. Звідси витікає необхідність всебічного дослідження особливо жорстокого поведження, як способу вчинення злочину, що є основною проблемою цього даного дослідження, а також природи такої поведінки. Крім того, актуальним є і питання індивідуалізації відповідальності та покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поведження

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що про спосіб особливо жорстокого поведження в кримінальному праві видано багато публікацій, дослідження цієї ознаки здебільшого має супутній характер, є частиною розв'язання більш широкої задачі, як правило, аналізу об'єктивної сторони складу злочину в цілому. У тій чи іншій мірі дослідженню цього питання протягом останніх десятиліть приділяли увагу В.Я. Тацій, Г.Н. Доронін, М.І. Авдеев, С.В. Бородин, М.Р. Табанов, І.Д. Самолюк, Ю.М. Антонян,

М.К. Аніянс, М.І. Ковальов, Г.Г. Зуйков, М.І. Панов, Е.Ф. Побігайло, М.І. Загородніков, З.О. Ашитов, А.А. Кузнецов, А.В. Наумов, І.А. Уваров, А.Е. Меркушев, Н.М. Ільдиміров, А.П. Закалюк, В.С. Ковальський, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, С.С. Яценко, М.Й. Коржанський, Г.І. Чангулі, В.М. Смітєнко, В.М. Кудрявцев, А.Н. Трайнін, А.А. Піонтковський, Л.А. Волошина, Г.Н. Воронін, С.К. Пітерцев, І.П. Портнова, М. Табанов, Г.І. Чечеля, Л.А. Андреева, В. Зиков, О.Ю. Михайлова, С.С. Яценко а також інші. Проте, опубліковані роботи, в переважній своїй більшості, що були виконані в минулі роки на базі раніше діючого законодавства, стосуються аналізу лише окремих питань чинного законодавства з окресленого питання.

Мета статті полягає у дослідженні питання індивідуалізації відповідальності та покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження

Основні результати дослідження. Важливе значення у боротьбі із злочинами, що вчиняються способом особливо жорстокого поводження, мають послідовні і цілеспрямовані комплексні економічні, організаційні, правові і соціально-культурні освітянські заходи держави, що дозволяють усунути причини і умови, що сприяють вчиненню названих злочинів. Поряд з цим значне місце в попередженні злочинів, що вчиняються з особливою жорстокістю, відводиться заходам кримінального покарання – одному з необхідних юридичних засобів у боротьбі з вказаними злочинами.

Покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження, може дати позитивний результат лише за умови застосування його у повній відповідності з положеннями ст.65 КК України. Керуючись ними, суд визначає покарання в межах санкцій чинного закону, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Природно, що у відповідності з цими вимогами в кожному конкретному випадку вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження потрібно вирішувати питання про доцільність застосування до винної особи додаткових мір покарання. В результаті вивчення матеріалів досудового слідства та судової практики, статистичних відомостей в Україні встановлено, що майже в 30% кримінальних справ, що вчинялись з ознаками особливо жорстокого поводження, застосовувались такі додаткові міри покарання, як конфіскація майна та позбавлення батьківських прав. В той же час, як показує наше дослідження з 15% вивчених справ, де необхідно було застосовувати додаткові міри покарання, суд їх не застосовував. Це свідчить про те, що саме ці питання залишаються поза увагою більшості судів. Проведене інтерв'ювання групи суддів (100 чол.) з різних областей України щодо ефективності застосування додаткових мір покарання за вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження показали, що застосування додаткової міри покарання в указаних злочинах дає суттєві результати (90% опитаних). Такий підхід не має істотних результатів – показує 10% опитаних. З одного боку це свідчить про те, що даний захід ще недостатньо вивчений і неналежно використовується на практиці щодо кожного конкретного випадку, а з іншого – про важливість підвищення ефективності його впливу.

Під час вирішення питання про визначення міри покарання при вчиненні злочинів способом особливо жорстокого поводження суди не повинні допускати необґрунтованого застосування пом'якшуючих заходів до осіб, що вчинили вказані злочини. Конкретизація мети і принципів покарання постає під час визначення винному міри покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження (необхідно проводити такий аналіз, виходячи із санкцій статей кожного складу злочину, вчиненого з особливою жорстокістю. Вивчення практики застосування судами покарання за статтями 58, 59, 93 п. «е», 101 ч. 2,3, 107 ч. 2, 123 ч. 2, 166 ч. 2, 175 ч. 2, 189-4, 207-1, 259 п. «б», 262 п. «а» Кримінального кодексу України 1960 р. та п.4 ч.2 ст.115, ч.2 ст.121, статті 112, 127, 152, 153, 187, 189, 257, 258, 297, 299, 348, 365, 373, 379, 400, 434 КК України 2001 р. показало, що реалізація їх санкцій має ряд особливостей. Зупинимося на деяких із них.

Із загальної кількості тих, хто притягувався до кримінальної відповідальності, наприклад, за вбивство з особливою жорстокістю засуджено в 2005–2015 рр. 100% осіб, з них найбільше число становлять особи, які засуджувалися до цього за тяжкі злочини (55%), а також які раніше засуджувалися за злочини, що не представляють великої суспільної небезпечності (45%) та засуджувалися раніше за злочини менш тяжкі. Призначаючи покарання у вигляді позбавлення волі, суди в переважній більшості вірно застосовують вимоги ст.65 КК України, однак є випадки, коли суди не враховували попередню судимість при призначенні покарання. Такі помилки допускаються у 8% вивчених нами кримінальних справ. В той же час буває й так: особа вперше вчинила злочин способом особливо жорстокого поводження, позитивно характеризується, а суд призначає покарання у вигляді позбавлення волі з максимальним строком, не враховуючи всі обставини справи (62% справ). В інших випадках суди вірно використовують положення ст.65 КК України (30 % справ).

Під час обрання покарання важливо пам'ятати, що в кожному конкретному випадку суд має мотивувати строк основного покарання, а також додаткового. На жаль, така мотивація – явище не постійне. Вона дається по 65% справ. І вірно роблять ті суди, які, застосовуючи як основні, так і додаткові міри покарання, дають вичерпну мотивацію в обвинувальному вирокі суду. На наш погляд, не досить досконалі і санкції в статтях, що передбачають злочини, що вчиняються способом особливо жорстокої поведінки.

Вивчення даних кримінальної статистики в Україні показує, що загальне число засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю на протязі 1995-2003 рр. не залишалось стабільним.

Так, у 1995 р. суди застосовували позбавлення волі в якості міри покарання по відношенню до 85% всіх засуджених, а 1997 році їх число збільшилося до 88%, в 2003 р. – 90%. В середньому в Україні за даний період до позбавлення волі щороку засуджувалося біля 87% осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю, до інших застосовувалася смертна кара (до 29 грудня 1999 р., коли Конституційний Суд України визнав, що смертна кара супере-

чить Конституції України, чим остаточно закрит шлях до її відновлення. У зв'язку з цим, у 2000 р. Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань України), або довічне позбавлення волі.

В зв'язку з цим представляють інтерес дані, що надаються в юридичній літературі про застосування позбавлення волі в Україні в минулі роки. Так, середня питома вага позбавлення волі, призначеного за вбивство з особливою жорстокістю в 1985-1995 рр., складає 87% (по відношенню до 17% засуджених суди призначили – смертну кару) [1, с.31-32]. Найбільша питома вага (61%) складає група осіб, засуджених за цей злочин на строк від 10 до 15 років позбавлення волі. Наведені дані знаходять підтвердження й у інших дослідників [2, с.110]. Це показує оптимальність меж санкцій чинної кримінально-правової норми і доцільність її збереження у теперішньому вигляді.

З матеріалів кримінальної статистики видно, що число засуджених до вищезазначених видів кримінальних покарань за даний злочин в Україні -100%. Проте, необхідно відмітити, що за 1999-2000 рр. пройшло деяке зменшення об'єму застосування судами покарання у вигляді смертної кари. Так, число засуджених до смертної кари в 2000 р. зведене нанівець.

За даними інших авторів, які досліджували цю проблему, видно, що ближче до мінімуму кримінально-правової санкції засуджувалося – 44%, до середньої межі – 12% і до максимальної межі – 42% всіх засуджених, а санкція покарання нижче нижчої межі не призначалася [3, с.31-32].

Із загального числа засуджених в 1995-1999 роках до різних строків позбавлення волі суди винесли вирок 92%. Зокрема, до позбавлення волі на строк до одного року – 0,6%, від одного до двох років – 6,6%, від двох до трьох років – 19,4%, від трьох до п'яти років – 50%, від п'яти до восьми років – 23%. Нижча межа цієї санкції в 32% рази менша, ніж максимальна. Середній розмір санкції складає приблизно чотири роки. Суди застосовують позбавлення волі в межах санкції на строк від трьох до п'яти років до 50% всіх засуджених. Разом з тим, 23% засудженим призначалися строки позбавлення волі від п'яти до восьми років, тобто що перевищують його середній розмір. Це потребувало коректування санкцій в бік зниження як верхніх так і нижніх меж.

Якщо приймати до уваги, що середній строк покарання в межах діючої санкції складає 8,5 років, то стає зрозумілим, що судова практика змушена коректувати строки позбавлення волі по відношенню до значної кількості засуджених в бік зниження верхньої межі санкцій. Викладене дає підставу зробити висновок про доцільність приведення меж санкцій у відповідність до законодавчого досвіду інших країн, до тенденцій судової практики і кримінальної статистики [4, с.49-64]. По справам досліджуваної категорії в чинному Кримінальному кодексу України санкції були переглянуті в бік їх оптимального розміру. Доцільність змін кримінально-правових санкцій, що передбачають покарання за вчинення злочинів способом особливо жорстокого поводження, підтверджувалась і підтримується зараз не лише аналізом даних кримінальної статистики, але й думкою кваліфікованих експертів. Так, на питання про те, чи узгоджуються між собою і чи є достатньо обґрунтовані санкції за вбивство

вчинене з особливою жорстокістю п.4 ч.2 ст.115 та ч.2 ст.121 Кримінального кодексу України, 70% опитаних відповіли позитивно, 22% вважають, що санкції не достатньо узгоджені і обґрунтовані, а решта – 7% – не можуть відповісти на це питання.

Необхідно відмітити, що деякі з цих висновків узгоджуються з точкою зору, що дається в літературі, про те, що максимальна міра покарання за вчинення тяжкого тілесного ушкодження (ч.2 ст.121 КК України) повинна бути нижче максимальної міри покарання за вбивство без обставин, що обтяжують відповідальність. Цим будуть враховані не лише наслідки вчиненого злочину, а й суспільна небезпечність злочинця. Це також підтверджується і позицією деяких авторів, що суспільна небезпечність злочинця, який вчинив умисне вбивство з особливою жорстокістю, без сумніву, вище суспільної небезпечності злочинця, який вчинив за тих же обставин просте умисне вбивство.

Представляє інтерес співставлення точок зору професійних груп наукових і практичних співробітників (експертів, суддів і працівників Департаменту виконання покарань) з питань вдосконалення діючих кримінально-правових санкцій щодо злочинних діянь, вчинених за ознакою особливо жорстокої поведінки суб'єктів злочинів. При цьому 90% опитаних суддів вважають доцільним існування в законі санкцій, що передбачають тривалі строки позбавлення волі (вище 8 років), 6% опитаних з цією думкою не згодні. Працівники Департаменту виконання покарань (84%) також вважають доцільним наявність за ці злочини тривалих строків позбавлення волі. Разом з тим, 12% з них – з цим не згодні.

Ми схилиємося до точки зору практичних працівників Департаменту виконання покарань, які безпосередньо виконують покарання у вигляді позбавлення волі і більше, ніж інші, знають ефективність строків.

Статистика не дає підстав для висновків про істотний вплив застосування покарань у вигляді позбавлення волі на динаміку злочинності, як свідчить наше дослідження. Між практикою застосування позбавлення волі і динамікою злочинності не видно постійного і чіткого зв'язку. Це також підтверджується аналізом матеріалів досудового слідства, судової практики та кримінальної статистики, що дозволив Г.З. Анашкіну зробити висновок про те, що зменшення обсягу застосування судами покарання у вигляді позбавлення волі і тривалості строків позбавлення волі, що призначаються, не відбилося на зростанні злочинності і судимості, що продовжували зменшуватися [5, с.41].

У зв'язку з цим треба послатися на висловлені в літературі рекомендації про те, що будь-яке зменшення строків застосування покарання у вигляді позбавлення волі, якщо воно не впливає на стан злочинності, є благом [6, с. 97], але це не може бути сприйнятим для злочинів, що вчиняються шляхом особливо жорстокого поводження.

Стосовно суспільних інтересів необхідно також підкреслити, що соціальні наслідки покарання важливо мали на увазі не лише і навіть не стільки в індивідуальному плані по відношенню до конкретного правопорушника, скільки для з'ясування ролі покарання в житті суспільства в цілому [7, с.6]. Ці положення є надто актуальними.

Для формулювання пропозицій, що направлені на подальше вдосконалення норм кримінального законодавства, представляють інтерес й інші результати проведеного дослідження. Так, кількість засуджених за тяжкі злочини проти особи складає 25%, у тому числі: за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю – 4%; за умисне тяжке тілесне ушкодження (ч.3 ст.101 КК України 1960 року і ч.2 ст.121 Кримінального кодексу України 2001 року) – 9%.

Аналіз особових справ засуджених показав, що з 10 складів злочинів, що вивчалися в ході нашого дослідження, особливо тяжкі злочини проти особи складають більше однієї третини (29%). Це в основному відповідає питомій вазі цієї групи насильницьких злочинів. У загальній структурі засуджених до позбавлення волі, які утримуються в місцях позбавлення волі. Наша думка також знайшла підтвердження в окремих дослідженнях вчених, але стосовно Російської Федерації [8, с.6-7].

У ході проведеного нами дослідження (в якості контрольної групи) вивчалася думка великої групи правослухняних громадян. Із загальної кількості 93% опитаних вважають, що покарання у вигляді позбавлення волі судам слід застосовувати до осіб, які вчинили тяжкі злочини і особливо тяжкі злочини і, зокрема за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження, 7% з цим питанням не визначилися.

Слід відмітити, що стосовно до конкретних складів злочинів, що вчинені з ознаками жорстокого та особливо жорстокого поводження, правослухняні громадяни, думки яких були вивчені, висловлювали пропозиції про застосування до винних максимальних строків позбавлення волі.

Представляють інтерес думки самих засуджених, які утримуються в місцях позбавлення волі, по відношенню до тривалих строків позбавлення волі в цілому, їх загально-попереджувальної дії, ефективності діючих основних засобів виправлення і перевиховання засуджених тощо. Так, на питання про те, чи сприяють тривалі строки (вище 8 років) позбавлення виправленню та перевихованню засуджених, 24% опитаних відповіли негативно, 40% – позитивно і 36% затрудняються відповісти на це питання. Аналогічна картина склалася із відповідей засуджених на питання про те, чи мають попереджувальний вплив тривалі строки позбавлення волі на осіб, які схильні до вчинення злочину способом жорстокого або особливо жорстокого поводження.

Про максимальні строки позбавлення волі серед засуджених були такі думки: із загальної кількості опитаних 24% висловилися за п'ять років, 39% – за вісім років, 34% – за 10 років, 1,5% – за 12, 0,9% – за 15 і лише 0,4% – за 20 років позбавлення волі, але жоден з опитуваних не висловився за довічне позбавлення волі.

Подібні думки й оцінки, що отримані від осіб, які засуджені за злочини, вчинені способом жорстокого або особливо жорстокого поводження, які безпосередньо випробували на собі всю тяжкість позбавлення волі як міри кримінального покарання, чи вряд можна переоцінити.

Для оцінки достовірності отриманих відповідей певне значення має деяка соціально-демографічна і правова характеристика осіб, що утримуються

в місцях позбавлення волі. Так, треба враховувати, що більше половини з опитаних (52%) визнавали себе винними у вчиненні злочинів, проте вважали, що призначене їм покарання є несправедливим. Крім того, в результаті аналізу особових справ засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, вдалося отримати інформацію (кримінально-правового і пенітенціарного характеру), що дозволяє визначити основні шляхи вдосконалення покарання у вигляді позбавлення волі за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження. Так, вибірковий аналіз особових справ засуджених за злочини, вчинені з особливою жорстокістю, показує, що частіше всього суди застосовують п.10 ч.1 ст.67 Кримінального кодексу України до засуджених за зґвалтування (63%) (на першому місці), потім до засуджених за умисне тяжке тілесне ушкодження (47%) (на другому місці).

Значний інтерес являють собою питання подальшого вдосконалення термінології кримінального законодавства. Спеціальна наукова термінологія на відміну від загальноновживаної повинна бути у вищому ступені диференційованою. Щоб наука могла вирішити проблеми, що ставить практика, вона повинна мати достатній набір точних наукових понять [9, с.32-38]. В кримінальному законі будь-який термін або поняття мають важливе принципове значення. Нерідко вони складають основу для чинного законодавства і практики його застосування. Тому, важливо було б у чинному КК України мати певний розділ у загальній частині цього систематизованого нормативного акту, який би мав законодавче пояснення термінів і понять, що використовуються законом. Це викликане тим, що практика застосування кримінального законодавства потребує точного законодавчого визначення тих або інших кримінально-правових понять і термінів, що особливо стосуються злочинів, які вчиняються способом особливо жорстокого або жорстокого поводження, наприклад, мордування, завдання мук, знущання, тортури, катування, садизм, канібалізм тощо.

У зв'язку з вищевикладеним пропонується уточнити термінологію КК України, маючи на увазі доповнити Загальну частину кримінального законодавства самостійною главою, що передбачатиме тлумачення й роз'яснення найбільш значимих й широко використовуваних термінів й понять, а саме, що досліджуються дисертантом, які ми запропонували в попередньому розмірі, які не суперечать тому, щоб їх відмітити в окремий розділ Загальної частини Кримінального кодексу України.

Аналіз положень кримінального кодексів зарубіжних держав КК таких як: Литовської Республіки [10], КК Російської Федерації [11], КК Республіки Польща [12], КК Киргизької Республіки [13], КК Швейцарії [14] свідчить, що питання індивідуалізації в українському кримінальному законодавстві повинно ще вивчати з точки зору актуалізації захисту прав і законних інтересів особи, у тому числі й більшої оптимізації боротьби зі злочинністю у сучасних умовах розбудови Нової України.

Висновки. Враховуючи положення нашого дослідження і безспірно висловленої тези про те, що в чинному Кримінальному законодавстві будь-яка норма, в кінцевому рахунку направлена на захист особи, її честі, гідності, охо-

ронюваних законом прав і свобод людини внесемо також пропозиції щодо вдосконалення санкції деяких статей Особливої частини Кримінального кодексу України у відповідності з вимогами кримінальної політики в Україні на сучасному етапі розвитку нашої держави:

– санкцію ч.2 ст.121 КК України викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі від семи до дванадцяти років»;

– санкцію ч.1 ст.127 КК України викласти в такому формулюванні: «карається позбавленням волі від п'яти до десяти років», а санкцію ч.2 цієї ж статті: «карається позбавленням волі від семи до дванадцяти років»;

– санкцію ч.2 ст.365 КК України викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі від семи до дванадцяти років з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;

– санкцію ч.2 ст.434 КК України викласти в такій редакції: «карається позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років»;

Зазначені пропозиції будуть відповідати високій ступені суспільної небезпечності досліджуваних злочинних діянь і особі винного у вчиненні зазначених злочинів, а також слугуватимуть їх попередженню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хан-Магомедов Д.О. Некоторые обобщенные итоги изучения динамики применения наказания и жестокости судебной репрессии в СССР в 1946-1970 годах / Д.О. Хан-Магомедов. – В кн.: Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – М., 1973. – С. 31–32.

2. Прохоров Л.А. Санкции уголовного закона и практика назначения наказания / Л.А. Прохоров. Труды ВЮЗИ. – М., 1976. – Т. 42. – 215 с.

3. Преступления, совершаемые с особой жестокостью (научный обзор результатов исследования)./ НИЛ Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.З. Дзержинского. – К., 1989. – 36 с.

4. Игнатов А.Н., Дьяченко А.П., Пономарев П.Г. Проблемы применения наказания за тяжкие преступления против личности / А.Н. Игнатов, А.П. Дьяченко, П.Г. Пономарев. – М., 1982. – 80 с.

5. Анашкин Г.З. Лишение свободы: теоретические и практические вопросы справедливости его назначения / Г.З. Анашкин. – В кн.: Актуальные вопросы применения свободы и дополнительных наказаний. – М.: Юрид. Лит. 1979. – 45 с.

6. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М., 1973. – 100 с.

7. Карпец И.И. Созидательная роль советского закона / И.И. Карпец // Правда. – 18.08.1978. – 6 с.

8. Ратинов А.Р., Михайлова О.Ю. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А.Р. Ратинов, О.Ю. Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 42. – М.: Юрид. лит., 1985. – С.6-7.

9. Базылев Б.Т. Сущность санкций в советском праве / Б.Т. Базылев // Правоведение. – 1976. – №5. – С.32–38.

10. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor

A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

11. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

12. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg "Yundichesky Centei Press", 2001– 234 p

13. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov.— St. Petersburg: "Yuridicheski Center-Press", 2001. – 352 p.

14. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: "Yuridichesky Center – Press", 2002.– 366p.

Баранівський В.Ф., Присяжний В.М. Індивідуалізація відповідальності та покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження

У сучасних умовах, коли Україною взято упевнений курс на побудову демократичної правової держави, особливої актуальності набуває захист прав і законних інтересів особи, у тому числі й боротьби зі злочинністю. У статті розкривається питання індивідуалізації відповідальності та покарання за злочини, вчинені способом особливо жорстокого поводження.

Ключові слова: злочин, спосіб особливо жорстокого поводження, покарання, відповідальність, індивідуалізація відповідальності.

Барановский В.Ф., Присяжный В.М. Индивидуализация ответственности и наказания за преступления, совершенные способом особенно жестокого обращения

В современных условиях, когда Украина взяла уверенный курс на построение демократического правового государства, особую актуальность приобретает защита прав и законных интересов лица, в том числе и в борьбе с преступностью. В статье раскрываются вопросы индивидуализации ответственности и наказания за преступления, совершенные способом особо жестокого обращения.

Ключевые слова: преступление, способ особо жестокого обращения, наказание, ответственность, индивидуализация ответственности.

Baranovsky V., Prisyazhniy V. Individualization of responsibility and punishment for crimes committed by way of particularly cruel treatment

In modern conditions when Ukraine taken certain policy of building a democratic state, a particular urgency is the protection of the rights and legitimate interests of individuals, including the fight against crime. The article deals with the issue of

individualization of responsibility and punishment for crimes committed by way of particularly cruel treatment.

Keywords: *crime, manner of particularly ill-treatment, punishment, responsibility, individualization of responsibility.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015.

УДК 343.6

Grin O.D.

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTIC OF THE OBJECTIVE SIDE OF A CRIME UNDER ART.131 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

О.Д. Гринь

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.131 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На даний час, незважаючи на значний прогрес у медицині, ніхто не може гарантувати обов'язкову успішність лікування, оскільки кінцевий результат медичного втручання залежить від безлічі чинників: від об'єктивних обставин, професіоналізму лікаря та й від самого пацієнта. Тому стоїть гостра потреба у належному юридичному вирішенні питань, пов'язаних з відповідальністю медичних працівників за діяння, вчинені ними під час виконання своїх професійних обов'язків.

До злочинів, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчинюються у сфері медичного обслуговування, відноситься і неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби (ст.131 КК України).

Об'єктом цього злочину є здоров'я та життя особи. Об'єктивна сторона виражається в неналежному виконанні (дії або бездіяльності) медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення.

Професійні обов'язки визначаються сферою діяльності суб'єкта злочину, а також відповідними нормативними актами в галузі боротьби зі СНІДом, іншими невиліковними імунодефіцитними хворобами. Обов'язковим наслідком вказаної дії або бездіяльності є зараження вірусом імунодефіциту або іншої невиліковної інфекційної хвороби хоча б однієї людини (ч.1 ст.131 КК) або двох і більше осіб (ч.2 цієї статті).

Між дією (бездіяльністю) особи, що порушила професійні обов'язки, і вказаними наслідками необхідно встановити причинний зв'язок.

Суб'єкт злочину – спеціальний: де медичні або фармацевтичні працівники (лікарі, медичні сестри, співробітники лабораторій, які здійснюють діа-

гностику цих захворювань або проведення досліджень інфікованого матеріалу тощо), а суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі необережності у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості.

Вирішення питань кримінально-правової протидії злочинам у сфері професійної діяльності медичних працівників, пов'язаним із заподіянням спеціальних видів телесних ушкоджень, зумовлює гостру потребу у детальному дослідженні таких складів злочинів і їх кваліфікаційних особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Всі ці проблеми не залишилися поза увагою вітчизняних науковців, зокрема таких, як: О.Ф. Бантишев, В.О. Волошин, Ф.Ю. Бердичівський, М.І. Бажанов, В.О. Глушков, М.О. Джу́жа, І.О. Концевич, О.В. Копан, С.А. Кузьмін, О.В. Шамара, та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.131 КК України.

Основні результати дослідження. Сьогодні визначення об'єктивної сторони складу злочину не зазнає суттєвих змін у сприйнятті науковцями та практиками протягом вже більше, ніж півтори сотні років.

Зокрема, М.Й. Коржанський розумів об'єктивну сторону злочину, як ознаки, які характеризують зовнішній прояв злочину, ті зміни в оточуючому суспільному середовищі, які призводять до вчинення злочину, а також саме діяння і подію вчинення злочину. При цьому, Микола Йосипович уточнював, що безпосередньо такими ознаками є дія або бездіяльність, злочинні наслідки, причиновий зв'язок, а також місце, час, спосіб, обстановку вчинення злочину та використані для вчинення злочину знаряддя, що не є обов'язковою ознакою [1, с.91].

П.С. Матишевський визначав об'єктивну сторону сукупністю ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину. М.І. Панов, під об'єктивною стороною злочину розуміє собою зовнішній бік (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обставинами, способом, а також засобами вчинення злочину [2, с.103].

Фактично, ми можемо констатувати, що ці визначення є загалом практично ідентичними за своїм змістом і не мають між собою істотних протиріч. Отже, майже підсумовуючи викладене, один із науково-практичних коментарів до Загальної частини КК України зазначає, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній вигляд злочинного діяння, що охоплює безпосередньо саме діяння (у активній формі – дія, пасивній – бездіяльність), злочинні наслідки та кримінально вагомий причиновий зв'язок між діянням та наслідками [3, с.15–16]. Крім того, необхідно зазначити, що, певною мірою, проблема об'єкта та об'єктивної сторони вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [4, с.1-366; 5, с.1-298]. Крім цього, дані питання розглядали не одноразово іноземні науковці [6,7,8].

Стосовно обов'язкової ознаки, яка характеризує об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст.131 КК України, такої як злочинний результат (злочинні наслідки), то А.А. Піонтковський під ним розумів ті зміни в

оточуючому світі, передбачені кримінальним законом, що заподіюються під впливом дії чи бездіяльності особи.

М.Д. Дурманов визначав, що під суспільно небезпечними наслідками необхідно розуміти настання шкідливих змін у самому об'єкті посягання. Б.А. Курінов зазначав, що під шкідливими наслідками слід розуміти не будь-які зміни у зовнішньому світі, що відбулись внаслідок вчинення злочинного діяння, а тільки ті, які зазначені у кримінальному законі в якості елементу злочину [9, с.78].

У контексті визначення змісту поняття «злочинні наслідки», на нашу думку, повністю варто погодитись із В.Філімоновим, який вказує: «Злочинні наслідки – це спричинена суспільству шкода. Це таке соціальне явище, яке не регламентується правом. Воно заперечується ним. Тому правової форми злочинні наслідки не мають» [10, с.71]. За таких умов варто погодитись із думкою про те, що соціальний зміст злочинних наслідків полягає у порушенні міри справедливості, що міститься в охороняємих кримінальним правом суспільних відносинах.

Видатними науковцями пропонувалися різні види класифікацій злочинних наслідків, проте, в контексті досліджуваних нами складів злочинів, передбачених нормами ст.131 КК України, мабуть найбільш доречна саме класифікація, запропонована шановним М.Й.Коржанським, що передбачає порядок із іншими видами заподіяння шкоди (майновою, моральною, політичною), ще фізичну, тобто вбивство та тілесні ушкодження [1, с.155].

Досліджуючи наступну ознаку об'єктивної сторони складу злочину, необхідно констатувати, що кримінальне право не містить будь-яких загальних або спеціальних норм, що регламентують нормативне визначення причинного зв'язку. Отже, визначення цього питання проводиться виключно з позиції загальної теорії кримінального права. А.В. Савченко та В.В. Кузнецов причинним зв'язком у кримінальному праві називають такий зв'язок між суспільними явищами, при якому одне явище (суспільно-небезпечне діяння) закономірне, з внутрішньою необхідністю, утворює інше – злочинні наслідки [11, с.59]. Деякі вчені, мабуть правомірно пропонують іменувати його наслідково-причинним зв'язком, що дійсно у більшому обсязі відповідає сутності саме цієї ознаки. У той же час, А.А. Піантковський зауважував, що питання про різницю між необхідним і випадковим наслідком вчиненого діяння має бути встановленим у кожному конкретному випадку шляхом конкретного аналізу розвитку причинного ряду, починаючи з відповідного діяння індивіда до кінцевого результату, щодо якого ставиться питання про можливе його інкримінування конкретній особі [11, с.185].

Загалом, виходячи зі змісту диспозиції норми ч.1 ст.131 КК України, об'єктивна сторона цього злочину полягає у: неналежному виконанні медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Отже, для забезпечення правильного розуміння визначеної законодавцем диспозиції цього злочину, перш за все, вважається за необхідне, дослідити зміст визначень за кожним окремим елементом, використаним у кримінальному законі для закріплення у нормі об'єктивної сторони складу злочину, понятійного (термінологічного) апарату.

О.Я.Светлов під неналежним виконанням розумів виконання посадових обов'язків не у повному обсязі, недбало. При цьому він зазначав, що шкідливі наслідки можуть настати як від одного випадку невиконання або неналежного виконання особою своїх обов'язків, так і від систематичної подібної поведінки винного [12, с.186]. П.П.Андрушко надає таке визначення неналежного виконання професійних обов'язків – це або бездіяльність особи, коли вона взагалі не виконує дії, які входять в коло її професійних обов'язків, або виконує такі дії не в повному обсязі чи без додержання правил, які регламентують виконання таких дій [13, с.324]. М.Й.Коржанський під неналежним виконанням професійних обов'язків розумів їх недбале чи несумлінне виконання [1, с.171]. О.О.Дудоров вказує, що неналежне виконання професійних обов'язків означає, що медичний або фармацевтичний працівник не вчиняє ті дії, які він у силу виконання роботи зобов'язаний був вчинити, при цьому він вказує: неналежне виконання професійних обов'язків має місце у разі, коли медичний або фармацевтичний працівник виконує свої обов'язки не у повному обсязі, недбало, поверхнево, не так, як цього вимагають інтереси його професійної діяльності. В.В. Сташис та М.І. Бажанов наголошували, що має місце неналежне виконання нормативних приписів, що випливають із професійних обов'язків за сферою діяльності, яке здійснюється внаслідок халатного (в даному разі це означає недбалого), або несумлінного ставлення до своїх обов'язків [14, с.123].

Отже, як бачимо, тлумачення провідними вченими визначення «неналежне виконання професійних обов'язків», за своїм змістом не мають суттєвих відмінностей, і достатньо чітко відображають сутність цього терміну. За таких умов пропонувати ще й наше авторське визначення видається зайвим.

Із визначенням похідного поняття – професійні обов'язки, ситуація вбачається дещо складнішою. Зокрема, юридична наука взагалі не надає нам а ні визначення професійного обов'язку, а ні визначення дефініції обов'язку. В.О.Глушков зауважує стосовно цього, що професійні обов'язки медичних працівників значно ширші за їх службові, однак закон передбачає відповідальність тільки у тому випадку, якщо професійні обов'язки виконувались у зв'язку із службою [15, с.136].

Отже, на наше переконання і на підставі вищевикладеного, в контексті норм ст.131 КК України, професійні обов'язки медичних, фармацевтичних та інших працівників необхідно розуміти, як безпосередньо визначений у відповідних нормативно-правових актах загальний послідовний порядок (алгоритм), обумовлених конкретними обставинами, обов'язкових професійних дій, що забезпечує належне, індивідуально чи (та) суспільно корисне і безпечне для оточуючих здійснення законної професійної діяльності, яка передбачає потенційний або реальний, безпосередній чи опосередкований контакт з біологічними матеріалами людини чи тварини та їх похідними.

Підготовлений провідними вітчизняними судово-медичними експертами підручник із судової медицини неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків поділяє на такі форми: квапливе, неуважне опитування хворого, з'ясування його анамнезу, поверхнєве обстеження хворого, що тягне за собою помилковий діагноз хвороби і неправильне лікування з тяжкими наслідками. Варто зауважити, що погодитись із таким визначенням шановних учених-медиків навряд чи можливо, оскільки вони, в даному випадку, ототожнюють професійні обов'язки медичного працівника виключно із професійними обов'язками лікаря, у той час як до цієї категорії відносяться також і фельдшера, медичні сестри та акушери. Б.В. Михайличенко ототожнює неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків із бездіяльністю особи, коли вона взагалі не вчиняє дій, які входять у коло її професійних обов'язків, або вчиняє такі дії не в повному обсязі чи без додержання правил, що регламентують їх виконання [16, с.336].

У той же час, у спеціальній монографічній юридичній літературі в контексті норми ст.131 КК України зазначається, що неналежне виконання таких професійних обов'язків на практиці може мати різні форми: порушення правил асептики та антисептики, госпіталізації, транспортування хворих, невиконання або неналежне виконання обов'язкових лабораторних досліджень, порушення порядку інформування відповідних органів про виявлені випадки інфікування тощо [17, с.68].

Медичні джерела визначають, що асептика – система заходів із запобігання потраплянню патогенної мікрофлори в рани, порожнини, судини і розвитку інфекції в організмі під час операцій, досліджень та лікувальних процедур, вона включає в себе комплекс різноманітних за своїм змістом і характером дії на мікрофлору заходів: організаційно-технічних, гігієнічних, фізичних та хімічних. У свою чергу, антисептика – це комплекс засобів та заходів, спрямованих на знищення мікробів у рані, тканинах і порожнинах, що їх оточують.

Не можна не погодитись із вищенаведеним визначенням і тому ми вважаємо за доцільне проаналізувати неналежне виконання медичним працівником професійних обов'язків безпосередньо в контексті потенційних джерел інфекції та конкретних шляхів трансмісії (передачі) ВІЛ-інфекції чи інших невиліковних інфекційних хвороб, небезпечних для життя людини.

Однак, як вказують медичні джерела, будь-який інфекційний процес включає три базові обов'язкові складові: джерело збудника інфекції, шлях передачі та сприйнятливість організму до даного збудника, при цьому, за відсутності хоча б однієї ланки цього інфекційного процесу хвороба є неможливою [18, с.21].

Отже, в контексті норми ст.131 КК України, джерелом зараження є людина або тварина, інфікована вірусом імунодефіциту людини чи збудником іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Зауважимо, що за професійними вимогами будь-який медичний чи інший працівник, професійна діяльність якого пов'язана із обігом біологічних матеріалів, до будь-якої особи повинен ставитись, як до потенційного джерела зараження, оскільки на сьогодні ВІЛ-інфекцією вже заражені понад 1 % насе-

лення нашої держави, а медичний працівник має надавати допомогу, як особам із невизначеним ВІЛ-статусом, так і особам, котрі, будучи обізнаними про свій діагноз, можуть умисно приховувати його.

Спеціалізовані медичні джерела визначають такі основні шляхи передачі ВІЛ-інфекції: статевий, перентеральний та від матері до дитини.

Одним з можливих випадків, що, до речі, є характерним і для інших шляхів передачі інфекції, є неналежне виконання медичним працівником обстежень, зокрема і лабораторної діагностики особи на предмет виявлення факту інфікування. За таких умов, щодо особи може бути зроблений хибно негативний висновок щодо носійства збудника, а, отже, фактично інфікована особа, вступаючи у незахищений статевий контакт, може бути реальним джерелом інфекції для свого статевого партнера. У таких випадках йдеться про, так звану, лікарську помилку, тобто помилку лікаря при виконанні своїх професійних обов'язків, яка не містить складу злочину, або ознак провини [19, с.397].

Однак, найбільшу небезпеку саме в контексті здійснення професійної діяльності, пов'язаної із контактом та обігом біологічних речовин, як раз становить парентеральний шлях (через кров та інші біологічні рідини).

У контексті перентеральної передачі збудників інфекційних хвороб поряд із введенням інфікованих препаратів крові, спеціалізовані медичні джерела визначають такі фактори, як порушення режиму стерилізації і дезінфекції медичного інструментарію, приборів і апаратів, невиконання персоналом правил асептики, антисептики, особистої гігієни, режиму прибирання та дезінфекції.

Індивідуальна сприйнятливність організму конкретної людини, в контексті застосування норм ст.131 КК України, на нашу думку, також повинна бути врахована в контексті перантерального шляху зараження, оскільки, як зазначається у спеціальних медичних джерелах, до контингенту підвищеного ризику тут належать новонароджені, головним чином недоношені діти, пацієнти щодо яких має місце оперативне втручання, лікувальні та діагностичні процедури (ін'єкції, інкубації, ендоскопія, катетеризація, забір проб крові). Отже, у порівнянні із іншими випадками, саме ця категорія пацієнтів потенційно повинна охоплюватись додатковою пересторогою медичних працівників.

У контексті третього шляху передачі ВІЛ-інфекції – від матері до дитини, тут, у практичному аспекті, ми можемо фактично говорити в основному про випадки неналежного проведення обстеження на предмет виявлення факту інфікування та хіба що про ігнорування прямих настанов щодо застосування конкретних медикаментозних препаратів та обмежень (заборона грудного вигодовування тощо). В той же час, інкримінування саме таких порушень з боку медичного персоналу в контексті норм ст.131 КК України видається більш ніж проблемним через відсутність реальної можливості встановлення причинового зв'язку між фактом неналежного виконанням винним своїх професійних обов'язків і зараженням дитини від своєї інфікованої біологічної матері.

У кримінальному праві наслідок злочину розглядається як ознака об'єктивної сторони складу злочину, яка являє собою передбачені кримінальним законом зміни в об'єктивному світі, що настають у результаті вчинення особою суспільно небезпечного діяння [20, с.55]. Тому, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.1 ст.131 КК України, є настання суспільно-небезпечного наслідку неналежного виконання своїх професійних обов'язків медичним, фармацевтичним або іншим працівником у вигляді зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Аналізуючи думки окремих науковців, зазначимо, що злочинні наслідки являють собою складне поняття та характеризуються наступними ознаками: вони є неоднорідними за своєю природою; поділяються на види, залежно від ступеня реалізації небезпеки діяння; одне діяння може спричинити декілька шкідливих наслідків; вони можуть варіюватися за обсягом шкоди [21, с.51]. Тут варто зауважити, що встановлення наслідку, в контексті матеріального складу норми ч.1 ст.131 КК України, так само, як і норми частини 2 цієї ж статті, значно полегшене законодавцем через безпосереднє його визначення, як «спричинення зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини» [22].

Варто повністю погодитись із висновком, що діяння вважається злочином з моменту фактичного настання злочинних наслідків – встановлення лабораторними або клінічними показниками факту інфікування особи вірусом імунодефіциту людини чи збудником іншої невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини [17, с.69]. Проте, тут варто звернути увагу, що, своєчасне застосування активних заходів постконтактної профілактики інфекції, що поряд із невідкладними заходами включає профілактичне призначення антиретровірусних препаратів у значній кількості випадків дозволяє локалізувати збудника та уникнути інфікування.

В свою чергу, як неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків мають розглядатись, зокрема, випадки, коли медичний працівник (лікар, фельдшер, акушер, медична сестра) при відповідному зверненні пацієнта чи виявленні вказаного факту контакту, зокрема, професійного, ухиляється від надання невідкладної допомоги, в тому числі і шляхом несвоечасного повідомлення про такий факт відповідальних за компетенцією інших медичних працівників. Наприклад, черговий лікар, не вживаючи належних заходів профілактики, обмежується рекомендацією пацієнту щодо звернення наступного дня до лікаря-інфекціоніста районної поліклініки; черговий лікар лікувальної установи, отримавши відповідне повідомлення під час нічної зміни від медичної сестри, вирішує розгляд цього питання покласти на завідувача відділенням або головного лікаря, які, завідомо, прибудуть на робоче місце вже наступного дня, коли ефективність застосування профілактичних заходів, вочевидь, буде значно меншою, а, отже, збільшується вірогідність інфікування потерпілого. Так, згідно із рекомендаціями ДННС, необхідно якомога скоріше оцінити ризик зараження і визначити схему профілактичного призначення відповідних препаратів [23, с. 470].

Зазначене дає підстави зробити висновок, що бездіяльність медичного працівника у випадку звернення до нього пацієнта із повідомленням про контакт з біологічним матеріалом, що реально може містити або встановлено містить збудник ВІЛ-інфекції чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, або виявлення особисто медичним працівником такого факту, зокрема в умовах медичної установи, у випадку подальшого інфікування такого пацієнта, може розглядатись, як одна із підстав інкримінування такому медичному працівнику вчинення злочину, передбаченого нормами ст.131 КК України.

До речі, та ж сама ситуація стосується і випадків аварійних контактів медичних працівників із біологічними матеріалами, які містять збудників вказаних у диспозиції хвороб. Медичні настанови прямо визначають, що медичний персонал повинен знати послідовність дій після контакту із кров'ю та іншими біологічними рідинами та виконувати усі дії, спрямовані на зниження ризику зараження у випадку аварії [23, с.469].

Отже, варто звернути увагу, що випадки, так званої, недосвідченості медичних працівників, тобто невміння у випадках типової хвороби і за звичайних обставин зробити на підставі існуючих наукових даних правильний висновок, тобто встановити відповідний правильний діагноз, не може розглядатись як обставина, що виключає злочинність діяння медичного працівника. У спеціалізованій юридичній літературі прямо і повністю обґрунтовано вказується, що за негативні наслідки лікування, причиною яких була недосвідченість такої особи, може наставати кримінальна відповідальність [17, с.23].

У той же час, при здійсненні кримінальних проваджень за справами даної категорії, при визначенні факту неналежного виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків, у обов'язковому порядку повинен бути встановлений факт фактичної наявності або відсутності у медичного працівника можливості для вжиття відповідних профілактичних заходів. Питання про кримінальну відповідальність медичного працівника можливо піднімати лише у випадку, коли останній не вчиняє ніяких дій, спрямованих на запобігання потенційному інфікуванню, принаймні, пов'язаних із повідомленням пацієнта про необхідність саме термінового звернення його за невідкладною допомогою до іншого медичного закладу, тощо.

При цьому, як зазначається у спеціальній літературі, поважними причинами ненадання медичної допомоги хворому можуть бути: надання в цей час допомоги іншому хворому, хвороба самого медичного працівника, відсутність можливості прибути на місце вчинення злочину, при цьому наголошується, що відсутність у лікаря спеціальних знань не позбавляє його обов'язку надати у складних випадках першу невідкладну медичну допомогу хворому. З таким підходом, на нашу думку, необхідно погодитись.

При створенні законодавчої конструкції ч.2 ст.131 КК України законодавець поклав в основу кваліфікованого складу виключно кількісну матеріальну ознаку спричинення фактичного зараження двох чи більше осіб.

У зв'язку із визначенням меж саме такого злочинного наслідку вирішення питання виглядає однозначним: при зараженні зазначеними у диспозиції хворобами двох або більше осіб не має значення чи однією і тією ж, чи різними

невиліковними інфекційними хворобами, що є небезпечними для життя людини, були заражені потерпілі, при цьому не має значення також і спосіб зараження, а потерпілі можуть бути заражені як одночасно, так і в різний час та у різний спосіб, що на кваліфікацію не впливає [17, с.69].

Стосовно зараження неповнолітнього та вагітної жінки. Фактично, за своїми об'єктивними наслідками, це еквівалентно зараженню двох або більшої кількості осіб, оскільки, зараження неповнолітнього, який, у більшості випадків після інфікування практично вже буде мати доволі малі шанси на утворення здорових нащадків та вагітної жінки, дитина якої також має великі шанси інфікування ВІЛ-інфекцією, що є таким, що порушує конституційні принципи справедливості та недоторканості, прав на життя, здоров'я, безпеку, охорону здоров'я, материнства та дитинства.

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: 1. Виходячи зі змісту диспозиції норми ч.1 ст.131 КК України, об'єктивна сторона цього злочину полягає у: неналежному виконанні медичним, фармацевтичним або іншим працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

2. Необхідно, із урахуванням значення ознак суспільної небезпеки, доповнення ознак кваліфікованого складу злочину, передбаченого нормами ст.131 КК України, такою кваліфікуючою ознакою, як зараження неповнолітнього або жінки, яка перебуває у стані вагітності. Адже, дійсно, зараження неповнолітнього та вагітної жінки, фактично, за своїми об'єктивними наслідками, еквівалентне зараженню двох або більшої кількості осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Коржанський М.Й.* Уголовне право України. Загальна частина: [курс лекцій] / М. Й. Коржанський. – К. : Наук. думка, 1996. – 334 с.

2. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; [За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

3. *Бантшишев О.Ф.* Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина / О.Ф. Бантшишев, С.А. Кузьмін : ПАЛИВОДА. А.В., 2010. – 336 с. (Серія «Науково-практичний коментар»).

4. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St.Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.

5. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298 p.

6. *Samaha J.* Criminal Law. – Belmont, CA: West, Wadsworth, 1999. – 768 p.

7. *Smith J.C. and Hogan B.* Criminal Law. – L., 1996. – 724 p.

8. *Dressler J.* Understanding Criminal Law. Matthew Bender. – N.Y., 1994. – 678 p.

9. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 184 с.

10. Филимонов В. Объект преступления и последствия преступления / В. Филимонов // Уголовное право: науч.-практ. журнал. – М. : АНО «Юрид. программы», 2010. – № 3. – С. 67–72.

11. Кузнецов В.В. Кримінальне право України: [посіб. для підготовки до іспитів] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко; [за заг. ред. д. ю. н. проф. О.М. Джузи]. – [2-ге вид., доповн. та перероб.]. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 300 с.

12. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления: [монография] / А.Я. Светлов. – К. : Наук. думка, 1978. – 304 с.

13. Александров Ю.В. Научно-практический комментарий Кримінального кодексу України / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, Г.В. Андрусів [та ін.]; [за ред. Я.Ю. Кондратьева, С.С. Яценка]. – К. : Юрінком, 1994. – 798 с.

14. Сташис В.В. Особа під охороною кримінального закону / В.В. Сташис, М.І. Бажанов. – Х. : Право, 1996. – 225 с.

15. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения: [монография] / В. А. Глушков. – К. : Вища школа, 1987. – 199 с.

16. Михайличенко Б.В. Судова стоматологія: [підруч. для студ. стомат. фак-тів мед. вузів] / Б.В. Михайличенко. – К. : «МП Леся», 2004. – 352 с.

17. Відповідальність за передбачені Розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників та спеціальні види тілесних ушкоджень : [монографія] / О.Ф. Бантишев, В.О. Глушков, О.В. Копан, С.А. Кузьмін [та ін.]; [за заг. ред. В.О. Глушкова]. – К. : МНДЦ при РНБО України, 2011. – 137 с.

18. Епідеміологія: [підручник] / А.А. Васильченко, О.М. Вернер, В.М. Гирін [та ін.]. – К. : Здоров'я, 1993. – 464 с.

19. Червяк П.І. Медична енциклопедія / П.І. Червяк. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2001. – 1024 с.

20. Новий тлумачний словник Кримінального права України (Загальна частина) / О.Ф. Бантишев, М.М. Гуменюк, О.О. Климчук, С.Л. Фальченко. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. – 157 с.

21. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность: [монография] / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.

22. Кримінальний кодекс України: офіц. текст. – К. : Вид. «Право», 2001. – 174 с.

23. Запорожан В.М. ВІЛ-інфекція і СНІД / В.М. Запорожан, М.Л. Аряев. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Здоров'я, 2004. – 636 с.

Гринь О.Д. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 131 КК України

Статтю присвячено здійсненню аналізу кримінально-правової характеристики об'єктивної сторони злочину, передбаченого неналежним виконанням професійних обов'язків, що спричинило зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби. Виявлено, що даний злочин сконструйований законодавцем як злочин з матеріальним складом. Здійснено детальний аналіз діяння – неналежного виконання своїх професійних обов'язків медичним, фармацевтичним або іншим працівником та наслідку – зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.

Ключові слова: об'єктивна сторона злочину, професійна діяльність медичних працівників, зараження ВІЛ, СНІДом, неповнолітній, неналежне виконання, суб'єкт злочину, об'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, причинний зв'язок, злочинні наслідки.

Гринь О.Д. Уголовно-правовая характеристика объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 131 УК Украины

Статья посвящена осуществлению анализа уголовно-правовой характеристики объективной стороны преступления, предусмотренного ненадлежащим выполнением профессиональных обязанностей, повлекших заражение вирусом иммунодефицита человека или другой неизлечимой болезнью. Выявлено, что данное преступление сконструировано законодателем как преступление с материальным составом. Осуществлен подробный анализ действия – ненадлежащего исполнения своих профессиональных обязанностей медицинским, фармацевтическим или иным работником и последствия – заражение другого лица вирусом иммунодефицита человека либо иной неизлечимой инфекционной болезнью.

Ключевые слова: объективная сторона преступления, профессиональная деятельность медицинские работники, заражение ВИЧ, СПИДом, несовершеннолетний, ненадлежащее исполнение, субъект преступления, объект преступления, субъективная сторона преступления, причинная связь, преступные последствия.

Grin O.D. Criminal-legal characteristic of the objective side of a crime under Art.131 of the Criminal code of Ukraine

The article is devoted to effectuation of the analysis of the criminal-legal characteristic of the objective side of the crime under the improper performance of professional duties, resulting in infection with human immunodeficiency virus or other incurable diseases. It was revealed that the offense designed by the legislator as a crime with the material composition. In the article carried out a detailed analysis of the action – improper performance of their professional duties, medical, pharmaceutical or other employee, and the consequences – the infection of another person with human immunodeficiency virus or other incurable infectious disease.

Keywords: the objective side of the crime, the professional activities of health workers, infection of HIV, AIDS, minor, improper performance, the subject of the crime, the object of the crime, the subjective aspect of the crime, the causal link, the criminal consequences.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

УДК. 343.22

С.Ф. Денисов

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
Класичний приватний університет*

Н.М. Суюндикова

*магістрант,
Класичний приватний університет*

ВРАХУВАННЯ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ)

Denysov S.

*doctor of Legal Sciences, professor,
Professor of Department of Criminal Law,
Classical Private University*

Suyundykova N.

*master student,
Classical Private University*

ACCOUNTING OF THE PERSONAL CHARACTERISTICS A REALIZATION OF CRIMINAL RESPONSIBILITY (BY THE CRIMINAL LAW OF THE COUNTRIES IN CENTRAL ASIA)

The state has the right to impose criminal liability on the person and assign penalties in cases of a crime. It has precisely such a right, not an obligation, as the meaning of certain regulations of criminal law, criminal responsibility begins not in all cases of crime: the law allows law enforcers on behalf of the government to release the person from criminal liability, penalties, apply to the person measures not involving with punishment, and so on, if there is good reason [1]. These reasons (for «maneuvering” of enforcer in case of committing a crime), are often associated with the characteristics of the offender, including personal. Because, firstly, the Criminal Code recognizes that it is a person who is the subject of public behavior and diverse social activities, including criminal; secondly, the tools of criminal law aimed at personal benefits of the person who committed the crime – life, health, freedom, honor, etc., in other words the realization of criminal liability «is personal suffering or deprivation, sensitive to the punished person” [2]. Consequently, the responsibility according to the criminal law, in contrast to other forms of responsibility, is personal [3].

In general, the symptoms affect the person in making the criminal-law decisions (implementation of criminal liability) in the following way (going behind limitation set forth).

1. Some criminally relevant characteristics of the person are included in the basis of criminal responsibility. So, the foundation of criminal responsibility in the countries of Central Asia is related to the *corpus delicti*, an essential feature of which is a legal (permanent and universal) characteristic of the committer of a crime. For example, such a position is contained in Article 4 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (hereinafter the Criminal Code of RK) [4], Article 4 of the Criminal Code of the Kyrgyz Republic (hereinafter the Criminal Code KR) [5], Article 4 of the Criminal Code of Turkmenistan (hereinafter the Criminal Code of Turkmenistan) [6], Article 11 of the Criminal Code of the Tajikistan Republic (hereinafter the Criminal Code of TR) [7]. Thus, they indirectly recognize the structure based on the criminal responsibility of individuals and their respective characteristics. In this matter, in our opinion, a more successful identification in the structure based on the criminal responsibility exist in the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan (hereinafter referred to the Criminal Code of RU)[8]: in accordance with Article 16 of the Criminal Code criminal responsibility is a law consequence of committing a socially dangerous act, expressed in condemnation, the application of penalties or other measures of legal influence by the court, namely, to a person guilty of a crime.

In any case, the recognition of the individual in the structure of the basis of criminal responsibility are reflected in the other articles of the Criminal Code (Article 15 of the Criminal Code of RK, Article 17 of the Criminal Code of RU, the Criminal Code st.23-24, st.21-22 Criminal Code of TR, Article 18 of the Criminal Code of KR), in which mandatory characteristics of a person whose presence is a prerequisite for the realization of criminal liability are established. They have as a prerequisite the implementation of criminal liability recognize the number of characteristics of a person: personal, age and responsibility. In our opinion, the above allocation of the mandatory conditions of criminal responsibility is due to the fact that: it is a kind of crime of human activity [9], in this regard, the implementation of criminal responsibility is expressed in the infliction of personal suffering [10]; criminal liability is possible on reaching a certain age of a person based on his development as a personality [11]; the ability to be aware of your actions and guide your actions [12] directly affect the recognition of socially dangerous behavior as criminally punishable act in a particular case.

2. A number of socio-demographic characteristics of the personality are the basis of differentiation and individualization of criminal responsibility, both at the lawmaking level and at the level of law enforcement individualization. In this regard, opinion of some authors concerning the above demographic characteristics to the bases of differentiation of criminal responsibility acquires interest [13].

In particular, these socio-demographic features of the person as his minor age, sex, pregnancy, the presence of under age children, advanced age, the presence or absence of citizenship, etc., significantly influence the establishment and application of various types (sizes) of criminal-law measures of exposure. For example, the

above signs of identity are the bases for the prohibition of certain forms of punishment: community service (part 3. Article 43 of the Criminal Code, Article 43 of the Criminal Code of the Kyrgyz Republic), seizure (part 3 of Article 45 of the Criminal Code of KR) the death penalty (Part 2 of Article 47 of the Criminal Code, Article 59 of the Criminal Code of TR), life imprisonment (Article 51 of the Criminal Code of RU, Article 58 (1) of the Criminal Code RT, article 50 of the Criminal Code of KR), correctional labor (Article 52 Criminal Code of RT, article 50 of the Criminal Code of Turkmenistan, Article 46-2 of the Criminal Code of KR), restriction of liberty (Article 54 of the Criminal Code of RT, Article 46-3 of the Criminal Code of KR) and others.

We should note that for this purpose the legislator is not always possible to successfully use of those or that personal characteristics. For example, on the basis of the Criminal Code disablement is prohibition on the imposition of punishment in the form of correctional labor is the current physiological condition of the person, his incapacity. At the same time, the legislator does not specify in which case this type of disability punishment shall not be imposed: during a temporary or long-term disability, what should be the degree of disability? Moreover, applying in the criminal law the construction of disability as the basis of the ban, the legislator makes the issue of the delimitation of disability and incapacity. So, it is getting urgent, if remedial work should not be assigned to disabled persons, does it mean that this kind of punishment should also not be administered with disabilities who are unable to work? In this regard we believe that such a legislative solution has under itself no social conditionality and jeopardizes the implementation of the principle of inevitability of punishment.

3. The existence of different personal, mental and other disorders at the time of the crime are the basis of his application of compulsory medical measures, which constitute a particular form of criminal law (Article 91 of the Criminal Code of RK, Article 91 of the Criminal Code of RU, Article 96 of the Criminal Code of RT, Article 94 of the Criminal Code of Turkmenistan, Article 90 of the Criminal Code of KR).

For adjusting the various disorders of the personality as the basis of the application of compulsory medical measures, in our opinion, the aforementioned criminal laws have a number of disadvantages. For example, Article 90 of the Criminal Code subdivides medical measures into compulsory medical measures and medical measures. The first one is a measure of a medical nature according to its content. Moreover, the decision to use both the first and the second is to be made by the law enforcer.

In this matter, another problem, in our view, is the use of vague psychological terms by the legislator. Thus, the aforementioned criminal laws are used as the basis of the application of compulsory medical measures «mental derangement» (Criminal Code of KR), instead of the conventional term «mental disorder» sicken of some form of disease (of the Criminal Code of Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyz Republic), while in most cases people do not get sick with various disorders, but such disorders «occur or be suffered from». In this regard, Criminal Code of differ, as it uses a more precise definition of various states.

It should be noted that the determination of the legal nature of compulsory medical measures, the approach of the Criminal Code is notable, according to which, the latter are designated not as measures of criminal law, but as other measures of legal influence. In our opinion, considering the significant impact of such characteristics of personality (associated with the presence of disorder) on the criminal-legal assessment of the offense, down to the exclusion of criminal liability, it is necessary to revise the state's attitude to the compulsory measures of medical content.

4. Common features of the personality already convicted person, significantly affect the process of sentencing. Thus, according to the general principles of sentencing (Article 51 of the Criminal Code of RK, Article 56 of the Criminal Code of Turkmenistan, article 54 of the Criminal Code of RU, Article 60 of the Criminal Code of TR, Article 53 of the Criminal Code of RU), the court in determining the type and amount of punishment must take into account the personality of guilty. In Kazakhstan, this requirement is implemented in the following way: for each criminal case surname, name and patronymic of the defendant, the date and place of birth, residence, place of employment, occupation, education, marital status are investigated. Law enforcer may take into account other information about the identity of the defendant, relevant to the case, which interpretation may be vague in practice. So, other information about the identity of the defendant, relevant to the case, include such information, which, along with other data, can be taken into account by the court in sentencing, the election of the penal colony recognition of repetition of offences and the resolution of other issues[14].

Currently, the criminal law uses the term «personality of the perpetrator,» which it adopted from the Soviet criminal law. In a literal sense it involves all sorts of personal characteristics of the person who was brought in a verdict of guilty. Such representation is due to the use in this criminal-law construction of the word «guilty».

In our view, the use of the criminal-law category in some cases, does not justify itself. For example, in some countries, particularly in the Republic of Tajikistan (article 20 of the Constitution) and the Republic of Kazakhstan (Article 77 of the Constitution), the Kyrgyz Republic (article 26 of the Constitution), applying criminal law, the judge must believe that a person is presumed innocent of committing a crime until his guilt is established by final judgment. In this context, the use of the structure «guilty» (instead of the concept of the defendant, for example) by the legislator in general principles of sentencing cause raised eyebrows. In fact, these general principles govern issues related only to sentence as one stage of realization the criminal liability. However, in sentencing (first instance), according to the Constitutions of these countries, a person who has committed a crime, is still considered to be definitively guilty.

In addition, the concept of «person» is not entirely unambiguous, fairly broad concept (used in the various disciplines of non-identical content). The use of such vague term in the governing criminal-law norms can lead to negative judicial discretion [15]. In this regard, for the sake of clarity and specificity in the process of sentencing (in the investigation of limits of the person), it would be better to use

in the general principles of sentencing the structure «personal characteristics of the defendant», which in the future would have to be disclosed in the relevant regulatory decisions of the higher courts .

5. Such characteristic of personality as its orientation significantly influences (sometimes constitute grounds) to address the issue of exemption from criminal liability and punishment. In the Criminal Code of aforementioned countries such cases, when the action is committed by a person remains penal action, however, due to orientation of the person after committing the crime, a person may be exempted from criminal liability and punishment. These manifestations of orientation in cases of crimes small and moderate crimes are: the subsequent good conduct of the offender at the time of the trial, making it public not dangerous (Part 2. Article 70 of the Criminal Code of RK), the loss of public danger of the person due to changes in the situation (Article 73 of the Criminal Code of Turkmenistan, Article 74 of the Criminal Code of TR). The special rule for exemption from criminal liability in connection with the loss of public danger of the person is contained in Article 65 of the Criminal Code of RU and Article 65 of the Criminal Code of KR. Also conduct of a person after the commission of the offenses covered by the concept of «active repentance» is established as grounds for exemption from criminal liability in all criminal law.

Without limiting the aforementioned manifestations of personality, the Criminal Code establishes and other personal grounds for exemption from criminal liability. Thus, demographic characteristics of a person: minority, pregnancy, a having young children for women, parenting alone young children for men, women of the age of fifty-eight and over, men of the age of sixty-three and over are additional grounds for exemption in the case of committing heinous crimes by such groups of people (Part 2 of Article 68 of the Criminal Code of RK). In general, taking into account the individual perpetrator is mandatory and in other cases, for example, by exemption from criminal liability when the case is time-barred [16].

In turn, almost all the grounds for exemption from punishment, directly or indirectly related to the manifestations of the individuality of the perpetrator. Thus, in many norms of the Criminal Code conditions for exemption from punishment are: the behavior of the person during the whole period of serving the sentence (Article 73 of the Criminal Code of RK), the ability of the person to improve without serving of the whole sentence imposed (Article 72 of the Criminal Code of RK, Article 69 of the Criminal Code of KR) blameless behavior and conscientious attitude to work or training while serving their sentence, which gives reason to believe that the person is no longer dangerous for the society (Article 68 of the KR, Article 70 of the Criminal Code of RU), when a person proves by exemplary conduct his or her improvement (Article 76 of the Criminal Code of TR), disability and retirement age (Part 3 of Article 77 of the Criminal Code of Turkmenistan) and others. In all criminal laws sick condition is a factor of liberation from penalty : the onset of mental disease or another serious illness; the base for deferment of serving the sentence are also associated with socio-demographic characteristics of the person or persons socially significant diseases (pregnancy, presence of children, and the status of a single parent, drug addiction, etc.).

It should be noted, these humane standards of relevant criminal laws, in our opinion, are not always correctly use some personal characteristics in the design of criminal law. For example, in the Article 77 of the Criminal Code of Turkmenistan the achievement of a person of retirement age is not entirely correct used and regarded as a part of the cases related to the onset of severe disease after committing the crime.

Influence of personality and its components observed not only in respect of the implementation of criminal liability, they can influence the construction of the criminal law. For example, it was noted that the orientation of the person in the form of its social danger influence the construction of the sanctions, because «the sanction of the criminal-law norm from the substantive side is the «reflection and evaluation of the standards through type(s) and the size of the punishment of public danger of the concrete manifestations of antisocial behavior: ... public danger of the person, committing it» [17].

As is well known, the implementation of the criminal liability provided not only by the criminal law, but also by the criminally-executive law and by the criminal procedure laws. Consequently, they established a mandatory registration of certain personality characteristics, mainly socio-demographic characteristics. For example, within the framework of the PEC they are important in dealing with various issues of order and mode of serving the sentence; under the Code of Criminal Procedure – in matters of investigative jurisdiction and jurisdiction (in Kazakhstan malfeasance anti-corruption investigators to the investigative jurisdiction of the service, in other cases, the crimes committed by minors jurisdiction of specialized inter-district juvenile courts, etc.). We note in particular that the general law foundations for clarifying various diseases of the personality in criminal procedure are established by the norms of the Criminal Procedure Code.

From the foregoing, it follows that different personality characteristics have a significant impact on the implementation of criminal liability. Their criminal relevance set depending on the particular situation of the crime. The aforementioned criminal relevant characteristics of personality may appear in a person who has committed the crime and to be associated with them, influencing the nature and degree of public danger of the offense and the person (criminal-law characteristics) and also not manifested. Non-manifested personal characteristics in the crime are the criminal significant, social, demographic, physiological and other characteristics of the person.

REFERENCES:

1. Лукашевич В.З. Уголовно-правовое отношение и возникновение уголовной ответственности // Уголовная ответственность и ее реализация: межвузовский сборник. – Куйбышев : Изд-во Куйбышев. ун-та, 1986. – С. 3-10.

2. Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением / И.Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург: Типография Министерства пут. сообщ. (А. Бенке), 1889. – С. 49.

3. Концептуальные начала уголовного права России: [монография] / Баумштейн А.Б. – М. : Юрлитинформ, 2014. – С. 199-200.

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.11.2015 г.) // Ведомости Парламента Республики Казахстан, – 2014 (июль) – № 13 (2662). – Ст. 83.

5. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 года № 68 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.07.2015 г.) // Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. – 1998. – № 7. – Ст. 229.

6. Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года № 222-I (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2015 г.) // Электронный ресурс: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286#pos=616;-253&sel_link=1003433943.

7. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.03.2015 г.) // Ахбори Маджлиси оли Республики Таджикистан. – 1998. – №9. – Ст. 68-70.

8. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2015 г.) // Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан. – 1995. – № 1.

9. *Даньшин И.Н.* Общетеоретические проблемы криминологии / И.Н. Даньшин. – Харьков : Прапор, 2005. – С. 100.

10. *Фойницкий И.Я.* Учение о наказании в связи с тюремоведением. – С. 49.

11. *Ананьев В.Г.* Человек как предмет познания. // Избранные психологические труды в 2 томах. – Т.1. – М., 1980. – С. 18.

12. *Шаргородский М.Д.* Вина и наказание в советском уголовном праве / М.Д. Шаргородский. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. – С. 15.

13. *Батманов А.А.* Личность виновного вне связи с преступлением как критерий дифференциации ответственности и наказания: автореф. дис ... канд. юрид. наук / А.А. Батманов. – Казань, 2008. – С.7.

14. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 15 августа 2002 года № 19 «О судебном приговоре» // Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан. – 2002. – № 9. – С. 18.

15. *Грачева Ю.В.* Судейское усмотрение в реализации уголовно-правовых норм: проблемы законотворчества, теории и практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Ю.В. Грачева. – М., 2012. – С. 10-12.

16. *Чучаев А.И., Грачева Ю.В.* Освобождение от уголовной ответственности по УК РФ: проблемы законодательства и применения // Наука и жизнь Казахстана. – №6 (33). – Астана, 2015. – С.40.

17. *Мальцев В.В.* Общественно-опасное поведение в уголовном праве / В.В. Мальцев. – М., 2014. – С. 508.

Denysov S., Suyundykova N. Accounting of the personal characteristics a realization of criminal responsibility (by the criminal law of the countries in Central Asia)

On the example of legislation in Central Asia, the article examines the general characteristics of the offender, taking into account the process of realization of criminal liability. It is stated that the term «person» is ambiguous, rather broad concept, in this connection; attention is focused on the socio-demographic characteristics of the person, his orientation, disorders of persons at the time of the crime (the different personality, mental and other disorders).

The authors reveal the contents of the personal characteristics, and come to the conclusion that it is different personality characteristics have a significant impact on the realization of criminal liability.

Key words: *personality, the criminal legislation of the countries of Central Asia, the realization of criminal responsibility, sentencing.*

Денисов С.Ф., Суюндикова Н.М. Врахування характеристик особи при реалізації кримінальної відповідальності (за кримінальним законодавством країн Центральної Азії)

На прикладі законодавства країн Центральної Азії розглядається загальна характеристика особи, яка вчинила злочин, з урахуванням процесу реалізації кримінальної відповідальності. Констатується, що поняття «особа» є неоднозначним, вельми широким поняттям, у зв'язку з чим акцентується увага на необхідності його конкретизації на основі соціально-демографічних ознаках, її спрямованості, наявності різних особистісних, психічних та інших розладів особи на момент вчинення злочину.

Автори розкривають зміст особистісних характеристик і приходять до висновку, що саме різні всебічні характеристики особи істотно впливають на реалізацію кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *особистість, кримінальне законодавство країн Центральної Азії, реалізація кримінальної відповідальності, призначення покарання.*

Денисов С.Ф., Суюндыкова Н.М. Учет характеристик личности при реализации уголовной ответственности (по уголовным законам стран Центральной Азии)

На примере законодательства стран Центральной Азии, рассматривается общая характеристика лица, совершившего преступление, с учетом процесса реализации уголовной ответственности. Констатируется, что понятие «личность» является неоднозначным, довольно широким понятием, в связи с чем, акцентируется внимание на необходимости его конкретизации, основываясь на социально-демографических признаках личности, ее направленности, наличии различных личностных, психических и иных расстройств лица на момент совершения преступления.

Авторы раскрывают содержание личностных характеристик и приходят к выводу, что именно различные всесторонние характеристики личности оказывают существенное влияние на реализацию уголовной ответственности.

Ключевые слова: *личность, уголовное законодательство стран Центральной Азии, реализация уголовной ответственности, назначение наказания.*

Стаття надійшла до редакції 08.12.2015.

УДК 343.4

Donchenko O.

THE ANALYSIS OF HISTORICAL FACTORS OF CRIMINALIZING ENCROACHMENT ON THE AUTHORITY OF LOCAL GOVERNMENTS

О.І. Донченко

кандидат юридичних наук, доцент

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права

АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ФАКТОРІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАНЬ НА АВТОРИТЕТ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Постановка проблеми. Ефективне функціонування місцевого самоврядування, його захищеність і підтримка з боку держави – це показник рівня демократії та одна з визначальних умов побудови правової держави і громадянського суспільства, адже забезпечення прав і свобод людини і громадянина є основним завданням його діяльності. Тому правовий захист представників органів місцевого самоврядування завжди вважався важливим аспектом гарантування належного дотримання прав і свобод людини і громадянина в державі, зміцнення України як правової держави.

Визначення підстав і меж криміналізації взагалі – є одним із найскладніших і спірних питань науки кримінального права, а визначення криміналізації за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування зокрема – ускладнюється ще і тим, що проголошена децентралізація передбачає передачу більшості повноважень органам самоврядування, що, без сумніву, збільшить кількість посягань на представників органів місцевого самоврядування з приводу виконання ними своїх повноважень. Крім того, визнання припустимості, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з посяганням на авторитет органів місцевого самоврядування є важливе значення з огляду на те, що у вітчизняній кримінально-правовій історії неодноразово простежувалося неоднакове ставлення законодавця до кримінально-правової охорони авторитету органів місцевого самоврядування. Кримінальному праву відомий різний набір факторів криміналізації антисуспільних діянь, але ми зупинились на проведенні аналізу історичних факторів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняна наука і практика приділяє пильну увагу різним аспектам питання підстав і меж криміналізації, умов, чинників, факторів, тощо. Зокрема, дану сферу досліджували В.К. Грищук, Г.А. Злобіна, А.І. Коробєєва, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової,

А.М. Яковлева та ін., завдяки яким маємо на озброєнні доволі значний набір факторів, норм і принципів оцінки ступеню суспільної небезпеки діяння та підстав віднесення його до кримінально-караних.

Взагалі, науковці при проведенні досліджень визначають більше різних факторів криміналізації того чи іншого діяння: С.В. Гізімчук під час дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення правил, які стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, аналізує соціально-економічні, технічні, нормативні та кримінологічні фактори; О.М. Омельчук зосереджує увагу на політичному аспекті соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за контрабанду; П.П. Сердюк, досліджуючи соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за виготовлення, розповсюдження творів, що пропагують культ насильства, аналізує юридико-кримінологічні, соціально-економічні та психологічні фактори криміналізації; В.І. Осадчий виділяє кримінологічний, нормативно-правовий, історичний та міжнародний фактори соціальної обумовленості кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності.

Мета статті. 1. Провести історико-правовий аналіз кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування. 2. Обґрунтувати суспільну необхідність встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти авторитету органів місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Соціальна обумовленість визначається наявністю умов криміналізації певних суспільно небезпечних діянь, завдяки яким можна констатувати обґрунтованість і суспільну необхідність кримінально-правової заборони відповідного діяння. Беззаперечним є те, що науково обґрунтовані та свідомо застосовувані загальні правила і критерії оцінки допустимості кримінально-правової новели – принципи криміналізації, покликані забезпечити ефективність і соціальну обумовленість кримінально-правових норм [1, с.208]. Таким чином, велике значення має встановлення відповідності кожної кримінально-правової норми потребам суспільства та констатація ефективності її дії.

Розкриття і вивчення факторів, що впливають на створення і ефективність норм кримінального законодавства є основним напрямом, аспектом дослідження соціальної обумовленості і ефективності кримінального законодавства, його норм та інститутів [2, с.67].

Дослідження соціальної обумовленості за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування тим цікаві і важливі, що Україна протягом всього часу становлення і розвитку державності, кримінального законодавства (починаючи з часів Київської Русі по теперішній час) по-різному ставилася до кримінально-правової охорони авторитету органів місцевого самоврядування. Це дійсно складний процес, який залежить від основних напрямків політики держави; порядку організації і функціонування органів центральної і місцевої влади; форм їх взаємозв'язку та взаємодії; суспільної свідомості та стану громадської думки тощо. Серед всього набору факторів криміналізації першими є історичні, які визначають генезис і тенденції розвитку законодавства про

кримінальну відповідальність за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування.

Відомий дореволюційний правознавець-криміналіст професор М.С. Таганцев відзначав, що стійкість правових норм перевіряється переважно умовами їх історичного розвитку. Право створюється народним життям, живе та видозмінюється разом з ним. Тому зрозуміло, що міцними можуть виявитися лише ті положення закону, в яких виразилися народні погляди, що склалися історично: закон, що не має коріння в історичних умовах народного життя, завжди загрожує стати ефемерним, стати мертвою літерою [3, С. 10].

На думку М.Й. Коржанського, розвиток національного законодавства про кримінальну відповідальність пов'язаний зі створенням і дією різних нормативно-правових актів: Руської Правди, Статутів князівства Литовського, Прав та установ Малоросії, Кримінальних кодексів УРСР 1922, 1927 і 1960 рр. тощо [4, с. 52–58].

В них були прописані норми права, що регулювали різні суспільні відносини тих часів, у тому числі й кримінально-правові. Дослідивши їх, стане можливим сформулювати уявлення про те, як урегулювалися суспільні відносини, що є предметом нашого дослідження, в різні часові проміжки, а також відслідкувати зміни, які відбувалися з ними в процесі історичного розвитку. Отже, для проведення глибокого аналізу основних аспектів історичного розвитку кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування доцільно почати з часів Київської Русі. У правовій пам'ятці того часу – Руській Правді було закріплено відповідальність за посягання на представників органів місцевого самоврядування княжої доби [5, с.40–82]. Величезними за тим часом штрафами у 80 гривень срібла (близько 16 кг) наказувалося карати убивство вищих княжих адміністраторів і слуг: управителів-огнищан, дворецьких-тіунів, поставлених князем старост або його порученців-під'їзних [6, с.67–72].

Крім того, варто зауважити, що ст.1 Короткої редакції Правди (Статуту Ярослава) передбачала стягнення з винного вири в 40 гривень за вбивство уповноважених суб'єктів князівської влади. Таким чином, ст.1 Короткої редакції Правди являла собою комплексну кримінально-правову норму, що забезпечує безпеку життя і діяльності уповноважених осіб князівської влади. В її першій частині регулювалися випадки заподіяння смерті «княжою мужам» з особистих мотивів. Друга частина досліджуваної норми передбачала відповідальність за посягання на життя представників феодальної адміністрації у зв'язку з їх службовою діяльністю. Дві несхожі за об'єктами норми давньоруський законодавець поєднав в одну статтю, взявши за основу соціальну приналежність потерпілого. «Соціальна нерівність при регламентації захисту життя була досить яскраво виражена в «Руській Правді», – писав О.М. Красиков [7, с. 10].

Із середини XIV століття із входженням українських земель до Великого Князівства Литовського місце самоврядування в містах отримало розвиток в формі вїтївства та охорону збоку кримінально-правових норм, закріплених у Литовських статутах 1529, 1566, 1688 років [5, с. 112–144]. У той же час, в

українських містах починає вводитись магдебурзьке право, яке передбачало надання міським громадам права запроваджувати міське самоврядування на зразок управління німецьким містом Магдебургом.

Аналізуючи Литовські статuti, вчені звертають увагу на певний дуалізм їхніх норм [8, с.58]. З одного боку, там містилися норми, що закріплювали нерівність людей та права і привілеї стану шляхти. З іншого, до Литовських статутів було введено прогресивні на той час норми, що відображали розвиток товарно-грошових відносин і появу паростків капіталізму, ідей Реформації і гуманізму. Третій Литовський статут (1588 р.) у сучасній літературі вважають перехідним документом від середньовіччя до нового часу. Під впливом соціально-економічного розвитку змінилося поняття злочину – замість «обіди» під злочином стали розуміти шкоду або злочинство, заподіяне власнику чи громаді. Поняття злочину все більше зміщується в сферу порушення правової норми. Злочин став зватись «виступом», а злочинець – «виступцем». Норми кримінально-правового характеру передбачали складну систему злочинів, яка поділялась на шість видів, серед яких були і досліджувані нами злочини, а саме державні злочини проти порядку управління, злочини проти особи, майнові злочини.

У Запорізькій Січі, яка виникла в середині XVI століття, вищим органом влади була військова рада, яка вирішувала, як правило, лише найважливіші питання. У сотнях владу здійснював сотник і його помічники, у містах владу здійснювали міські старшини, в селах – сільські отамани, у деяких містах влада належала магістратам [9, с. 84–89].

Відразу з 1654 р. в Україні розпочинається процес поступової ліквідації форм місцевого самоврядування, але політична і правова думка в Україні демонструє стійку прихильність до них. Саме в цю добу з'явилася Конституція П. Орлика (1710 р.), в якій не тільки проголошувалося місцеве самоврядування, а й створені окремі норми для його захисту від можливого свавілля урядовців і закладення підвалин вітчизняного муніципалітету [10, с.102].

Але в цілому, розвиток місцевого самоврядування в Україні визначався розвитком російської державної влади. Українська державність послідовно винищується. У 1764 р. ліквідується гетьманство, в 1775 р. – Запорізька Січ, згодом скасовується полково-сотенний територіальний устрій, а з ним і національна система місцевого самоврядування. У 1782–1783 роках на відповідних українських територіях вводиться губернський поділ і російська система органів місцевого самоврядування, зокрема, міські думи [11, с.95].

Стосовно досліджуваних нами злочинів потрібно сказати, що кримінальну відповідальність за їх вчинення було передбачено розділом IV «Про злочини і проступки проти порядку управління» Уложення про покарання кримінальні та виправні. Це такі злочини, як посягання на порядок управління, опір владі, загроза, неповага до влади і непокора їй, при цьому підкреслюється «неповновенение или сопротивление» будь-якій владі, установленій урядом. Вперше згадується про характерні ознаки й обставини, розкривається склад злочинів.

Кримінально-правова охорона управлінської діяльності представників влади зазнає певних змін у Кримінальному Уложенні 1903 р., згідно з яким, під опором стало визнаватися перешкодження законним діям і примус до невиконання обов'язків або зловживання посадовими повноваженнями. Також органами влади визнавалися не тільки державні, а й громадські органи, що здійснюють розпорядчі повноваження, а також так звані приватні органи управління, що користуються правами урядових органів і охороняються від посягань нарівні з ними, наприклад, приватна лісова охорона.

Щодо періоду українського державотворення 1917–1921 рр., слід почати з Центральної Ради, яка приділяла значну увагу самоврядуванню, про що свідчать Універсали, Конституція УНР, які містили положення щодо порядку формування та організації органів влади на місцях. «Закон про тимчасовий державний устрій України. Про гетьманську владу» гетьмана П. Скоропадського хоча і передбачав право громадян об'єднуватися в громади, але не забезпечив реформування системи місцевого самоврядування і певною мірою обмежив його. Доопрацьований за часів Директорії проект Конституції УНР передбачав створення органів місцевого самоврядування і наділення їх широкими повноваженнями.

Слід зазначити, що в кримінальних кодексах того часу не було ні спеціального розділу, ні самого терміну “злочини проти порядку управління”, а усі види злочинів проти держави були розділені на дві групи. До першої відносились ті злочини, які, за умовами їх вчинення, за обставинами, а подекуди і за результатом, безпосередньо порушували державний лад або загрожували йому. До другої ж відносились ті, які порушували державний лад не безпосередньо, а створювали перепони для державної влади взагалі чи її окремих галузей, виявляли їй непокору, або навіть, за певних умов, тільки порушували повагу до неї. Звичайно, при цьому необхідно мати на увазі, що тут, як і в інших випадках, розподіл злочинів по групах вказує лише на загальний характер, а зв'язок не виключає наявності у ньому елементів іншої групи. Тому, без сумніву, було багато випадків, коли дії, спрямовані на порушення державної безпеки і порядку, включали в себе протидію державній владі, й, навпаки, деякі дії, спрямовані проти державної влади і порядку управління, включали в себе пряме посягання на державну безпеку [12, с.31–32].

Радянська влада не визнавала місцевого самоврядування, тому в Кримінальних кодексах радянського періоду окремих норм про кримінальну відповідальність за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування не було. Частково такі відносини охоронялися на рівні з відносинами у сфері управління.

За Конституцією УРСР 1919 р. органами влади на місцях були ради, з'їзди рад й обрані ними виконавчі комітети. Конституція УРСР 1937 р. перетворила ради на представницькі органи на всіх рівнях, а Конституція 1978 р. закріпила принцип єдності системи рад виключно як органів державної влади. Початок реальному відродженню місцевого самоврядування в сучасних умовах поклали «Декларація про державний суверенітет України», та прийняття низки законів: «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР і місце-

ве самоврядування» 1990 р.; «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» 1992 р.; «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» 1994 р.; «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» 1995 р.

Сучасна система місцевого самоврядування була значною мірою закріплена новою Конституцією України, а згодом і Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., яким було введено інститут сільського, селищного, міського голови та розділено посади голови ради та глави державних адміністрацій. Це коротко щодо загальних правових засад формування органів місцевого самоврядування, що дає підстави для розгляду кримінального законодавства.

Так, у КК УРСР 1922 р. у главі II Особливої частини зазначалося, що злочином проти порядку управління визнається всяке діяння, спрямоване на порушення правильного функціонування підпорядкованих органів управління або народного господарства, поєднане з опором і непокорюю законам радянської влади, перешкоджанням діяльності її органів та іншими діями, які викликають послаблення сили й авторитету влади. Тобто, досліджувана категорія злочинів була розташована саме у цій главі.

У КК УРСР 1927 р. у главі II Особливої частини зазначалося, що злочином проти порядку управління визнається всяке діяння, вчинене без контрреволюційної мети діяння, яке порушувало правильну діяльність органів управління чи народного господарства або послаблювало силу й авторитет влади і поєднане з опором органам влади, перешкоджанням їх діяльності чи невиконанням законів. До таких злочинів у контексті нашого дослідження відносилися ті ж злочини, що у КК 1922 р. проте вже передбачалися кваліфікуючі ознаки. Аналіз складів опору представникам влади, передбачених КК 1922 р. і 1927 р. показує, що законодавством передбачалися два види опору: а) простий, не пов'язаний з насильством відносно представника влади; б) кваліфікований – опір, поєднаний з вбивством, нанесенням каліцтв або насильством над особою представника влади. Варто зазначити, що в КК 1927 р. вживається словосполучення «опір органам влади» замість словосполучення «опору законам радянської влади» у КК 1922 р. Приблизно так само визначалися злочини проти порядку управління і наукою кримінального права. Так, О.М. Трайнін злочином проти порядку управління пропонував вважати «всяке винне посягання на підпорядкованих представників органів влади, що викликають ослаблення її сили й авторитету» [13, с.106].

Як вже зазначалося, об'єкт злочину і місце посягання в системі Особливої частини КК, будучи взаємопов'язаними та взаємообумовленими, в законодавстві визначалися непослідовно, що, природно, не могло не позначитися і на теорії кримінального права. Правда, слід зазначити, що стосовно об'єкта складу опору представникам влади або примушування їх до виконання явно незаконних дій В.Д. Меньшагін констатував: «...у радянській кримінально-правовій теорії питання про об'єкт злочинів проти порядку управління не викликав жодних сумнівів і вирішувалося однаково більшістю радянських криміналістів» [14, с.391].

Зовсім по іншому встановлювалася відповідальність за злочини проти авторитету органів місцевого самоврядування у КК УРСР 1960 р. Перш за все, хоча вони й були передбачені тією ж самою главою «Злочини проти порядку управління», проте їх розташування було інше – глава IX. Це свідчить про проведену систематизацію кримінального законодавства і розташування злочинів у КК за характером суспільної небезпеки.

По друге, змінилися кількість та види злочинів даної категорії. Так, до злочинів досліджуваної нами категорії відносилися: ст.188 «Опір представнику влади чи представнику громадськості, який охороняє громадський порядок»; ст.189 «Образа представника влади чи представника громадськості, який охороняє громадський порядок»; ст.190 «Погроза або насильство у відношенні посадової особи чи громадського діяча»; ст.191 «Самовільне захоплення влади чи звання посадової особи».

По-третє, до цієї групи злочинів можна віднести злочин, передбачений п. в) ч.1 ст.93 КК 1960 р. «Умисне вбивство вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим службового чи громадського обов'язку», який був розташований у главі III «Злочини проти життя, здоров'я, волі та гідності особи».

По-четверте, визначення злочинів проти порядку управління у КК 1960 р. відсутнє. Відтак до злочинів даної категорії відносилися і досліджувані нами злочини.

Як бачимо, кримінальне законодавство 1960 р. охороняло авторитет органів місцевого самоврядування вже не єдиним комплексом кримінально-правових норм, а розмістивши їх у різних главах.

На жаль, така тенденція щодо не встановлення окремих кримінально-правових норм для захисту авторитету органів місцевого самоврядування залишилася і при побудові КК України 2001 р. До речі, подібним чином було закріплено норми про кримінально-правову охорону авторитету органів місцевого самоврядування і в проектах нині діючого КК України. На сьогодні групу злочинів, які посягають на авторитет органів місцевого самоврядування, утворюють п.8 ч.2 ст.115 «Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку», ст.341 «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд», ст.342 «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві», ст.349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника», ст.350 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст.351 «Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради», ст.352 «Умисне знищення чи пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст.353 «Самовільне присвоєння повноважень або звання службової особи».

Крім того, необхідно зазначити, що подібні зміни щодо кримінально-правової охорони авторитету органів місцевого самоврядування були внесені і в кримінальні кодекси деяких країн СНД та Балтії. У багатьох з них (КК

Азербайджану, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Латвії, Естонії), аналогічно КК України, міститься окремий розділ про злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, проте він має іншу назву – злочини проти порядку управління. [15, 16, 17, 18]. Цьому є пояснення, оскільки більшість з вищезазначених кримінальних кодексів, створювалися на основі рекомендаційного законодавчого акту – Модельного Кримінального кодексу для держав-учасниць СНД, прийнятого у 1996 р.

Відродженню місцевого самоврядування в Україні сьогодні сприяє чергова спроба підвищення ролі рад як місцевих органів державної влади шляхом вдосконалення їх структури. Кримінальне законодавство не повинно залишатися осторонь цієї проблеми і спрямувати свої зусилля на належний кримінально-правовий захист авторитету органів місцевого самоврядування шляхом передбачення у КК України окремих кримінально-правових норм, які б охороняли життя, здоров'я, власність саме представників таких органів, а також забезпечували їм належні умови для здійснення своєї діяльності [19, с.127].

Наведене у сукупності зумовлює історичний фактор соціальної обумовленості охорони авторитету органів місцевого самоврядування кримінально-правовими заходами.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного історико-правового аналізу кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування:

1. Можемо констатувати визначену стійкість і значну поширеність правових норм, які охороняли органи місцевого самоврядування. Вони безумовно видозмінилися, але під впливом складних історичних, соціально-економічних, політичних умов, стали ще «міцніше», що підтверджує суспільну необхідність встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти авторитету органів місцевого самоврядування.

2. Можна стверджувати, що кримінально-правова охорона авторитету органів місцевого самоврядування об'єктивно можлива лише в умовах суверенітету держави і реальної демократії, оскільки саме держава виступає творцем і гарантом підвищення її ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основания уголовного-правового запрета (криминализация и декриминализация) / [В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.]; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М. : Изд-во «Наука», 1982. – 302 с.

2. Орехов В.В. О социологических исследованиях в уголовном праве / В.В. Орехов // Вестник ЛГУ. – 1991. – Сер. 6. – Вып. 1 (№ 6). – С. 65–68.

3. Мысловский Е. Религиозно-светские начала уголовно-правовых норм / Е. Мысловский // Российская юстиция. – 1997. – № 4. – С. 10–15.

4. Коржанський М.Й. Кримінальне право. Загальна частина: [курс лекцій] / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.

5. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посіб.] [для вищих навч. закладів і ф-тів] : [у 2 т.]. – К. : Вид-во «Ін Юре», 1997. – Т. 1. – 576 с.

6. Кузьминець О. Історія держави і права України: [навч. посіб.] / Олександр Кузьминець, Валерій Калиновський, Петро Дігтяр. – К. : Україна, 2000. – 427 с.

7. Кузнецов В.В. Кримінальне право України: питання та задачі для підготовки до вступних, семестрових та державних екзаменів: [навч. посіб.] / Кузнецов В.В., Савченко А.В.; [за заг. ред. О.М. Джузи]. – [вид. 2-ге доп. та перероб.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 392 с.

8. Фріс П. Нарис історії кримінально-правової політики України : монографія / П. Фріс; [За ред. М. В. Костицького]. – К. : Атіка, 2005. – 124 с.

9. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: [навч. посіб.-практикум] / І.Я.Терлюк. – К. : Атіка, 1999. – 190 с.

10. Швидько Г. Історія держави і права України (X - XIX століття): [навч. посіб.] / Ганна Швидько; [Ред. А.В. Шерстюк; Л.П. Небогатова]; М-во освіти України; Нац. гірнича академія України. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1998. – 175 с.

11. Історія держави і права України: [курс лекцій] / О.О. Шевченко, В.О. Самохвалов, В.П. Капелюшний, М.О. Шевченко; [За ред. В.Г. Гончаренка]. – К. : Вентурі, 1996. – 285 с.

12. Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Е.М. Кісілюк. – К., 2003. – 208 с.

13. Трайнин А.Н. Уголовное право. Особенная часть / А.Н. Трайнин. – М., 1927. – 542 с.

14. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. Особенная часть / Пионтковский А.А., Меньшагин В.Д., Чхиквадзе В.М. – М., 1959. – Т. 2. – 686 с.

15. Criminal Code of the Azerbaijan Republic [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.carimeast.eu/media/legal%20module/natfr/AZ_1.2%20Criminal%20Code%20of%20AR_EN.pdf - Назва з екрана.

16. The Criminal Code of the Republic of Belarus, Tesey, Minsk, Belarus.

17. Criminal Code of the Republic of Tajikistan [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1707/file/207b8150765af2c85ad6f5bb8a44.htm/preview> - Назва з екрана.

18. Law on the Approval and Entry into Force of the Criminal Code of the Republic of Lithuania [26 September 2000 No VIII–1968 (As last amended on 9 July 2009 – No XI–330)] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до кодексу : http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=353941&p_query=&p_tr2=&p_hil=&p_sess=&p_no=1 - Назва з екрана.

19. Донченко О.І. Історія розвитку кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування в Україні / О.І. Донченко // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. наук.-теорет. конф. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 125–127.

Донченко О.І. Аналіз історичних факторів криміналізації посягань на авторитет органів місцевого самоврядування

Статтю присвячено здійсненню історико-правового аналізу кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування. Розглянуті історичні закономірності вишикнення, розвитку, видозмінення та удосконалення кримінально-правових норм щодо посягань на авторитет органів місцевого самоврядування.

Визначено суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за посягання на авторитет органів місцевого самоврядування, а також обгрунтовано необхідність удосконалення і підвищення ефективності норм Кримінального кодекса України щодо вказаних злочинів.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, криміналізація, законодавство.

Донченко Е.И. Анализ исторических факторов криминализации посягательств на авторитет органов местного самоуправления

В статье проведен историко-правовой анализ уголовной ответственности за посягательства на авторитет органов местного самоуправления. Рассмотрены исторические закономерности возникновения, развития и усовершенствования уголовно-правовых норм, устанавливающих уголовную ответственность за посягательства на авторитет органов местного самоуправления.

Обоснована социальная обусловленность криминализации посягательств на авторитет органов местного самоуправления с учетом исторических факторов, а также аргументирована необходимость усовершенствования и повышение эффективности норм Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, криминализация, законодательство.

Donchenko O.I. The analysis of historical factors of criminalizing encroachment on the authority of local governments

The article is devoted to effectuation of the historical and legal analysis of criminal liability for encroachment on authority of local governments. In the article considered the historical patterns of occurrence, development, modification and improvement of the criminal-legal rules about encroachments on authority of local governments.

The author identified the need for social and political feasibility of establishing criminal liability for encroachment on authority of local governments, as well as substantiated the necessity of improving the efficiency of criminal legislation of Ukraine concerning these crimes.

Keywords: local government, criminalization, legislation.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

УДК 343

Zubez Y.

ACTUS REUS OF FAILURE TO HELP A PERSON WHO IS IN A CONDITION DANGEROUS TO LIFE UNDER PART. 1, ART. 136 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Ю.Г. Зубець

здобувач кафедри кримінального права

та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ, ПЕРЕДБАЧЕНА Ч.1 СТ.136 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.136 КК України, мають важливе значення для теорії кримінального права та кваліфікації цього злочину. Це зумовлює провести глибоке дослідження об'єктивної сторони злочину, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми об'єктивної сторони цього злочину досліджували такі вчені, як: В.І. Борисов, І.І. Голрелік, С.П. Мокринський, Г.Л. Шмигельський, В.І. Косенюк М.І. Хавронюк, О.А. Чуваков, А.В. Наумов, П.П. Андрушко, О.В. Хуторянський, В.В. Бабаніна, С.Р. Багіров, О.М. Костенко, А.Ю. Кошелева, В.Б. Малінін, А.А. Музика, П.І. Орлов, Ю.В. Александров, Н.М. Ярмиш та ін. Проте й на цей час ці проблеми не знайшли свого належного вирішення та містять істотні протиріччя.

Мета статті полягає у дослідженні об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Основні результати дослідження. Потрібно зазначити, що є загальноприйняте положення стосовно того, що об'єктивна сторона злочину являє собою сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочинного посягання [1, с.133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий їх опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності

завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ст. 136 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблеми об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106-141; 4, с. 5; 5, с. 128-143; 6, с. 189-211; 7, с.3-268; 8, с. 3-343; 9, с. 313-343; 10, с.357-383; 11, с.1-343; 12, с.131-138; 13, с.69-83; 14, с.265-372; 15, с.12-563]. Це певною мірою полегшує нам завдання. Оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння є достатньо розробленими, ми одразу перейдемо до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити підхід до складових стосовно об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В.К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с.213-214].

Ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину відтворено в загальних рисах у Законі (ст. 136 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину передбачені такі, як діяння, наслідки, необхідний причинний зв'язок між діяннями та наслідками та обстановка вчинення злочину. Встановлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину має важливе не тільки наукове, але й практичне значення.

Зовнішня сторона злочину, передбаченого ст. 136 КК України, як свідчить вивчення юридичної літератури (про що ми детально висвітлюємо, аналізуючи точки зору), до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм і законотворчу діяльність та теорію кримінального права.

Низка понять, які використовують автори в своїх роботах для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, викликані цілком зрозумілими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні механічного перенесення заборон, прав або обов'язків з інших нормативно-правових актів, зокрема, ст. 27 Конституції України [17], норми міжнародного права, що містять як права та обов'язки щодо особи (людини і громадянина) та інших нормативно-правових документів [19; 20; 21; 22]; 2) це уникнення аналізу об'єктивної сторони зазначеного злочину, а натомість тяжіння до тлумачення форм і видів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; 3) це відсутність або недостатність в роботах, які стосуються цієї теми, роз'яснень на належному рівні термінології тощо.

Отже завдання нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб як найповніше: а) проаналізувати існуючі точки зору на об'єктивну сторону цього злочину; б) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України), послідовно їх обґрунтувати та визначити; в) з'ясувати поняття, які використо-

вує законодавець у чинному законодавстві; г) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ст. 136 КК України за ознаками об'єктивної сторони цього злочину.

Вищезазначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони цього злочину, а також стосовно обов'язкових ознак прояву його зовні. Так, одні автори зазначають, що об'єктивна сторона злочину полягає у невиконанні встановленого законом обов'язку надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, якщо в наслідок такої бездіяльності сталася смерть потерпілого або тяжкі тілесні ушкодження [23, с.89]; другі – наполягають на тому, що об'єктивна сторона злочину полягає у ненаданні допомоги особі при можливості надати таку допомогу чи повідомлення про таке становище особи належним установам або особам, якщо в наслідок цього настала смерть або тяжкі тілесні ушкодження (це не тільки моральний але й правовий, обумовлений кримінальним законом обов'язок, який виникає в тому випадку, коли допомога завідомо могла бути надана винним без серйозної небезпеки для себе або інших осіб) [24, с.231]; треті – стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується такими ознаками: 1) бездіяльністю особи у вигляді: а) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу; б) повідомлення про такий стан особи належним установам або особам; 2) настанні наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 136 КК України) чи смерті потерпілого (ч. 3 ст. 136 КК України); 3) причинний зв'язок між бездіяльністю винного і наслідками (обов'язковою умовою відповідальності тут є наявність у особи можливості надати особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, а при відсутності можливості повідомити належним установам чи особам про перебування особи в небезпечному для життя становищі, щоб вони змогли надати необхідну допомогу). Якщо особа, маючи реальну можливість надати таку допомогу, не надає допомоги, усвідомлюючи, що її ненадання може потягнути смерть або тяжкі тілесні ушкодження, але виконує інший обов'язок – повідомляє про перебування особи в небезпечному для життя стані, то її відповідальність за настання наслідків не виключається [25, с.335; 26, с.282]; четверті – впевнені, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується бездіяльністю при ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при наявності можливості надати таку допомогу, а також у повідомленні про такий стан належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження [27, с.25]; п'яті – зазначають, що з об'єктивної сторони цей злочин виражається лише в бездіяльності – невтручанні, при якому особа не надає допомогу потерпілому, що опинився в небезпечному для життя стані в наслідок небезпеки, що виникла по мимо поведінки винної особи (останнє проявляється: а) в ненаданні допомоги особі, яка знаходиться в

небезпечному для життя стані, коли винний міг це зробити або б) в неповідомленні про такий стан потерпілого належним установам або особам і в) що потягло за собою тяжкі тілесні ушкодження (ч. 1 ст. 136 КК України) або смерть (ч. 3 ст. 136 КК України)). Відповідальність виключається, якщо особа не мала можливості надати допомогу або була позбавлена можливості повідомити про такий стан потерпілої особи [28, с. 83]; шості – є прибічниками, що з об'єктивної сторони злочин може бути вчиненим у формі: а) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу особі (кинути рятівне коло, впустити до оселі обігрітися); б) неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам. Обов'язковою ознакою ч. 1 ст. 136 КК є тяжкі тілесні ушкодження (за ч.2 ст. 136 КК – стосовно малолітнього таких наслідків не потрібно). Наявність реальної небезпеки для життя і здоров'я особи, яка не надала допомоги виключає відповідальність [29, с. 75-76]; сьомі – схильні до того, що об'єктивна сторона цього злочину виражається в бездіяльності суб'єкта, який надає допомогу особі, яка знаходиться в небезпечному для життя становищі, при можливості надати таку допомогу, чи неповідомлення про таке становище особи належним установам або особам (небезпечне для життя положення передбачає, що потерпілий позбавлений можливості самостійно прийняти міри до самозбереження тому, що знаходиться в безпомічному стані). Ч. 3 ст. 136 КК, передбачає ті ж діяння, що потягли смерть потерпілого [30, с. 307-308]; восьмі – зазначають, що об'єктивна сторона злочину передбаченого ч. 1 ст. 136 КК полягає насамперед у бездіяльності, яка може набути вигляду двох альтернативних форм: 1) ухилення винного від надання допомоги потерпілому; 2) неповідомлення про небезпечний для життя потерпілого стан належним установам чи особам (також ознакам об'єктивної сторони цього злочину є суспільно-небезпечний наслідок у вигляді тілесних ушкоджень та причинний зв'язок між бездіяльністю та наслідками. Отже, цей склад злочину є матеріальним) [31, с.101]; дев'яті – стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину, передбачає бездіяльність у вигляді: 1) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу; 2) неповідомлення про такий стан належним установам чи особам (відповідальність за ч.1 ст.136 КК настає, якщо у разі цієї бездіяльності потерпілому спричинені тяжкі тілесні ушкодження і між бездіяльністю винного та суспільно-небезпечними наслідками є причинний зв'язок). Обов'язковою умовою відповідальності за цей злочин, є наявність можливості у винного надати допомогу потерпілому, а при відсутності такої можливості – повідомити про такий стан потерпілого [32, с. 90]; десяті – стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується: 1) бездіяльністю; 2) настанням наслідків; 3) причинним зв'язком між ними, а також, що бездіяльність особи може проявитися у двох формах: а) ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо у винного була можливість надати йому допомогу без загрози для його життя; б) неповідомленні про такий стан належним установам чи особам (небезпечний для життя людини стан може виникнути в наслідок дії стихійних сил природи, джерел підвищеної небезпеки, диких тварин тощо). Без

допомоги іншій людині ця особа позбавлена можливості вийти з небезпечного стану. Винна особа повинна мати можливість надати таку допомогу або повідомити про це і таке повідомлення має бути терміновим. Наслідки за ч. 1 – тяжкі тілесні ушкодження або смерть за ч. 3 ст. 136 КК. Між бездіяльністю та настанням наслідків повинен бути встановлений причинний зв'язок [33, с. 89-90]; одинадцяті – заявляють, що об'єктивна сторона цього злочину може набувати таких форм: 1) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження; 2) неповідомлення належним установам чи особам про знаходження іншої особи в небезпечному для життя стані (за умови що винна особа самостійно не може надати допомогу), якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження (обов'язковою ознакою злочину є причинний зв'язок між бездіяльністю винного і відповідними наслідками. Поняття надання допомоги є юридичним синонімом до поняття залишення без допомоги) [34, с. 340]

Аналіз існуючих точок зору на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України свідчить, що їх автори, зокрема, М.Й. Коржанський, М.Д. Шаргородський, дають визначення зовнішнього прояву цього діяння загальними фразами, а не використанням складових (ознак) об'єктивної сторони цього злочину (автори М.Й. Коржанський, М.Д. Шаргородський). Такий підхід авторів не дає позитиву для правозастосовних органів. Деяку спробу якось вирішити проблему визначення об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 136 КК України, зробили О.Ф. Бантишев, Б.В. Романюк, А.Н. Миколюк, Г.Є. Бондарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О. Кучер, М.І. Бажанов, а саме сформулювали зовнішній прояв цього злочину за допомогою складових (ознак), а саме: за допомогою бездіяльності (автори О.Ф. Бантишев, Б.В. Романюк, А.Н. Миколюк); за допомогою бездіяльності, суспільно-небезпечних наслідків та причинного зв'язку між бездіяльністю та наслідками (автори Г.Є. Бондарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О. Кучер, авторський колектив науково-практичного коментаря за ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка, В.І. Косенюка, П.П. Андрушко та М.І. Хавронюка); за допомогою двох форм поведінки і ознакою наслідків за ч. 1 ст. 136 КК тяжкі тілесні ушкодження (автор Ю.В. Александров); за допомогою бездіяльності – невтручання та наслідків (автор М.І. Бажанов).

Найбільш повним визначенням об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України, на наш погляд, є визначення запропоноване О.В. Хуторянським. Він стверджує, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується чотирма ознаками: а) протиправні діяння (ненадання допомоги чи неповідомлення про небезпечний для життя стан особи); б) суспільно-небезпечні наслідки (тяжкі тілесні ушкодження або смерть особи); в) причинний зв'язок; г) обстановка вчинення злочину [35, с. 147]. Слід акцентувати увагу на тому, що ще раніше небезпечний для життя і здоров'я стан особи, визнавали обставиною вчинення злочину М.В. Володько та О.О. Дудоров [36, с.124; 37, с.99].

Визначившись у загальних рисах з ознаками об'єктивної сторони і певний аналіз існуючих точок зору стосовно зовнішнього прояву цього злочину

візьмемо за основу наступні позитивні з них положення: 1) бездіяльність може проявитися у двох формах: а) ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо у винного була можливість надати йому допомогу без загрози для себе або його близьких; б) неповідомлення належним установам чи особам; 2) наслідки: а) якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження б) якщо діяння, передбачені частиною першою цієї статті, спричинили смерть потерпілого; 3) обов'язковою ознакою цього злочину, передбаченого ч. 1 та 3 ст. 136 КК між бездіяльністю винного і відповідними наслідками є причинний зв'язок; 4) відповідальність за ч. 1 та 3 ст. 136 КК може настати, якщо у разі цієї бездіяльності спричинені тяжкі тілесні ушкодження або, відповідно, смерть потерпілого; 5) обов'язковою умовою відповідальності за цей злочин є наявність можливості у винного надати допомогу потерпілому, а при відсутності такої можливості надати допомогу, повідомити належним установам чи особам про перебування особи в небезпечному для життя стані; 6) наявність в дійсності небезпечного для життя людини стану, який передбачає, що потерпілий без допомоги іншої людини позбавлений можливості самостійно вжити заходів до самозбереження; 7) обов'язковою ознакою цього злочину є обстановка його вчинення.

Проте даного аналізу існуючих точок зору на об'єктивну сторону злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані ще недостатньо для належного з'ясування прояву цього злочину зовні, необхідно звернутися до розуміння термінології, яка приведе нас до її визначеності і буде сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цього злочину. Проте важливо в цій роботі з'ясувати об'єктивну сторону цього злочину стосовно ч. 1 ст. 136 КК України. Це сприятиме глибокому з'ясуванню проблеми. Визначаючи у цьому сенсі залежність якості правового матеріалу, а ми в цьому контексті віднесли б і застосування термінології у ст. 136 КК України. Виходячи з такого підходу і послідовності у дослідженні об'єктивної сторони цього злочину важливо звернутися до висловлювання в цьому аспекті «батька» кібернетики Н. Вінера, який писав, що «...теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [38, с. 29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину).

Слід звернути увагу на те, що в чинному законодавстві поряд з поняттям «ненадання допомоги особі» вживається – «залишення без допомоги особи». Так, «Юридична енциклопедія», містить лише термін «ненадання допомоги», який означає «діяння», яке у передбачених крим. законом випадках тягне крим. відповідальність. КК України передбачено крим. відповідальність з Н.д. в таких випадках: Н.д. особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані,

при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження (ст. 136 КК); Н.д. без поважних причин хворому мед. працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати йому допомогу, якщо йому завідомо відомо, що це може мати тяжкі наслідки для хворого (ст. 139); Н.д. капітаном судна в разі зіткнення з ін. судном екіпажу та пасажиром останнього, а також зустрінутим у морі або ін. водному шляху особам, які зазнали лиха, якщо він мав можливість надати таку допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, його екіпажу і пасажирів [39, с. 135]. Натомість це ж видання термін «залишення без допомоги» (залишення в небезпеці) трактує таким чином «завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок ін. беспорядного стану, якщо той хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватись про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ст. 135)» [40, с. 135]. Термін «оставление в опасности», означає «...проявляється в ненаданні необхідної і явно такої, що не терпить відстрочення допомоги особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, якщо вона завідомо могла бути надана без серйозної небезпеки для особи, яка допомагає або для інших осіб, ...за неповідомлення належній установі або відповідним особам про необхідність надати допомогу...» [41, с. 228]. У той же час настає більш тяжке покарання «...за залишення без допомоги особи, яка немає можливості прийняти міри для самозбереження в силу малолітства, старості, хвороби, якщо винний мав можливість надати допомогу потерпілому й був зобов'язаний турбуватися про потерпілого...» [41, с. 228]. Для з'ясування більш поглиблено відмінностей термінів «залишення в небезпеці» та «ненадання допомоги особі» ще потрібно звернутися до термінів «залишення», «ненадання», «допомога». Так термін «залишення», означає «...-я, с. Дія за знач. залишати...» [42, с. 401], а – «залишати» трактується «...-аю, аєш, недо. залишати... 3. Бути причиною появи, виникнення чого-небудь, спричинити щось... 6. ...покидати ког-, що-небудь...» [42, с. 401]. У той же час термін «небезпека», означає «-і, ж... Стан, коли кому, чому-небудь щось загрожує...» [42, с. 747], а – «небезпечний», тлумачиться «-а, -е, ... Який містить небезпеку для кого-небудь або здатний створити її... Який загрожує чієму-небудь життю, здоров'ю...» [42, с. 747]. Стосовно ж терміна «ненадання», то в довідникових джерелах його немає і це зумовлює звернутися до терміна «надання», який означає «...Дія за значенням надати» [42, с. 709]. Термін «надавати», означає «...дати що-небудь у якійсь кількості або в кілька заходів...» [42, с. 709], отже протилежне означає ненадання, а саме, зокрема, що-небудь не здійснювати, якийсь рух чи не переходити до якогось стану [40, с. 60]. Термін «допомога» трактується «...и, ж. 1. Сприяння, підтримка в чому-небудь... Захист, порятунок у біді... Ті хто приходить на допомогу кому-небудь...» [42, с. 319]. Також ми маємо звернутися до термінів, які властиві другій формі прояву, злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України. Термін «повідомлення», означає «1. Дія знач. повідомити, повідомляти і повідомляти-

ся. 2. Те, що сповіщається комусь; письмова чи усна інформація // Дані, інформація, передані, викладені ким-небудь» [42, с. 998]. У той же час слово «повідомляти» трактується наступним чином: «...Доповідати, робити донесення про що-небудь. // Казати що-небудь» [42, с. 998]. Отже, термін «неповідомлення» слід розуміти як заперечення від слів «повідомлення» та «повідомляти».

Маючи відповіді з довідникових джерел на терміни «надання», «надавати», «допомога», а також їх протилежне розуміння в словах «надання допомоги особі» в ч. 1 ст. 136 КК України для розуміння цих правових приписів ще звернемося до існуючих точок зору в існуючих публікаціях. Так, О.В. Хуторянський зазначає, що ненадання допомоги слід розуміти як не надати допомогу, не сприяти, не підтримувати особу, не рятувати її, не сприяти в лікуванні особи чи полегшенні її страждань (ненадання допомоги полягає у несприянні, не підтриманні, не рятуванні особи, яка потребує допомоги) [35, с. 83]. М.Й. Коржанський ненаданням допомоги особі трактував невиконання встановленого законом обов'язку подати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі [44, с. 223]. В.К. Гришук, М.І. Хавронюк, стверджують, що ненадання допомоги особі слід розуміти невжиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого [45, с. 314; 46, с. 340].

Аналіз існуючих точок зору на приписи закону «ненадання допомоги особі» дає можливість використати з них позитивне, що може бути використане нами у з'ясуванні цих положень закону: 1) невиконання встановленого законом обов'язку надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі; 2) невжиття заходів необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого; 3) не рятування особи, яка потребує допомоги. У той же час дослідження термінів «залишення» та «залишати» у довідникових джерелах, яке нам конче потрібно для поглибленого розуміння приписів ч. 1 ст. 136 КК України свідчить, що винна особа, яка вчиняє злочин, передбачений ст. 135 КК України є причиною для наявності знаходження певних осіб (потерпілих) у такій обстановці. Тому не можна погодитись з твердженням В.К. Гришука, М.І. Хавронюка, що ненадання допомоги є юридичним синонімом залишення в небезпеці [45, с. 314; 46, с. 340].

Крім того, не можна погодитися з позицією О.В. Хуторянського, що за своєю природою ненадання допомоги є досить близьким до залишення в небезпеці. На наше переконання їх правова природа є відмінною, оскільки обов'язок надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачена для винної особи за ст. 136 КК України (тобто для суб'єкта цього злочину) прямо кримінальним законодавством як загальний обов'язок, а для з'ясування суб'єкта злочину та його обов'язків, передбаченого за порушення обов'язку ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (враховуючи, що ст. 135 КК України містить бланкетну диспозицію), потрібно звернутися до інших нормативно-правових актів некримінально-правового характеру, які покладають такий обов'язок на особу, яка зобов'язана була піклуватися про потерпілого або яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан. У другому випадку як ми вже зазначали

предмет злочину є причиною такого небезпечного для життя стану у якому опинився потерпілий.

Для подальшого з'ясування зовнішнього прояву цього злочину необхідно звернутися до таких правових приписів ч. 1 ст. 136 КК України, як «небезпечний для життя стан». В цьому сенсі з'ясуємо терміни «небезпечний», «небезпека» та «стан». Термін «небезпечний», означає «... Який може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якість нещастя. // Який містить небезпеку для кого-небудь або здатний створити її. // Який загрожує чієму-небудь життю, здоров'ю...» [42, с. 747]. Натомість термін «небезпека» свідчить про «...Можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.. // Стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує...» [42, с. 747]. У той же час термін «стан» означає «...1. Обставини, умови в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами...» [42, с. 1383]. Тому стосовно злочину, передбаченого ст. 136 КК України йдеться лише про ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а винна особа не є такою про яку можна говорити, що вона є причиною для наявності знаходження потерпілого (або потерпілих) в такій обстановці.

Зазначене все вище наблизило нас до з'ясування термінології, яка використана в ч. 1 ст. 136 КК України. Проте цього ще не досить, ще необхідно звернутися до існуючих поглядів на зміст поняття «небезпечний для життя стан». М.І. Хавронюк зазначає, що небезпечний для життя стан може означати ситуацію, коли особа під час пожежі не може вийти зі приміщення, альпініст упав у провалину і повиснув на страховому шнурі, рибалка опинився на крижині або у воді, людина збита автомобілем, залишилась на проїзній частині дороги (причини, через які особа потрапила в небезпечний для життя стан, а саме її необережна чи умисна поведінка або причини об'єктивного характеру, не мають значення для кваліфікації злочину) [46, с. 336]. В.І. Косенюк стверджує, що небезпечний для життя стан – це такий, який може виникнути в наслідок стихійних сил природи, джерел підвищеної небезпеки, диких тварин тощо (без допомоги іншої людини ця особа позбавлена можливості вийти з небезпечного стану) [33, с. 89]. П.П. Андрушко переконаний, що небезпечний для життя стан – це безпорадний стан особи, коли вона без сторонньої допомоги не має можливості вжити ефективних заходів для самозбереження (причини безпорадності, малолітство, старість, хвороба, інший безпорадний стан – це наркотичне чи алкогольне сп'яніння особи, травма, непритомність, відсутність необхідних навичок поведінки і знань в екстремальних умовах, наприклад, невміння плавати, використовувати певні механізми, технічні засоби чи невміння керувати ними, нещасний випадок тощо) [26, с. 280]. М.Й. Коржанський впевнений, що небезпечне для життя становище може бути наслідком хвороби, старості, малолітства, неприємності, сильного сп'яніння, це може бути безпорадний стан, перебуваючи в якому особа потребує негайної допомоги [44, с. 222]. В.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О.Кочер аргументують, що небезпечний для життя стан – це сукупність об'єктивних факторів, що характеризують обстановку, що склалася, як таку, перебування в якій може спричинити смерть (потенційними джерелами небезпеки для життя можуть

бути природні сили, техногенні фактори, у тому числі і механічні, хімічні, термічні) [47, с. 100]. Н.П. Короленко наполягає на тому, що небезпечне для життя становище передбачає коли потерпілий позбавлений можливості самостійно прийняти міри до самозбереження в наслідок того, що знаходиться в безпорадному стані [48, с. 307]. Автори Науково-практичного коментаря під небезпечним для життя становищем розуміють стан, у якому опинилася особа, коли вона без сторонньої допомоги не має можливості до самозбереження внаслідок безпорадного стану (причиною такого стану є хвороба, старість, малолітство або інший безпорадний стан, зокрема, непритомність, наркотичне або алкогольне сп'яніння, травма, нещасний випадок під час знаходження в екстремальній ситуації, наприклад невміння плавати та ін.. Такий стан може бути також обумовлений діями або поведінкою винного) [32, с. 88].

Аналіз існуючих точок зору щодо поняття «небезпечний для життя стан» дає можливість виокремити позитивне, що може бути використане для формування цього поняття. До такого позитиву можна віднести: 1) це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що характеризують обстановку, як таку, перебування в якій може спричинити небезпеку для життя; 2) у якому опинилася особа, коли вона позбавлена можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження; 3) причинами такого стану можуть бути: дії стихійних сил природи; джерела підвищеної небезпеки; хвороба, непритомність, старість, малолітство; диких тварин; техногенні фактори (у тому числі механічні, хімічні, термічні); власна необережна чи умисна поведінка потерпілого (наркотичне чи алкогольне сп'яніння особи, відсутність необхідних навичок поведінки і знань в екстремальних умовах, нещасний випадок, травма); 4) власна необережна чи умисна поведінка потерпілого або причини об'єктивного характеру не мають значення для кваліфікації цього злочину.

Отже, під небезпечним для життя станом слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов), що характеризують обстановку в якій опинилася особа, коли вона позбавлена можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження.

Для з'ясування загальних положень, що стосуються ч. 1 ст. 136 КК України, перейдемо безпосередньо до вивчення об'єктивної сторони злочину, передбаченого цією частиною статті. Аналіз існуючих публікацій, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України свідчить, що їх автори поділилися на три групи: перша група, їх переважна більшість, вони виділяють лише три ознаки об'єктивної сторони цього злочину: а) бездіяльність; б) наслідок; в) причинний зв'язок між бездіяльністю та наслідком [44, с. 222; 29, с. 77; 49, с. 89; 50, с. 85; 51, с. 96; 33, с. 89; 32, с. 90; 26, с. 282]; друга група, їх менше, вини використовують лише форми прояву цього злочину [28, с. 83; 48, с. 307; 47, с. 101]; третя група, вони використовують чотири ознаки об'єктивної сторони цього злочину: а) суспільно-небезпечна бездіяльність (ненадання допомоги чи неповідомлення належним установам чи особам про небезпечний для життя стан); б) суспільно-небезпечні наслідки (тяжкі тілесні ушкодження); в) причинний зв'язок (зв'язок між ненаданням допомоги чи не повідомлення про небезпечний для життя стан та наслідком у

вигляді тяжких тілесних ушкоджень); г) обстановка вчинення злочину (наявність небезпечного для життя стану особи, а також можливість суб'єкта злочину надати таку допомогу потерпілому) [52, с. 77; 53, с. 89; 52, с. 124].

Констатація О.В. Хуторянським, що обов'язковими умовами ненадання допомоги є наявність небезпечного для життя особи стану та можливість надати допомогу потерпілому є сукупність умов, які утворюють обстановку ненадання допомоги, ще не розкриває цю ознаку об'єктивної сторони злочину. До цієї ознаки ми ще повернемося в подальшому.

Низка понять, які використовують автори в своїх роботах для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані та суперечності в цьому сенсі викликані цілком зрозумілими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні заборон уникнути аналізу об'єктивної сторони цього злочину, а натомість тяжіння до тлумачення форм прояву цього злочину; 2) це відхід від аналізу загальних положень і переходу до конкретних положень, зокрема, активної чи пасивної поведінки на загальнотеоретичному рівні, з'ясування поняття обстановка вчинення злочину тощо.

Отже, завдання нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб як найповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони цього злочину, послідовно їх визначити і обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України, визначити належну сукупність ознак, що характеризують зовнішні прояви досліджуваного діяння; в) віднайти і обґрунтувати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 136 КК України; г) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ст. 136 КК України за ознаками об'єктивної сторони цього злочину.

Виходячи з встановленої послідовності висвітлення проблем, зупинимося на окресленні позитивних сторін. Вони стосуються наступних основних вимог: 1) необхідно при обґрунтуванні ознак об'єктивної сторони цього діяння відштовхуватися від приписів кримінального закону (ст. 136 КК України); 2) потрібно безпосередньо аналізувати ознаки об'єктивної сторони цього злочину, а не описувати форми прояву цього злочину; 3) необхідно встановити такі ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як діяння (дію або бездіяльність), суспільно-небезпечні наслідки, необхідний причинний зв'язок між діянням (дією або бездіяльністю) та наслідками, що настали.

Вищезазначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Перш за все, у своєму дослідженні ми зупинимося на таких ознаках об'єктивної сторони вказаного злочину, як дії [26, с. 154]. Загальноновизнаним на наш погляд, є те, що це протиправний активний усвідомлений вольовий акт зовнішньої поведінки суб'єкта, що виражається у здійсненні суспільно небезпечного посягання, передбаченого ст. 136 КК України.

Аналіз понять, що використані у диспозиції ст. 136 КК України, а також визначених вище дефініцій зовнішньої сторони злочинного ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані дає нам підстави говорити про те, що поняття «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження» або «неповідомлення про небезпечний для життя стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження», означені у диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України, асоціюється з такими ознаками об'єктивної сторони названого складу злочину, як дія та бездіяльність [54]. Наше твердження має під собою підставу. Воно спирається на описання об'єктивної сторони, яка передбачає у названому складі злочину, дію, бездіяльність, наслідки і необхідний причинний зв'язок з якими законодавець пов'язує момент закінчення цього злочину. Так, дія – це активна вольова поведінка людини, а бездіяльність – пасивна вольова поведінка особи. Проте, такої характеристики для їх розмежування недостатньо, в тому числі і для досліджуваного злочину. Ясно, що вона як активна вольова поведінка завжди являє собою певний рух тіла, яким вважається навіть неістотний рух м'язів, міміка, жестикуляція і оскільки слова вимовляються через посередність певних рухів м'язів – це також рух тіла [55, с.67]. Разом з тим слід визнати, по-перше, що будь-які тілорухи, які відбуваються в ситуації, коли особа має поводити себе пасивно, вона діє активно – відмовляє в наданні допомоги; по-друге, оскільки мова йде про форму(вид) суспільно небезпечної поведінки, дія – це тілорухи, які направлені на завдання відповідної шкоди [55, с.67]. Спроєкуємо ці теоретичні положення на форми прояву злочину, передбаченого ч.1 ст. 136 КК України. Так, перша форма прояву цього злочину – це ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, свідчить про те, коли на прохання потерпілого, який знаходиться (опинився) в небезпечному для життя стані та не може самостійно, без сторонньої допомоги, вжити заходів до самозбереження і звернувся до людини, яка біля нього опинилася, допомогти йому врятуватися, а винна особа йому відмовила в допомозі, хоча мала можливість це зробити, то його поведінка буде характеризуватися активною вольовою поведінкою – дією, а само відмовою в допомозі потерпілому. Ці положення відповідають загальнотеоретичним приписам, що стосуються такої ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як дії. Ці висновки також стосовно такої ознаки зовнішнього прояву як дії стосуються і другої форми цього злочину. Це підтверджується волею законодавця, адже на це вказує ч. 3 ст. 136 КК України: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті...» [54]. Тут залежно від характеру діяльності відбувається дія негативна (це зовні виражена з нашим прикладом активна поведінка фізичної особи) [56, с.9].

Стосовно ж бездіяльності, то зрозуміло, що вона як пасивна вольова протиправна поведінка являє собою перш за все відсутність тілорухів, але бездіяльність – це далеко не будь-яка відсутність тілорухів [55, с.69]. Цю позицію слід підтримати, виходячи з того, що: по-перше, оскільки мова йде про форму

суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність – це те, що проявляється в утриманні від необхідних для недопущення шкоди тілорухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність – відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна обов'язково вести себе активно (для іншого заборон не встановлено) [55, с.69]. Тобто враховуючи те, що це правова поведінка за предметом правового регулювання, а саме в галузі кримінального права, яка проявляється у формі неправомірної бездіяльності – невиконанні загального обов'язку надати допомогу особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані.

Як ми вже раніше зазначали, що інші автори вдаються не до аналізу ознак об'єктивної сторони, а до форм прояву злочину. Таку ж позицію використовує О.В. Хуторянський, який не вдаючись до аналізу об'єктивної сторони, до класифікації правової поведінки безальтернативно стверджує, що відповідно до правової природи досліджуваного злочину, об'єктивна сторона ненадання допомоги характеризується тільки бездіяльністю [35, с.81]. Позитивним все-таки є звертання О.В. Хуторянського до диференціації видів бездіяльності на: 1) бездіяльність, що створює конкретну небезпеку; 2) бездіяльність – невтручання, приєднуючись до думки Й.І. Гореліка [35, с.81; 57, с.7-8; 58, с.20-21]. Та правильно констатує, що для злочину, передбаченого ст. 136 КК України, характерна бездіяльність-невтручання, оскільки вона має місце після виникнення небезпечного для життя стану і обов'язок діяти стосується попередження настання суспільно небезпечних наслідків [35, с.81]. На наші переконання, слід говорити, що небезпечний для життя стан не є причиною такого винної особи. У цьому сенсі О.В. Хуторянський у такій диференціації бездіяльності не має пальму першості, її широко використовують у сучасній науці кримінального права [59, с.11; 60, с.12; 61, с.7; 62, с.9; 63, с.26].

Наполягаючи на тому, що злочин, передбачений ст. 136 КК України, вчиняється лише шляхом бездіяльності, О.В. Хуторянський стверджує, що її тут слід розглядати не як абсолютну, а як бездіяльність за своїм характером (головним змістом) [35, с.82]. Намагаючись отримати підтримку свого судження, він посилається на дослідження Н.М. Ярмаш, де вона стверджує, що «Фізичний зміст поведінки, яка не виконала обов'язок діяти – активна вона чи пасивна у той момент, коли була необхідність учинити необхідну дію, – ніякого правового значення не має. Тим самим, що сама «пасивність» не абсолютна, а відносна. Який би вигляд не мав зовнішній бік так званої «бездіяльності», – насправді вона завжди є дією, щонайменше внутрішньою» [63, с.25]. Проте, робить суперечливий висновок, що об'єктивна сторона ненадання допомоги хоча й характеризується бездіяльністю, але бездіяльність у цьому випадку слід сприймати як відносно пасивну поведінку особи, яка повинна була діяти і не вчинила необхідних дій не залежно від того, активною чи пасивною була її поведінка загалом [35, с.82]. Це положення суперечить теоретичним надбаням у кримінальному праві стосовно дії як активній вольовій протиправній поведінці особи, яка визначається такою ознакою об'єктивної сторони злочину, як дії.

Вірно наголошуючи на тому, що ненадання засобів для надання допомоги полягає в тому, що суб'єкт не передає необхідні й належні йому засоби самому потерпілому та іншим особам для надання допомоги в момент, коли життю потерпілого загрожує реальна небезпека, але робить хибний висновок, що проявлення ненадання допомоги обов'язково має характеризуватися такими ознаками, як: 1) момент гострої небезпеки для життя потерпілого; 2) неможливою чи значною утрудненістю надати допомогу без відповідних засобів [35, с.85]. Адже ненадання допомоги, коли неможливо її надати через загрозу життю особи, яка її не надала, звільняє таку особу від кримінальної відповідальності. У подальшому цей автор озвучує правильне рішення, що виявлення ненадання допомоги повинні вчинятися в обстановці, що характеризується реальною потребою надання такої допомоги та реальною можливістю винної особи її надати [35, с.86; 64, с.46; 58, с.16].

Потрібно зважити на те, що така форма, як ненадання допомоги може характеризуватися як шляхом дії, так і бездіяльності(для ч.1 ст. 136 КК України), наслідками, необхідним причинним зв'язком між діянням та наслідками (тяжкими тілесними ушкодженнями), обстановкою вчинення злочину. Крім того, прояв такого ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, не є вичерпним. Проте, як зазначається в кримінальному праві, найбільш поширеними проявами першої форми є: 1) безпосередньою особою (фізичною) ненадання допомоги, зокрема, фізичної допомоги (спасіння на воді особи, яка тоне, витягнення з провалля, перенесення безпомічної особи з проїзної частини дороги тощо; 2) ненадання засобів для спасання особи, які має така особа або може їх дістати для інших осіб, які беруть участь у спасанні потерпілого; 3) не сприянні особі подолати загрозу для життя [35, с.85]. Така допомога має характеризуватися безпосереднім фізичним впливом на потерпілого з метою його вилучення з небезпечного для життя стану.

Стосовно другого прояву ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ненадання засобів для спасання особи, які має фізична особа або може їх дістати для інших осіб, які беруть безпосередню участь у спасанні потерпілого, є: 1) обстановка небезпеки для життя потерпілого; 2) необхідність засобів для спасіння потерпілого, без яких неможливе спасіння або така допомога буде мати значні труднощі; 3) одна особа неспроможна без допомоги інших осіб і без засобів сприяти вилученню з небезпечного стану потерпілого; 4) нездатність потерпілого прийняти захисти до самозбереження. Натомість, третього прояву ненадання допомоги особі (не сприянні особі подолати загрозу для життя характеризується наступними ознаками: 1) обстановка небезпечного для життя потерпілого стану; 2) особа не сприяє самому потерпілому чи іншим особам усунути наявну загрозу для життя особи; 3) суб'єкт сам не усуває цю небезпеку(суб'єкт не здійснює відповідного впливу на самого потерпілого, інших осіб, предмети чи засоби для того, щоб сприяти усуненню загрози для життя потерпілого) [35, с.86].

Наступною формою прояву злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, є неповідомлення про перебування в небезпечному для життя стані особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні

ушкодження. Маючи розуміння термінів «повідомлення» та «повідомляти», а отже, розуміючи термін «неповідомлення» як протилежне значення двох попередніх термінів, а саме, як не повідомляти, не доповідати, не доводити до будь якого відома, не сповіщати кому-небудь тощо. Тобто у значенні правових приписів у ч. 1 ст. 136 КК України не повідомляти про небезпечний для життя стан особи. Слід зазначити, що в джерелах з кримінального права цю форму прояву злочину помилково називають об'єктивною стороною [35, с.87]. Проте, прояв цього злочину зовні складають обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, а отже, їх і потрібно досліджувати. Такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є діяння(дія або бездіяльність), наслідки, необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками, а також обстановка вчинення цього злочину. Проте, зазначення в юридичних джерелах, що час вчинення цього злочину є визначальною ознакою, є необґрунтованим, оскільки коли є збіг умов, а саме обставинки і часу, то береться за основу збіг [35, с.87]. Крім того, твердження про природу повідомлення, яка не визначається, а вона має визначатися задачами і цілями, що ставляться у ході систематизації відповідних явищ і поза цими цілями і задачами пізнання явищ і використання здобутих наукових результатів на практиці класифікації, а отже, і природа явища позбавлена будь-якого сенсу [65, с.87]. Тому визначення О.В. Хуторянського обов'язкових ознак цього прояву таких, як: 1) суб'єкт повідомлення; 2) зміст(предмет) повідомлення; 3) адресат повідомлення, а також час, способи та засоби повідомлення не відносяться до кримінально-правової характеристики злочину [35, с.87-88]. Крім того, слід зазначити, що час, способи та засоби повідомлення лежать за межами цього складу злочину (ст. 136 КК України).

Стосовно такої ознаки об'єктивної сторони, як дія – неповідомлення про небезпечний для життя стан, то це має бути активна поведінка, а саме у відмові повідомити про такий стан на прохання потерпілого. Натомість бездіяльність проявляється у тому, що винна особа, знаючи про такий стан та маючи можливість повідомити належним особам або установам, ухиляється виконати покладений ст. 136 КК України на неї такий обов'язок повідомити про те, що потерпілий знаходиться у небезпечному для життя стані.

Слід звернути увагу на те, що особа має надати допомогу особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані, а при її відсутності (можливості) повідомити належним установам чи особам про перебування особи в небезпечному для життя стані, щоб ці установи(особи) змогли надати необхідну допомогу. У контексті зазначеного проаналізуємо точки зору стосовно належних установ чи осіб. Так, П.П. Андрушко до належних установ відносить установи, організації, підприємства(медичні заклади, органи поліції, органи надзвичайних ситуацій, аварійні служби тощо), до функцій яких входить надання необхідної допомоги або які можуть у даних умовах надати таку допомогу чи вжити заходів для її надання іншими органами(органи влади тощо) [26, с.282]; В.І. Косенюк під належними установами розуміє пожежну частину, міліцію, служби рятування на воді, швидку медичну допомогу, які зобов'язані і мають можливість надати допомогу потерпілому [33, с.89]; Н.П. Короленко під

належними установами вважає пожежну частину, відділення міліції, швидку допомогу [48, с.307]; М.І. Хавронюк до таких установ відносить установи, підприємства і організації, які зобов'язані за законом, іншими нормативними актами або цивільно-правовим договором надати допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя стані [34, с.340]; О.В. Хуторянський вірно зазначає, що перелік адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан не може бути чітко визначений [34, с.90]. Крім того він, на наш погляд, правильно стверджує, що «...до кола адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан можуть належати також органи та організації з посиланням на «Юридичну енциклопедію», як: 1) один із різновидів юридичної особи, державна або недержавна організація...; 2) орган, що виконує функції державної влади або державного управління(державна установа), а також частина державного апарату...; 3) організація, що забезпечує виконання функцій держави... та ін.» [66, с.134; 35, с.92].

Аналіз існуючих точок зору стосовно належних установ, передбачених ч1 ст136 КК України, дає можливість виокремити позитивне: 1) що такими є установи, органи та організації; 2) такими можуть бути підрозділи МНС, установи та підрозділи гірничорятувальної служби; установи та підрозділи залізниць; 3) всі установи, органи та організації мають обов'язки надавати допомогу особам, які знаходяться у небезпечному для життя стану.

До таких адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан особи відносять належних осіб. Стосовно таких осіб існують такі точки зору: В.І. Косенюк до таких осіб відносить службових чи інших осіб, які зобов'язані і мають можливість надати допомогу потерпілому [33, с.89]; М.І. Хавронюк такими особами називає службових й інших осіб, які зобов'язані за законом, іншим нормативним актом або цивільно-правовим договором надати допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя стані [46, с.340]; П.П. Андрушко до належних осіб відносить службових осіб та осіб, до професійних обов'язків яких входить надання необхідної допомоги, а також будь-яких громадян, які в даних конкретних умовах можуть надати необхідну допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [26, с.282]; О.В. Хуторянський стверджує, що належними особами в цьому разі можуть виступати фізичні особи, до компетенції яких належать наступні питання: 1) рятування людей, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті(території, акваторії), забезпечення безпеки виробництва, забезпечення громадянського порядку та громадянської безпеки; 2) організація роботи, навчання, відпочинку, пересування, перевезення тощо; 3) інформаційна комунікація, зокрема, прийняття, оброблення та передача інформації; 4) коло прав та обов'язків цих фізичних осіб, які виникають у них у зв'язку з їх професійним, службовим чи соціальним становищем [35, с.93].

Аналіз існуючих точок зору стосовно адресатів повідомлення про небезпечний для життя стан особи дозволяє виділити з них наступні позитивні положення: 1) що це належні установи, тобто установи, органи, організації, підрозділи, до компетенції яких належать рятування людей, забезпечення без-

пеки виробництва, забезпечення громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті (території, акваторії); 2) що належними особами є фізичні особи, до службових або професійних обов'язків належить рятування людей, надання медичної допомоги, забезпечення безпеки життєдіяльності на відповідному об'єкті(території, акваторії), забезпечення безпеки виробництва, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; організація роботи, навчання, відпочинку, переміщення, інформаційної комунікації.

На підставі дослідження О.В. Хуторянський приходить до висновку, що «під неповідомленням як формою об'єктивної сторони злочину ненадання допомоги слід зрозуміти не тільки не вчиненням суб'єктом відповідних дій, спрямованих на передачу інформації про небезпечний для життя стан особи, а й передання суб'єктом інформації неналежному адресату; передання суб'єктом неналежної інформації; несвоєчасне передання суб'єктом інформації» [35, с.101]. Проте з приписів ч. 1 ст. 136 КК України не слідує, що під неповідомленням про небезпечний для життя стан – це несвоєчасне передання суб'єктом інформації або передання суб'єктом неналежної інформації.

Відповідно до ч.1 ст.136 КК України злочин, передбачений цією частиною статті, за конструкцією об'єктивної сторони відноситься до матеріальних складів злочинів. Це означає, що суспільно небезпечні наслідки - тяжкі тілесні ушкодження – є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину. За своєю природою тяжкі тілесні ушкодження як наслідки злочину, передбачені ч.1 ст.136 КК України, - це матеріальні наслідки для здоров'я фізичної особи. У цьому сенсі потрібно звернутися до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [67]. Згідно з п.2.1 цих Правил дається наступне визначення ознак тяжких тілесних ушкоджень: 1) небезпека для життя; 2) втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій; 3) спричинення душевної хвороби; 4) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш зі стійкою втратою працездатності не менш, ніж на одну третину; 5) переривання вагітності; 6) непоправне знівечення обличчя [67]. Перелічені ознаки є альтернативними – це означає, що наявність хоча б однієї з них свідчить про наявність в діянні, передбаченому ч. 1 ст. 136 КК України, відповідного складу злочину.

Наступною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченому ч.1 ст.136 КК України, є необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками, що настали. Про це свідчить те, що законодавець прямо визначає, що ненадання допомоги особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані або неповідомлення про тяжкий стан належній установі чи особі, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, є причиною настання цих суспільно небезпечних наслідків. Тому не можна погодитися з О.В. Хуторянським, Й.І. Гореліком, що суспільно небезпечні наслідки в цьому злочині є умовою, яка сприяє настанню відповідних наслідків [35, с.114; 58, с.176].

До інших обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, слід віднести обстановку вчинення цього злочину. Коли обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сто-

рони (як це є в ст. 136 КК України), то вона впливає на: 1) кваліфікацію вчиненого; 2) на розвиток об'єктивної сторони злочину; 3) на ступінь суспільної небезпеки злочину; 4) є необхідною ознакою злочину [68, с.96]. Враховуючи те, що обстановка вчинення злочину відноситься до умов, у яких вчиняється злочин, і є збігом подій і обстановки вчинення злочину, то обстановкою тут вчинення злочину є знаходження потерпілого у небезпечному для життя стані. Ці умови для цього злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину, її назва обстановка вчинення злочину.

Аналіз положень кримінального кодексів зарубіжних держав КК Литовської Республіки [69], КК Російської Федерації [70], КК Республіки Польща [71], КК Киргизької Республіки [72], КК Швейцарії [73] свідчить, що і там ці положення даної статті розглядалися певною мірою, але, на наш погляд, більш детально дана проблема розгорнута у вітчизняному законодавстві.

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми прийшли до висновку: 1) що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, є: діяння (дія або бездіяльність), наслідки – це тяжкі тілесні ушкодження, необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками, обстановка вчинення злочину; 2) під небезпечним для життя станом слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів(умов), що характеризують обстановку, в якій опинилася особа, коли вона позбавлена можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження; 3) на такі ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як дія або бездіяльність, указує також застосування законодавцем у ч.3 ст.136 КК «Діяння, передбачені частинами першою або другою...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / За ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: [учебник] [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К. : Изд-во «Вища школа», 1984. – С. 81– 97.

3. *Бурчак Ф.Г., Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая, отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. – К. : Наукова думка, 1985. – 448 с.

4. *Гришанин П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришанин // Советское уголовное право: Часть общая: [учебное пособие]. – М. : ВЮЗИ, 1961. – 147 с.

5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.

6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: [курс лекцій] / За ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – С.189–211.

7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во «Наука», 1982. – 288с.

8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.

9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право: [курс лекций]: в 3 т. Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. – 4-е изд. перераб. и доп. – М. : Волтерес Клувер, 2007. – С. 313 – 343.

10. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступлений / В. А. Номоконов // [Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. Т.1.: Перступление и наказание. – СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. – С. 357–383.

11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин – СПб : «Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 343 с.

12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти томах / Редкол.: А.А. Пионтковский и др. – М. : Изд-во Наука, 1970. – Т. 2. – С. 131–183.

13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право: Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – С.69–83.

14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право: [лекции]. Часть общая. В 2 т. Т. 1. – М. : Наука, 1994. – С. 265–372.

15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М. : Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. – 576 с.

16. *Мтавійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Мтавійчук. – К. : «Азимут – Україна», 2005. – 464 с.

17. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

18. Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

19. Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 р., ратифікована Україною 24 січня 1997 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/1725.html>

20. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 // Юридичний вісник України. – 1995. – № 31.

21. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-1 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. №40-44. – Ст. 356.

22. Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку: затверджене наказом МОЗ України від 3 липня 2001 р. № 257 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до наказу: <http://aau.edu.ua/static/lll/texts/medlaw/1.Instrukciya-schodo-konstatacii-smerti-lyudyny-na-pidstavi-smerti-mozku.pdf>

23. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива: [курс лекцій] М.Й. Коржанський; за ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атака, 2001. – 544 с.

24. *Шаргородский М.Д.* Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности / М.Д. Шаргородский // Советское уголовное право. Часть особенная: [учебник] / С.А. Домахин, П.С. Елизаров, Н.П. Грабовская и др.; под ред. П.П. Михайленка. – К. : РИО при МВФ СССР, 1968. – С. 187-246.

25. *Андрушко П.П.* Коментар до ст. 112 КК / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; Відповідальні редактори Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – К. : Науково-впроваджувальна фірма «Август», 1994. – С. 334-335.

26. *Андрушко П.П.* Коментар до ст. 135 та 136 КК / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2002. – С. 279-282.

27. *Бантисhev О.Ф., Романюк Б.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи / О.Ф. Бантисhev, Б.В. Романюк // Кримінальне право України. Особлива частина: [посібник для підготовки до іспитів] (Андрусів Г.В., Бантисhev О.Ф., Романюк Б.В.). – К. : Вид. Паливода А.В., 2002. – 292 с.

28. *Бажанов М.И.* Иные преступления, ставящие в опасность жизнь и здоровье человека / М.И. Бажанов // Уголовное право Украины: Особенная часть: [учебник] / М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Брисов и др.; Под ред. М.И. Бапжанова, В.В. Ситашица, В.Я. Таця. – К. : Юринком Интерн, 2003. – С. 78-85

29. *Александров Ю.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Ю.В. Александров // Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) – Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Атака, 2008. – С. 37-76.

30. *Миколенко А.Н.* Преступление против жизни и здоровья личности / А.Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины [комментарий]; Под. ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрелкова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – с. 275-321.

31. *Бондарь Г.Є., Гацелюк В.О., Кучер Ю.О.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Г.Є. Бондар, В.О. Гацелюк, Ю.О. Кучер // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. К. : «ВД»Декор», 2013. – С. 40-106.

32. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; Під заг. ред. Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г.: в 2-х ч. Ч.2 – К. : «Форум», 2001. – 944с.

33. *Косинюк В.І.* Коментар до ст. 136 КК України / В.І. Косинюк // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Таця, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгін. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С.89-90.

34. *Хавронюк М.І.* Коментар до ст.136 КК України / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 336-341.

35. *Хуторянський О.В.* Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: дис. ... канд. юрид. наук, за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / О.В. Хуторянський. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2013. – 215 с.

36. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник] / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
37. Кримінальне право України. Заг. частина: [підручник] (Ю.В. Александров, В.І. Антипов, В.М. Володько та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
38. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. – 200 с.
39. *Костенко О.М.* Ненадання допомоги / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] Т.4; Н-П. – К. : Укр. енциклопедія. – 2002. – 720 с.
40. *Костенко О.М.* Залишення без допомоги / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т.4; Н-П. – К. : Укр. енциклопедія. – 2002. – 720 с.
41. *Клейн Н.И.* Оставление в опасности / Н.И. Клейн // Юридический энциклопедический словарь; Гл. ред. С.Я. Сухарев; ред. кол.; М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – С. 228.
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад. голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
43. Словник української мови: в 11 т. Т.5: Н-О. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.
44. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К. : Атака, Академія, Ельга – Н, 2001. – 656 с.
45. *Гришук В.К.* Коментар до ст.ст. 135 та 136 КК України / В.К. Гришук // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Юрид. думка, 2010. – С. 310-316.
46. *Хавронюк М.І.* Коментар до ст.ст. 135 та 136 КК України / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 336-341.
47. *Болдарь Г.Є., Гоцелюк В.О., Кочер Ю.О.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О. Кочер // Кримінальне право. Особлива частина: [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського, – [2-ге вид.]. – К. : «ВД «Декор», 2013. – С.40-106.
48. *Короленко Н.П.* Преступления против жизни и здоровья личности / Н.П. Короленко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 275-321.
49. Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.]; за ред. Сташиса, В.Я. Тація: [3-те вид., переробл. і допов.]. – К. : Хрінком Інтер, 2007. – 624 с.
50. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: 2 т.; за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-те вид., переробл. і допов.]. – К. : Алеута; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – Т.2. – 2009. – 624 с.
51. Кримінальний кодекс України: наук. практ. комент. – [5-те вид., допов., переробл.]; видп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : ТОВ «Одиссей», 2008. – 800 с.
52. Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Атака, 2009. – 744 с.

53. Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.]; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [3-тє вид., переробл. і допов.,]. – К. : Хрінком Інтер, 2007. – 624 с.

54. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст. 131.

55. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 344 с.

56. *Полонка І.А.* Доктринальна ідея диференціації правової поведінки: теоретико-методологічний аспект / І.А. Полонка // Юридична наука. – 2015. №11. – С. 7-16.

57. *Горелик И.И.* Преступления, опасные для жизни и здоровья (поставление в опасность и оставление в опасности): автореф. дис....д-ра юрид. наук, спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / И.И. Горелик. – Ленинград, 1965. – 37 с.

58. *Горелик И.И.* Квалификация преступления, опасного для жизни и здоровья / И.И. Горелик. – Минск: Высшейшая шк., 1973. – 318 с.

59. *Бабіна В.В.* Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / В.В. Бабіна. – К., 2010. – 20 с.

60. *Берзін П.С.* Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. ... докт. юрид. наук; спец. 12.00.08. – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / П.С. Берлін. – К., 2010. – 33с.

61. *Кошелева А.Ю.* Особенности причинной связи в составах преступлений, совершенных путем бездействия: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук; спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / А.Ю. Кошелева. – Екатеринбург, 2005. – 27 с.

62. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве (Вопросы теории и практики): автореф. дис....докт. юрид. наук; спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В.Б. Малинин. – СПб., 1999. – 36 с.

63. *Ярмиш Н.М.* Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис....докт. юрид. наук; спец. 12.00.08. – кримінальне право та криминологія кримінально-виконавче право / Н.М. Ярмиш. – Х., 2003. – 37 с.

64. *Орлов П.И.* Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии: [учебное пособие] / П.И. Орлов. – Харьков: Юрид. ин-т, 1982. – 91 с.

65. *Капітанська С.А.* Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки [дис. к.ю.н.: 12.00.08...] / С.А. Капітанська. – К., 2005. – 202 с.

66. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т.4 / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред. та ін.)]. – К. : Укр. енциклопедія: Т-Я. – 2004. – 588 с.

67. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. №6 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>

68. *Астахова О.О.* Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину / О.О. Астахова // Юридична наука. – 2015. – №7. – С. 90-98.

69. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law,

assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilonis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

70. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

71. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg "Yundichesky Centei Press", 2001 – 234 p

72. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov. – St. Petersburg: "Yuridicheski Center-Press", 2001. – 352 p.

73. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: "Yuridichesky Center – Press", 2002.– 366p.

Зубець Ю.Г. Об'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачена ч.1 ст.136 КК України

У статті проведено дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч.1 ст.136 КК України. Доводиться, що цей злочин може вчинятися як активними діями, так і бездіяльністю. Автор полемізує стосовно обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього злочину, пояснює своє бачення стосовно таких ознак.

Ключові слова: *ненадання допомоги, особа, неповідомлення, небезпечний для життя стан, тяжкі тілесні ушкодження, діяння, обстановка.*

Зубець Ю.Г. Объективная сторона преступления неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии, предусмотрена ч.1 ст.136 УК Украины

В статье проведено исследование объективной стороны преступления, предусмотренного ч.1 ст.136 УК Украины. Доказывается, что это преступление может совершаться как активными действиями, так и бездействием. Автор полемизирует по обязательных признаков объективной стороны этого преступления, объясняет свое видение относительно таких признаков.

Ключевые слова: *неоказание помощи, лицо, несообщение, опасное для жизни состояние, тяжелые телесные повреждения, деяния, обстановка.*

Zubez Y. Actus reus of failure to help a person who is in a condition dangerous to life under Part. 1, Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine

The paper studied the actus reus provided by art. 136 of the Criminal Code of Ukraine. It is proved that the offense may be committed as active actions and omissions. The

author argues in relation to the essential characteristics of the objective side of the crime, explaining his vision to such signs.

Keywords: *food aid, person, life-threatening condition, serious injuries, acts situation.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

УДК 343

Карпенко М.І., Горак С.О.

CURRENT STATISTICS, ANALYSIS AND EXAMPLES OF CORPUS DELICTI OF CRIME UNDER ART. 426 CRIMINAL CODE OF UKRAINE «INACTIVITY OF MILITARY AUTHORITIES»

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

С.О. Горак

*студент V курсу
ВНЗ «Національна академія управління»*

СУЧАСНА СТАТИСТИКА, АНАЛІЗ ТА ПРИКЛАДИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 426 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ («БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ВЛАДИ»)

Постановка проблеми. Конституція України визначає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону (ст.65 Конституції України) [1].

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (ст.17 Конституції України) [1].

Від стану законності і військового правопорядку у Збройних Силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, багато в чому залежить ефективність виконання покладених на них найважливіших державних задач. Окремі закони, військові статuti та інші підзаконні нормативні акти чітко і точно регламентують усі сфери життя та діяльності Збройних Сил. На військовослужбовців покладається неухильне дотримання Конституції України, законів і підзаконних актів, Військової присяги, наказів командирів (начальників). Все це багато в чому зумовлює специфіку суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості і суспільну небезпеку їх порушень, у тому числі і злочинів. Нормативною базою боротьби з військовими злочинами є Розділ XIX Особливої частини КК України (статті 401-435) [6; 7].

Дивлячись на те, що проблематика, порушеної теми у статті, пов'язана зі злочиною, передбаченим ст. 426 КК України, ми допускатимемо певну неточність, не враховуючи й інші статті Розділу XIX Особливої частини КК України. Пов'язано це з тим, що даний розділ має свої особливості: ще на початку ст. 401 КК України закріплено поняття військового злочину, але стосовно дефініцій для розділу, а можливо й для кодексу загалом – детальніше далі у статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням зазначених питань займалися такі вчені, як: С.І. Дячук, В.І. Касинюк, Б.В. Леонов, В.К. Матвійчук, О.В. Нарожна, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов та ін.

Метою статті є спроба автора узагальнити правову (наукову) думку щодо злочину, передбаченого ст.426 КК України: «Бездіяльність військової влади», висловитись стосовно недоліків у Розділі КК України, присвяченому військовим злочинам, здійснити певний екскурс у законодавство ряду інших зарубіжних держав, включаючи країни – учасниці СНД, а також підкріплюючи теоретичний матеріал сучасною практикою та статистичними даними, підвести підсумок у розгляді кримінально-правової характеристики зазначеного злочину, для найбільш сприйнятливого засвоєння матеріалу різними верствами населення.

Основні результати дослідження. Для широкого розуміння зазначеної теми статті, слід використовувати дещо більше джерел, аніж задовольнятися лише Кримінальним кодексом України. На це вказує ряд причин:

По-перше, звужена кількість термінів. У Кримінальному кодексі України, зокрема, у Розділі XIX, не зазначено певних дефініцій, що є достатньою перепорою, для засвоєння викладеної інформації. Прикладом є поняття, такі як: «Воєнний стан», «бойова обстановка», хоча з приводу останньої, є певні позитивні зміни – в редакції Закону № 194-VIII від 12.02.2015), але цього на нашу думку недостатньо, так як не вирішено головної проблеми – легкого сприймання інформації, а все через те, що зазначена дефініція міститься у примітці до ст. 402 КК, в той час коли термін «бойова обстановка» використовується й надалі в:

- ст.403. Невиконання наказу (ч.3);
- ст.404. Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч.4);
- ст.405. Погроза або насильство щодо начальника (ч.4);
- ст.407. Самовільне залишення військової частини або місця служби (ч.5);
- ст.408. Дезертирство (ч.4);
- ст.409. Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ч.4);
- ст.410. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ч.4);

- ст.411. Умисне знищення або пошкодження військового майна (ч.4);
- ст.413. Втрата військового майна (ч.3);
- ст.418. Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ч.3);
- ст.419. Порушення правил несення прикордонної служби (ч.3);
- ст.420. Порушення правил несення бойового чергування (ч.3);
- ст.421. Порушення статутних правил внутрішньої служби (ч.3);
- ст.425. Недбале ставлення до військової служби (ч.4);
- ст.426. Бездіяльність військової влади (ч.4);
- ст.426-1. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ч.5);
- ст. 428. Залишення гинучого військового корабля (ч.3).

Загалом, термін згадується у 17-ти статтях (з 34-х) Розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, і це не враховуючи ст.402 КК. Таким чином, більше ніж у половини статей вищезазначеного розділу, використовується дефініція «*бойова обстановка*», пересічний громадянин, у свою чергу, повинен наперед знати, що роз'яснення він може знайти лише у примітці до ст.402 КК. Нонсенс? Звичайно. Адже закони пишуться для усіх верств населення. Не важливо, чи маєш ти вищу освіту чи ні. Користувач КК не повинен мати труднощів у момент ознайомлення із законом.

По-друге, загалом впливає з першого пункту, примітки до статей розташовані незручно для сприймання. Примітка може розкривати деякі питання з приводу диспозиції статті, але вона стосується не лише даної статті, а й інших статей КК, знову виникають незручності у використанні закону, слід шукати серед статей – одну, де зазначена та сама, раніше згадана примітка. Більш зручним є той випадок, коли користувач звертається до початку розділу, із приводу з'ясування визначення того чи іншого слова, що застосовується у законі. Адже, ми маємо поняття військового злочину, зазначеного у ст.401 КК.

Враховуючи вже зазначене, варто внести до КК визначення «*військово-зобов'язаний*», «*особливий період*» та *ін.*, перенести на початок розділу роз'яснення «*істотної шкоди*», «*тяжких наслідків*». Звичайно, для вирішення питання зручності існує два підходи:

1. Зробити щось на кшталт визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (тобто при використанні певної статті, ми повинні звертатись до ст.22 КК), таким чином, створити статтю, яка б розкривала поняття «*істотної шкоди*» та «*тяжких наслідків*» окремо для кожної статті Розділу XIX Особливої частини (за необхідності).

Такий підхід дає змогу раціонально та економічно вирішувати дану проблему.

2. Другий підхід полягає у наступному: зазначення під кожною статтею, де згадуються поняття «*істотної шкоди*» та «*тяжких наслідків*», власне, вищевказаних дефініцій для більш зручного і швидкого сприймання.

Слід враховувати, що не лише словник військових термінів дає можливість ознайомитись із тією чи іншою дефініцією, а й законодавство, що в юриспруденції є більш важливим. Таким чином, ми змальовуємо третій підхід:

створення спеціальної бланкетної норми, яка б зазначала нормативно-правові акти, у яких можна знайти настільки потрібні визначення. До речі, заміщення таких часто застосованих понять, як «чинне законодавство», та «інші нормативно-правові акти» тощо, слід замінити посиланнями (тими ж бланкетними нормами), що спрощуватиме використання закону, і це вже стосується законодавства в цілому.

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [17].

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [18].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [17].

Військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [17].

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [16].

Вище наведені терміни, роз'яснення яких можна знайти лише в інших законах України, зокрема: «Про оборону України», «Про Збройні Сили України» надають можливість зрозуміти інформацію викладену у диспозиції норми, зазначеної у КК.

Тепер докладніше про *ст. 426 КК України: «Бездіяльність військової влади»*.

Відтепер, коли взятий курс на зближення із Заходом, в черговий раз в історії країни, слід детальну увагу приділяти законодавству та звичаям держав, які представляють перший рівень – «високорозвинутих країн», за індексом людського розвитку. Головна мета – знайти аналог норми (ст.426 КК) у законодавствах країн Європи.

Для роз'яснення цього питання в законодавстві Німеччини, ми звертаємося, щонайменше, до *Військово-кримінального кодексу (Wehrstrafgesetz)* та *Кримінального кодексу Німеччини (Strafgesetzbuch)*.

Отже, *Військово-кримінальний кодекс* Німеччини має таку норму, як: «*Неповідомлення*» (переклад авт., далі: «п. а.»), зазначену у (§ 43) [12].

В цій нормі зазначається, що особи, які негайно не повідомляють про здійснення злочину, зазначеному у (§ 27, з нім. – «заколот»), цього кодексу, а також (§ 109e Abs. 1 des Strafgesetzbuches, з нім. – «саботаж»), зазначеному у *Кримінальному кодексі* Німеччини, несуть відповідальність у вигляді тюремного ув'язнення до 3 років. *Суб'єктом* складу злочину являється як військовослужбовці рядового складу, так і офіцери.

Треба додати, що також має місце застосування – (§ 139, *Strafgesetzbuch*) «*звільнення від відповідальності за неповідомлення запланованого злочину*» [13].

Законодавство туманного Альбіону (Великобританії) дещо відрізняється від законодавства Німеччини, нічого дивного, так як це інша правова сім'я – англосаксонська. У даному випадку слід приділяти увагу саме закону «*Armed Forces Act 2006*» («*Про збройні сили*», 2006 року), а саме *Розділ 1 Закону; п. «b» ч.1 ст. 10* («*Незатримання дезертирів та прогульників*», п. а.). У цьому пункті зазначено, що особа несе відповідальність за невжиття заходів, які вона могла застосувати, аби затримати правопорушника. Будь-який вирок, у вигляді позбавлення волі щодо такого злочину, не повинен перевищувати двох років [14].

Новий Кодекс військової юстиції Франції передбачає наступне: будь-яка особа, яка намагається сховати факт дезертирства, або сховати дезертира повинна бути покарана згідно із рішенням компетентної судової інстанції позбавленням волі строком на 2 роки, крім того, даною нормою передбачено, що у випадку, коли особа не є військовослужбовцем та не відноситься до інших збройних формувань, вона додатково карається штрафом у розмірі від 3 750 євро (104 783 грн, станом на січень 2016 р.) [10; 11].

І наостанок, представник СНД (Співдружність Незалежних Держав) – Республіка Білорусь. Виходячи з того, що країни Західної Європи не мають спеціальної норми, яка б чітко врегульовувала питання бездіяльності військової влади, як ми вже мали змогу переконатися, звертаємося до законодавства країни, в якому чітко, аналогічно нашому, передбачена відповідальність за вищезгадане діяння, власне, у *Кримінальному кодексі*, а саме – *ст. 455 КК Республіки Білорусь* («*Злоупотребление властью, превышение власти либо бездействие власти*»):

«Злоупотребление начальника или должностного лица властью или служебными полномочиями, превышение власти или служебных полномочий, *умышленное бездействие власти*, совершенные из корыстной или иной личной заинтересованности, повлекшие причинение ущерба в крупном размере или существенного вреда правам и законным интересам граждан либо государственным или общественным интересам, –

наказываются ограничением по военной службе на срок до двух лет, или арестом на срок до трех месяцев, или направлением в дисциплинарную воинскую часть на срок до двух лет, или лишением свободы на срок от двух до шести лет со штрафом или без штрафа и с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью» [15].

У частині другій ст.455 КК РБ зазначено:

«Превышение власти или служебных полномочий, сопряженное с насильем либо совершенное с применением оружия, –

наказывается ограничением по военной службе на срок до двух лет, или направлением в дисциплинарную воинскую часть на срок от одного года до двух лет, или ограничением свободы на срок от двух до пяти лет, или лишением свободы на срок от трех до десяти лет с конфискацией имущества или без конфискации и с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью».

Частина третя ст.455 КК РБ:

«Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные в военное время или в боевой обстановке либо повлекшие тяжкие последствия, –

наказываются лишением свободы на срок от пяти до двенадцати лет с конфискацией имущества или без конфискации и с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью».

Нарешті переходимо до національного законодавства держави.

Статути Збройних Сил України вимагають, щоб кожен командир або начальник використовував повною мірою надану йому владу в інтересах військової служби, підвищення боєздатності ввіреної йому військової частини чи підрозділу, суворого дотримання військової дисципліни і порядку. Злочинна бездіяльність військової службової особи, невживання нею заходів, яких вона зобов'язана була вжити в конкретній обстановці для запобігання суспільно небезпечних наслідків, може завдати великої шкоди військовій службі [9].

Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України зазначено – ст.59. Командир (начальник) зобов'язаний:

– негайно доповісти старшому командиру (начальнику) про кримінальне чи корупційне правопорушення, вчинене підлеглим військовослужбовцем, а командир (начальник) військової частини (установи) – негайно повідомляти про це відповідному прокурору, а в разі вчинення кримінального чи корупційного правопорушення військовослужбовцем Збройних Сил України – начальнику відповідного органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;

– встановлювати у військовій частині, на кораблі (у підрозділі) такий внутрішній порядок, який гарантував би неухильне виконання законів України і положень статутів Збройних Сил України;

– показувати приклад дисциплінованості, неухильного виконання вимог законодавства, наказів і розпоряджень командирів (начальників); бути ввічливим і справедливим у ставленні до підлеглих, не принижувати їх честі і гідності;

– постійно виховувати підлеглих у дусі гуманізму та людяності, спираючись при цьому на загально визнані принципи міжнародного права;

– проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання надзвичайним подіям, кримінальним та іншим правопорушенням серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини; аналізувати стан військової дисципліни і об'єктивно доповідати про це старшому командирові (начальникові);

– виявляти чуйність та бути уважним до підлеглих, поєднувати вимогливість і принциповість з повагою до їх честі і гідності, вникати в проблеми їх побуту, забезпечувати соціальну та правову захищеність, у разі необхідності клопотати за них перед старшими командирами (начальниками);

– знати потреби і запити особового складу, приймати рішення за його заявами, скаргами та іншими зверненнями [20];

Дисциплінарним статутом Збройних Сил України зазначено –

ст. 5 Статуту: «За стан дисципліни у військовому з'єднанні, частині (підрозділі), закладі та установі відповідає командир. Інтереси захисту Вітчизни зобов'язують командира постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її додержання від підлеглих, *не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення.*

Стан військової дисципліни у військовій частині (підрозділі), закладі, установі та організації визначається здатністю особового складу виконувати в повному обсязі та в строк поставлені завдання, морально-психологічним станом особового складу, спроможністю командирів (начальників) підтримувати на належному рівні військову дисципліну.

Стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків.

Діяльність командира щодо підтримання військової дисципліни оцінюється не кількістю накладених ним дисциплінарних стягнень, а виконанням обов'язків з додержанням вимог законів і статутів Збройних Сил України, повним використанням дисциплінарної влади для наведення порядку і запобігання порушенням військової дисципліни.

Кожний військовослужбовець зобов'язаний сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни.

Командир, який не забезпечив додержання військової дисципліни та не вжив заходів для її відновлення, несе встановлену законом відповідальність» [19].

Ст.45 Статуту:

«У разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладити дисциплінарне стягнення.

За вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за цим Статутом, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення [19].

(Глава 13-Б військові адміністративні правопорушення, ст. 172-16. КУпАП: стаття 172-16. Бездіяльність військової влади

Умисне невжиття заходів щодо припинення злочину, що вчиняється підлеглим, або не направлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою покладених на неї службових обов'язків -

тягнуть за собою арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб) [21].

За вчинення корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, військовослужбовці несуть відповідальність згідно з *Кодексом України про адміністративні правопорушення*. У разі вчинення кримінального правопорушення військовослужбовець притягається до кримінальної відповідальності [19].

Командири, які у разі виявлення ознак кримінального правопорушення не повідомили про це орган досудового розслідування, несуть відповідальність згідно із законом.

Усі дисциплінарні стягнення, крім позбавлення військового звання, накладені на військовослужбовців і не скасовані до дня звільнення їх у запас чи відставку, втрачають чинність з дня звільнення.

Ст. 46 Статуту: З метою громадського впливу на порушників військової дисципліни та громадського порядку до накладення стягнення за порушення військовослужбовців за рішенням командира можна обговорювати:

- рядових (матросів) – на зборах особового складу;
- сержантів (старшин) – на зборах сержантів (старшин);
- прапорщиків (мічманів) – на зборах прапорщиків (мічманів);
- військовослужбовців-жінок – на зборах військовослужбовців-жінок із військовими званнями (посадами), не нижчими за військово звання (посаду) військовослужбовця-жінки, правопорушення якої обговорюють;
- офіцерів – на зборах офіцерів, які мають військові звання (обіймають посади) не нижче за військово звання (посаду) офіцера, правопорушення якого обговорюють.

Рішення зборів є рекомендаційними для командирів» [19].

Ст. 47 Статуту: Невиконання (неналежне виконання) службових обов'язків, що призвело до людських жертв чи інших тяжких наслідків або

створило загрозу настання таких наслідків, є підставою для усунення військовослужбовців від виконання службових обов'язків.

Рішення про усунення військовослужбовця від виконання службових обов'язків приймається прямим командиром (начальником) та оформляється наказом, про що негайно доповідається в порядку підпорядкованості із зазначенням причин і обставин усунення.

Тривалість усунення від виконання службових обов'язків не повинна перевищувати тривалості службового розслідування та часу, необхідного для прийняття відповідного рішення командиром (начальником), які визначені цим Статутом.

Наказ про усунення військовослужбовця від виконання службових обов'язків скасовується, якщо за результатами службового розслідування підстави прийняття такого рішення не підтверджуються або прийнято рішення про притягнення військовослужбовця, який вчинив правопорушення, до дисциплінарної відповідальності.

Командир, який усунув підлеглого від виконання службових обов'язків без достатніх на те підстав, несе за це відповідальність [19].

Кримінальним кодексом України передбачено злочин: «Бездіяльність військової влади» (ст. 426):

1. Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, а також інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду, -

караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

4. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років» [3].

Суспільна небезпека злочину полягає: в заподіянні шкоди порядку несення військової служби; в потуранні скоєнню злочинних дій підлеглими військовослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів або працівниками і службовцями Збройних Сил України у зв'язку з виконанням службових обов'язків [5].

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, посягання на які завдає шкоди правильній діяльності органів військового управління і військового командування у військовій сфері, зокрема, при здійсненні повноважень військовими службовими особами, а також інше умисне

невиконання ними своїх службових обов'язків за посадами, які обіймають, у разі спричинення істотної шкоди. *Додатковим безпосереднім об'єктом* є посягання на права, свободи й інтереси військовослужбовців, інших осіб при здійсненні функцій військового командування [9].

Бездіяльність влади полягає у не здійсненні службовою особою дій, які вона могла і повинна була вчинити через покладені на неї законами, військовими статутами й іншими нормативними актами обов'язки. Бездіяльність влади може полягати також і в не перешкоджанні порушенням закону, військового обов'язку, військового порядку іншими особами, якщо запобігання подібним діям входило до обов'язків службової особи [4].

Диспозиція ч.1 передбачає відповідальність за три самостійних види бездіяльності військової влади:

- 1) умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим;
- 2) умисне ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення;

- 3) інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду. Два перших види бездіяльності військової влади вважаються закінченими з моменту невиконання військовою службовою особою обов'язків по припиненню злочину, що вчиняється підлеглим, або умисним ненаправленням військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення. Третій вид бездіяльності військової влади відноситься до злочинів з матеріальним складом та вважається закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди. Для наявності складу злочинної бездіяльності треба встановити:

- 1) чи була зобов'язана службова особа виконувати певні дії, не вчинення яких ставиться їй за вину;

- 2) чи мала ця службова особа реальну можливість в конкретних умовах виконати необхідні дії;

- 3) чи дійсно не були виконані обов'язки службовою особою [5].

Під неприпиненням злочину, що вчиняється підлеглим, слід розуміти потурання вчиненню злочину підлеглим військовою службовою особою, котра була зобов'язана вжити заходів до його недопущення чи запобігання йому.

Ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив злочин, означає, що військова службова особа, за наявності передбачених законом приводів і підстав, умисно не направила до зазначеного правоохоронного органу повідомлення (наприклад, у вигляді телефонограми, офіційного листа, заяви) про злочин, що вчинений особою, яка є для неї підлеглою.

Невиконання цього обов'язку з поважних причин (зайнятість більш важливою і терміновою справою, перебування у відрадженні, тобто відсутність реальної можливості виконати цей обов'язок відповідним чином) виключає кримінальну відповідальність за не порушення кримінальної справи [4].

Інше невиконання дій, які військова службова особа за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, може виражатися в неприпиненні правопорушень, що не є злочинами, в неповідомленні до органу досудового розслідування про вчинення злочину особою, яка не є підлеглою для конкретної військової службової особи, в неприйнятті відповідних заходів до приведення військ у стан бойової готовності, незабезпеченні виконання бойових завдань тощо. Проте у цих випадках обов'язковою умовою є заподіяння істотної шкоди.

Отже, *об'єктивна сторона складу злочину* полягає: а) в умисному неприпиненні злочину, що вчиняється підлеглим, або не направленні військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення; б) в іншому умисному невиконанні військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати; в заподіянні істотної шкоди та причинному зв'язку між вказаними наслідками та бездіяльністю військової влади.

Істотною шкодою, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а *тяжкими наслідками* за тієї самої умови вважається шкода, яка у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [3].

Суб'єктивна сторона складу злочину характеризується умисною або змішаною формою вини – умисел щодо діяння і необережна форма вини щодо наслідків цього діяння. При цьому ставлення військової службової особи до невиконання нею певних дій завжди є умисним. Командир (начальник) усвідомлює, що його бездіяльність суперечить інтересам військової служби, тобто усвідомлює її суспільно небезпечний характер.

Мотив і мета бездіяльності військової влади на кваліфікацію цього злочину не впливають, але можуть бути враховані під час призначення покарання винному [9].

Суб'єктом складу злочину можуть бути командири (начальники) як за службовим станом, так і за військовим званням або інші службові особи. Для складу злочину не має значення, постійно чи тимчасово військовослужбовець виконує обов'язки командира (начальника) [5].

Кваліфікуючою ознакою злочину є спричинення тяжких наслідків [8].

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його в умовах *воєнного стану* або в *бойовій обстановці*.

Наразі ми маємо зміни у законодавстві, особливо в тих нормативно-правових актах, які порушують питання оборони, незалежності та територіальної цілісності, статусу військовослужбовців, ЗС України в цілому. Звісно, подібні зміни не пройшли стороною і кримінального законодавства України, зокрема, *ст. 426 КК України* було доповнено наступною частиною:

«3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливої періоду, крім воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.»

Терміни «*особливий період*» та «*воєнний стан*» наводилися на початку статті, але для зручності слід нагадати:

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [17].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [17].

Тепер слід додатково звернутися до нормативно-правових актів, для роз'яснення наступних дефініцій:

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

Часткова мобілізація може проводитися в окремих місцевостях держави, а також стосуватися певної частини національної економіки, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

Рішення про проведення *відкритої мобілізації* має бути негайно оголошене через засоби масової інформації.

Рішення про проведення *прихованої мобілізації* доводиться до органів державної влади, інших державних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій по закритих каналах оповіщення в порядку, який визначається Президентом України [18].

Підводячи підсумок, доречним буде зазначити, що відтепер *кваліфікуючими ознаками* складу злочину є спричинення *тяжких наслідків*, а також діяння, передбачені частинами першою або другою статті 426 КК, *вчинені в умовах особливого періоду*, крім воєнного стану.

Торкаючись питання санкції до частини першої, слід вказати, що станом на 1 січня 2016 року розмір штрафу може сягати від 850 грн. (п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) до 3400 грн. (двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

За статистичними даними Генеральної прокуратури України в 2013 р. було порушено 7 кримінальних проваджень за ст. 426 КК, у 2014 році – 24 кримінальні провадження, у 2015 році – 11 кримінальних проваджень, розглянемо таблицю [2].

№		2013 рік	2014 рік	2015 рік
1.	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	7	24	11
2.	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	5	6	2
3.	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	5	14	16
4.	Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)	2	19	9

Більше інформації з приводу статистичних даних, які дають змогу ознайомитися з кількістю кримінальних правопорушень за ст. 426 КК, можна отримати на сайті Генеральної прокуратури України.

Приклад із судової практики:

«Під час прийому посади ОСОБА_1 стало відомо про наявність у військовій частині А 4239 нестачі речового майна на компенсацію військовослужбовцям за недоотримане речове майно на загальну суму 10371,60 грн. При цьому, на прохання ОСОБА_2 не повідомляти командування частини про факт нестачі речового майна, ОСОБА_1 погодився та, діючи у супереч вищевказаних вимог нормативно-правових та розпорядчих актів, з метою уникнення ОСОБА_2 відповідальності за утворену нестачу, умисно, жодних дій, які він за своїми службовими обов'язками та як військовослужбовець зобов'язаний був виконати не вчинив та про факт виявлення нестачі командирів військової частини А 4239 для призначення і проведення службового розслідування не доповів, членам інвентаризаційної комісії, яка працювала під час прийому-передачі справ та посади про вказаний факт нестачі не повідомив, а навпаки особисто підписав без зауважень акт №228 від 22.09.2011 року прийому – передачі справ та посади начальника продовольчої та речової служби в/ч А 4239, який в подальшому був переданий на затвердження командирів військової частини А 4239.

Внаслідок бездіяльності капітана ОСОБА_1 – невиконання військовою службовою особою дій, які вона повинна була і могла вчинити в силу покладених на неї законами, військовими статутами та іншими нормативними актами

обов'язків, а саме – не повідомлення командування військової частини про виявлену ним нестачу речового майна, було заподіяно істотну шкоду у вигляді приховування факту нестачі речового майна на компенсацію військовослужбовцям за недоотримане речове майно на загальну суму 10371,60 грн, порушення у зв'язку із цим встановленого порядку несення військової служби та залишенні без відповідного реагування найбільш серйозних порушень військового правопорядку, які визнанні умисними військовими злочинами, підриві у зв'язку з цим військової дисципліни у військовій частині та авторитету військової посадової особи (начальника служби), а також наданні можливості винній особі – ОСОБА_2 тривалий час уникати відповідальності за вчинене кримінально-каране діяння, за яке останнього засуджено лише в квітні 2013 року. ...».

«...19 червня 2013 року в м. Хмельницькому між Хмельницьким прокурором з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері радником юстиції Нараганом Р.В. та підозрюваним ОСОБА_1 укладено угоду про визнання винуватості у відповідності до вимог ст. 472 КПК України.

Згідно даної угоди підозрюваний ОСОБА_1 беззастережно визнав свою вину у вчинених кримінальних правопорушеннях. Сторони дійшли згоди щодо міри покарання за вчинення підозрюваним кримінальних правопорушень, визначивши міру покарання за ч. 1 ст. 426 КК України у вигляді штрафу в розмірі 200 неоподаткованих мінімумів громадян, за ч. 1 ст. 366 КК України – штрафу в розмірі 250 неоподаткованих мінімумів громадян, з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків строком на 1 рік, за ч. 2 ст. 368 (в ред. від 07.04.2011 року) КК України – штрафу в розмірі 850 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно – розпорядчих обов'язків строком на 2 роки.

На підставі ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів, шляхом поглиблення менш суворого покарання більш суворим покаранням, призначити ОСОБА_1 остаточне покарання у виді штрафу в розмірі 850 (вісімсот п'ятдесят) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно – розпорядчих обов'язків строком на 2 роки.

Суд, роз'яснивши ОСОБА_1 право на судовий розгляд та усі його, обвинуваченого, права при цьому, перевіrivши дану угоду на відповідність вимогам чинного законодавства, приходить до висновку, що вона підлягає затвердженню, оскільки ОСОБА_1 характер обвинувачення є зрозумілим, він вину визнав повністю, його дії кваліфіковано за ст. ст. 426 ч. 1, 366 ч. 1, 368 ч. 2 КК України, до даних кримінальних правопорушень передбачена можливість укладення угоди про винуватість, укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді, умови угоди не порушують прав, свобод та інтересів сторін чи інших осіб, наслідки затвердження угоди сторонам роз'яснено та ними зрозумілі, обвину-

ваченому зрозуміло вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди.

Керуючись ст.ст. 374, 475 КПК України, суд ЗАСУДИВ:

Угоду про визнання винуватості 19 червня 2013 року між підозрюваним ОСОБА_1 та Хмельницьким прокурором з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері радником юстиції Нараганом Р.В. затвердити.

ОСОБА_1 за ст. ст. 426 ч. 1, 366 ч. 1, 368 ч.2 (в ред. від 07.04.2011 р.) КК України визнати винним та призначити узгоджене сторонами покарання:

– за ч.1 ст. 426 КК України – штраф в розмірі 200 неоподаткованих мінімумів громадян

– за ч. 1 ст. 366 КК України – штраф в розмірі 250 неоподаткованих мінімумів громадян, з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків строком на 1 рік;

– за ч. 2 ст. 368 (в ред. від 07.04.2011 р.) КК України – штраф в розмірі 850 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно – розпорядчих обов'язків строком на 2 роки.

На підставі ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів, шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, остаточно визначити ОСОБА_1 покарання у виді штрафу в розмірі 850 (вісімсот п'ятдесят) неоподаткованих мінімумів доходів громадян (тобто 14 450 грн.), з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням організаційно – розпорядчих обов'язків строком на 2 роки.

Стягнути з ОСОБА_1 на користь держави 1173,60 грн. судових витрат.

На вирок може бути подана апеляція протягом 30 днів з дня його проголошення, з підстав, передбачених ст. 394 КПК України» [22].

Висновки. Навряд чи можна не погодитися з тим, що представники військової сфери, захисники Вітчизни, мають бути прикладом мужності, чесності та відповідальності. Однак вчинення злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби істотно підриває авторитет Збройних Сил у суспільстві, породжує неповагу до військовослужбовців, державної влади тощо.

Підводячи підсумок, варто зазначити наступне:

1. Закон повинен бути загальнодоступним і зрозумілим, таким, який зрозуміє будь-яка людина, навіть не маючи вищої освіти, а тим більше – юридичної. Слід пам'ятати: «Поганий закон читати дуже важко, навіть фахівцеві, читати поганий закон пересічному громадянину – виливається каторгою».

2. Кримінальний закон не повинен містити труднощі в засвоєнні інформації. Повинна бути чітка структура нормативно-правового акту, яка б забезпечила зручне використання закону.

3. Не завжди перейняття структури, змісту або певних принципів у нормативно-правовий акта іноземних держав виливається в покращення стану національного законодавства. Використовуючи досвід іноземних партнерів, варто пам'ятати про соціальні та культурні цінності народу, враховувати мен-

тальність та стан моралі, економічний чинник тощо. Прислів'я «Сім разів відміряй, один раз відріж», говорить про те, що для початку потрібно обміркувати свої дії кілька разів, подумати про їх наслідки, а після вже почати пускати їх у хід.

4. У провідних країнах Європи, здебільшого, відсутня спеціальна норма, яка б відповідала у еквіваленті нормі національного законодавства. Навіть країни, які відносяться до однієї правової сім'ї мають свої нюанси, і своє бачення на ті чи інші питання з приводу відповідальності військовослужбовців та командирів (начальників), таким прикладом цього твердження є законодавство Німеччини, німці створили окремо від *Кримінального кодексу – Військово-кримінальний кодекс*.

5. Відповідною нормою *нового Кодексу військової юстиції Франції* передбачено, що у випадку, коли особа не є військовослужбовцем та не відноситься до інших збройних формувань, вона додатково карається штрафом у розмірі від 3 750 євро (104 783 грн., станом на січень 2016 року), таким чином існує різниця у *суб'єкті складу злочину*, якщо порівнювати із національним законодавством.

6. Доречним буде зазначити, що відтепер *кваліфікуючими ознаками* складу злочину, передбаченого *ст. 426 КК України*, є спричинення *тяжких наслідків*, а також діяння, передбачені частинами першою або другою статті 426 КК України, *вчинені в умовах особливого періоду*, крім воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996 р., № 30 від 23.07. 1996, ст. 141.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень -грудень 2015 року. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26 від 29.06.2001. – Ст. 131.

4. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання дев'яте, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2013. – 912 с.

5. *Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О.* Злочини проти встановленого несення військової служби (Військові злочини). – Харків: «Харків юридичний», 2006. – 172 с.

6. Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. нав. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2002. – 496 с.

7. *Сташис В. В., Тацій В. Я.* Підручник Кримінальне право України: Особлива частина: 4-те видання, перероблене і доповнене – Харків: Право, 2010. – 456 с. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-28-11-45-41/263-kriminalne-pravo-ukrayini-osobliva-chastina.html>

8. *Хавронюк М. І.* Коментар до Розділу XIX КК України (ст. 426). Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk.html>

9. Карпенко М. І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / За заг. ред. д.ю.н. В. К. Матвійчука. – К. : ВД Дакор, 2013. – 472 с.

10. Code de Justice Militaire // Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071360&dateTexte=20080505>

11. E-ressource // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=041E1E41B6CD07EF9A878E976267EF1A.tpdila12v_2?idSectionTA=LEGISCTA000006182816&cidTexte=LEGITEXT000006071360&dateTexte=20080505

12. Wehrstrafgesetz // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/>

13. Strafgesetzbuch // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/index.html>

14. Armed Forces Act // Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>

15. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/>

16. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992 р., № 9, ст. 108.

17. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2020-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 49, ст. 420.

18. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44 від 02.11.1993.

19. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. N 551-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999 р., № 22-23 від 11.06. 1999, ст. 197.

20. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 548– XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999 р., № 22-23 від 11.06. 1999, ст. 194.

21. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12. 1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., від № 51, від 18.12.1984, стаття 1122. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

22. Єдиний державний реєстр судових рішень. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38553192>

Карпенко М.І., Гопак С.О. Сучасна статистика, аналіз та приклади складу злочину, передбаченого ст.426 Кримінального кодексу України («Бездіяльність військової влади»)

Стаття присвячена складу злочину, передбаченого ст. 426 КК, аналізу законодавства країн Західної Європи та СНД, сучасній статистиці стану злочинності, виявленню недоліків закону. Зроблено висновок про те, що наука потребує більш глобального вивчення даної проблематики з метою вироблення практичних рекомендацій законодавцю по вдосконаленню чинного законодавства.

Ключові слова: *бездіяльність військової влади, особливий період, воєнний стан, бойова обстановка, істотна шкода, тяжкі наслідки.*

Карпенко Н.И., Гопак С.А. Современная статистика, анализ и примеры состава преступления предусмотренного ст.426 Уголовного кодекса Украины («Бездействие военной власти»)

Статья посвящена составу преступления, предусмотренного ст. 426 УК, анализа законодательства стран Западной Европы и СНГ, современной статистике состояния преступности, выявлению недостатков закона. Сделан вывод о том, что наука требует более глобального изучения данной проблематики с целью выработки практических рекомендаций законодателю по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: *Бездействие военной власти, особый период, военное положение, боевая обстановка, существенный вред, тяжкие последствия.*

Karpenko M.I., Hopak S.O. Current statistics, analysis and examples of corpus delicti of crime under Art. 426 Criminal Code of Ukraine «Inactivity of military authorities»

The article is devoted to the offense under Art. 426 of the Criminal Code, legal analysis of Western Europe and the CIS (The Commonwealth of Independent States), today's statistics of crime, revealing the shortcomings of the law. The conclusion is that science requires a global perspective of studying this problem to develop practical recommendations for the legislator to improve the exiting legislation.

Keywords: *The inaction of the military authorities, special period, martial law, military situation, substantial damage, serious consequences.*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2015.

УДК 343

Ковальова Т.І.

THE ORIGINS AND GENESIS OF THE LAW ON CRIMINAL LIABILITY IN SPACE (THIRD–SIXTH PERIODS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIETY AND THE STATE)

Т.І. Ковальова

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології та кримінального процесуального права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОСТОРИ (ТРЕТІЙ–ШОСТИЙ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВНОСТІ)

Постановка проблеми. Питання, що стосуються витоків та історії розвитку закону про кримінальну відповідальність у просторі має істотне значення для розуміння природи норм, які охоплюють цю проблему, а також для теорії кримінального права і правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З Дослідженням цієї проблеми в різні часи займалися багато науковців, зокрема, Я.М. Брайнін, Н.Д. Дурманов, А.А. Тіллі, А.І. Бойцов, А.І. Іль'їна, Є.В. Благов, М.Г. Решняк, О.М. Ігнатов, С.Г. Келіна, В.К. Матвійчук, Гальмут Фрістер, А.Г. Князев, Р.Р. Хаснудінов, С.С. Нестеренко, В.Я. Тацій, В.О. Навроцький та ін.. Проте до цього часу це питання не знайшло свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Основні результати дослідження. Перед тим, як розпочати дослідження, задекларованої нами проблеми, звернемося до етимології понять, що використовуються у назві статті. Зазначена нами така послідовність викладення проблеми сприятиме уникненню різночитання термінів, які зазначені в найменуванні роботи: цим буде попереджено хибний напрямок дослідження, а також дублювань питань, що нами з'ясовуються. Такими термінами є: «витоки», «генеза» та «сучасний стан проблеми». Їх тлумачення, у деякій мірі, можна знайти у «Словаре руського языка» С.І Ожегова. Скажімо, таке поняття як «витоки», означає початок, першоджерело чого-небудь [1, с.209]. Великий тлумачний словник української мови трактує термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль і т.ін. 4. Зародок, першоджере-

ло чого-небудь... 5. Основа, першоелемент чого-небудь» [2, с.1096]. Цей же словник термін «першоджерело» пояснює, як «...2. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [2, с.940]. Українсько-російський словник термін «початок» трактує так: «...начало; лит. зачин... першопричина, зародження... исток... в самом начале... первоначально...» [3, с.617]. Російсько-український словник термін «исток» тлумачить наступним чином «1. (Действие) витік, -току, вихід, -ходу; ср. истекать; 2. ...начало реки, ручья, початок; -тку, витік... 3. Перек. джерело, початок; у истоков цивилизации; коло (біля) джерел (початків) цивілізації; -ки первобытной культуры» [4, с.50].

Таким чином, таке поняття, як «витоки» означає початок, перше джерело, перший момент вияву якої-небудь дії, явища тощо. Це тлумачення слід віднести на проблему, яку ми з'ясуємо, і тоді обсяг дослідження буде охоплювати початок дії закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Друге поняття «генеза», трактується як «...становлення ...розвиток» [5, с.421]. Натомість поняття «сучасний стан» можна з'ясувати за допомогою двох термінів: «сучасний», «стан». «Сучасний» – означає теперішній, який належить до нинішнього часу (теперішній стан науки) [1, с.605], а «стан» – це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [1, с.613].

Отже, маючи витоки, історію розвитку закону про кримінальну відповідальність у просторі – достатньо чіткі контури дослідження можна досліджувати задекларовану у назві статті проблему.

Кримінальне законодавство про дію кримінального закону в просторі має глибоке історичне коріння (витоки). Їх можна з'ясувати тільки в аспекті тих відносин, які склалися. Ми схиляємось в цьому сенсі до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських), різних за часом періодів силою впливу людей на економічні, державотворчі та правові процеси, а для нашої країни – восьми (для кримінально-правових проблем із зазначеної сфери – шести періодів) [6, с.45; 7, с.1-136; 8, с.112]. Разом з тим слід погодитися, що питання про періодизацію розвитку кримінального законодавства, права (у нашому випадку закону про кримінальну відповідальність у просторі на теренах України) не має фундаментальних розробок. Це зумовлено тим, що: 1) ці питання розглядали відособлено від історичного розвитку суспільства; 2) Україна йшла найскладнішими історичними кроками до самостійності, суверенітету, державності, а отже й до становлення закону про кримінальну відповідальність у просторі. Про це слушно зазначав проф. В.К. Гришук, щодо історії української кримінально-правової науки та законодавства, а ми відзначили – і становлення закону про кримінальну відповідальність у просторі [9, с.158].

Спираючись на викладене, спробуємо проаналізувати витоки, генезу та сучасний стан законодавства стосовно дії закону про кримінальну відповідальність у просторі на теренах нашої держави. Отже, наше завдання полягає в тому щоб з історичної і кримінально-правової точок зору проаналізувати найбільш суттєві і якісні характеристики розвитку положень кримінального законодавства і права стосовно дії закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Враховуючи відносно обмежений обсяг роботи ми лише пошлемося на періодизацію, яка має місце в історичних і юридичних джерелах та яка, на наш погляд, є найбільш сприятливою. Так, 20 – 30 тис. років тому (перший період – первіснообщинний лад), як свідчить дослідження тут не йшлося про такий інститут кримінального права, як дія закону про кримінальну відповідальність у просторі [6, с.50-52; 7, с.1-136; 8, с.112; 9, с.8], оскільки й кримінального законодавства на теренах нашої держави в той час не існувало до X століття. У другий період (часи родового ладу) до створення держави майже не збереглося писемних джерел, які висвітлювали б питання кримінального законодавства (в тому числі й інституту дії закону про кримінальну відповідальність у просторі) [10, с.13-22; 11, с.160; 8, с.37-68]. Проте враховуючи те, що у той час діяв звичай, згідно з яким «...той хто має справу проти другого, кличе на суд короля (наше твердження – старійшину роду) і перед ним сперечається; король скаже свій присуд, виконають те, що він скаже. Коли обидві сторони невдоволені королівським присудом, то за його наказом мусять остаточне рішення зробити зброєю; чий меч гостріший той і має верх» [8, с.37-68]. Тому зважаючи на цей факт, можна констатувати, що такі правопорушення (подібні до кримінальних) вирішувалися за допомогою звичаю і в такому ж порядку, хоча такого інституту кримінального права, як дія закону про кримінальну відповідальність у просторі ще не існувало, оскільки відсутні відомості про кримінальне законодавство на той час (існувала система норм усного звичаєвого права). Третій період охоплював X – XIV ст.ст. (він мав назву під управлінням князів), а для кримінально-правової охорони відносин на теренах нашої держави – це був перший період [6, с.28-30; 7, с.80; 8, с.114; 9, с.9-14]. Незважаючи на брак джерел у досліджуваній сфері (інститут дії закону про кримінальну відповідальність у просторі все ж таки ми знаходимо), це стало можливим, вивчаючи в історичному плані договори, закони та інші правові акти, що відійшли в минуле. Таке законодавство доцільно, на наш погляд, вивчати за хронологічним принципом згідно з періодизацією, що прийнята в сучасній історико-правовій науці.

Вивчення існуючих писаних джерел свідчить, що витоками формування системи норм, що встановлюють межі дії вітчизняного кримінального права (дію закону про кримінальну відповідальність у просторі) містилися в перших правових джерелах Стародавньої України – Русі. У цей час (язичницьких вірувань на теренах нашої держави) розвиток відносин Стародавньої Русі з іншими країнами Європи (де існували християнські вірування) серйозним чином вплинуло на існуюче у східних слов'ян звичаєве право, обумовило необхідність узгодження його з нормами зарубіжного законодавства. Внаслідок цього з деякими державами були укладені договори: в 907 та 911 рр. Олегом, в 945р. Ігорем, 972 р. Святославом [12, с.11-38]. Так, в ст. 4 Договору Олега з Візантією 911 р. про кримінальну відповідальність за вбивство передбачалось: «Если кто-либо убьет (кого-либо) – русича, христианина или христианин русича – пусть умрет на месте совершения убийства» [12, с.11]. Договір Ігоря з Візантією дещо по іншому розглядав питання про кримінальну відповідальність злочинця за вчинене вбивство, а саме заборонялася розправа на місці,

проте злочинця карали за нормами місця вчинення злочину (поряд з тілесними покараннями встановлювалися майнові санкції у вигляді виплати сріблом) [13, с.91-92]. Укладення цих договорів дозволило, в певній мірі, зняти низку протиріч, які виникли між вітчизняним та іноземним правом. [14, с.42]. Їх цінність стосовно інституту дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, є в тому, що вони у певній мірі визначали правове положення іноземців на території Київської Русі і становище русичів за межами своєї території та, відповідно, мали статус внутрішнього діючого права [13, с.92]. Крім того, слід погодитися з думкою, яка існує в юридичній літературі, що укладення зазначених вище договорів дозволило зняти низку колізій між вітчизняним та іноземним правом через застосування наступних правил, що усували існуючу конкуренцію норм: 1) там, де відносини між русичем та іноземцем не були визначені договорами, іноземець за злочини, вчинені ним на землях Русі, підлягав суду за вітчизняними законами; 2) там, де взаємні відносини були визначені договорами, то цими ж договорами за можливістю встановлювалась одностороння відповідальність: «...тако, тесть такая же, как немцу в Руси» (Договор Новгороду с Готским берегом и немецкими городами 1189-1199) [17, с.125; 14, с.42-43; 11, с.792].

До цього ж періоду відносяться і перші витоки про видачу злочинця. Зокрема, в Договорі Олега з Візантією 911 р., передбачалося, що втікачі (беглые) із Русі, спіймані в Греції, підлягали поверненню до Русі і, навпаки, грек, який втік до Київської Русі, підлягав поверненню назад [12, с.13-14].

Слід погодитись з думкою, яка є в юридичних джерелах, що для ранніх етапів людської історії (в тому числі і на теренах нашої держави) було властиве існування нерозвинутих міжнародних відносин, які охоплювали в основному невеликі регіони, але не можна погодитися, що міжнародні зв'язки реально не існували, у тому числі й з питань екстрадиції [18, с.350]. З подальшим історичним розвитком співробітництва держав відбувається зміна характеру та змісту інституту видачі (вони значною мірою пов'язані зі змінами інституту притулку) [19, с.5]. Можна погодитися з тим, що видача, зазвичай в цей період була винятком, а правилом було надання притулку [18, с.351].

У Договорі Новгороду з Готським берегом і німецькими містами 1189–1199 рр. винні особи каралися за нормами Договору, за вбивство посла, за штовхання і розривання одягу на потерпілому тощо [7, с.125]. Тут, в певній мірі, можна говорити, про зачатки витоків дипломатичного імунітету стосовно посла, тобто його захисту.

Твердження, що існує в юридичній літературі, що таке правове вирішення проблеми пояснювалося: 1) з однієї сторони безроздільним правом князя вершити суд відповідно згідно своїм вказівникам; 2) з іншої сторони гарантувало реальне покарання винного [15, с.56], є на наш погляд, дещо поверховим. Наше застереження знайшло підтвердження в існуючих публікаціях, зокрема, М.Г. Мельникова [16, с.12], Р.Р. Хаснутдинова [14, с.43], які на підставі дослідження приходять до висновку, що в кінці X ст. (988р.) стосунки з Візантією привели до прийняття християнства на Русі, що зумовило зміни у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і правової (правила поведінки, закріплені в

звичаях, стали суперечити багатьом положенням християнської моралі та деяким приписам грецького права) [14, с.43; 16, с.12]. Ці правові положення зіграли значну роль також у створенні законодавства на теренах нашої держави – Руської Правди, яка представляла собою низку збірників, укладених з князівських статутів, звичаєвого права і частково з візантійських джерел [13, с.91-92].

На підставі викладеного вище можна стверджувати, що закріплення принципу землі (місце вчинення злочину) на теренах нашої держави був зумовлений наступними причинами: 1) прийняттям християнства в Київській Русі, що сприяло зближенню права Київської Русі з приписами грецького права; 2) пожвавленням міжнародного співробітництва з сусідніми державами; 3) посиленням влади князів; 4) необхідності мати правові важелі стосовно іноземців в середині держави та можливості і гарантії реалізації покарання винної особи (як іноземця так і русича).

Таким чином можна стверджувати, що договори князів з сусідніми державами про закріплення в них принципу землі, згідно якого кримінальна відповідальність за злочини встановлювалась і наступала за нормами місця вчинення злочину [15, с.56]. Крім того, кримінальна відповідальність за злочини, за законами місця вчинення злочину відбувалась і у відповідності з «Русской Правдой Ярослава Мудрого» [15, с.56].

Тривалі війни Київської Русі з Кримським ханством призвели до накопичення великої кількості полонених з обох боків, що стало причиною того, що за Договором 1473 р. між Руссю і Ханством було досягнуто домовленості про передачу полонених без викупу [15, с.57]. Це також призвело до витоків (зачатків) права притулку.

Маючи витoki дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, видачу злочинця (екстрадицію), захисту послів (дипломатичного імунітету), права притулку, простежимо їх розвиток. У цьому сенсі важливо звернути увагу на те, що в подальшому кримінальне право (стосовно предмета нашого дослідження) розвивалося шляхом видання окремих нормативних актів (Новгородська, Псковська, Двінська судні грамоти), дія яких поширювалась тільки на окремі місцевості, але не на терени нашої держави. У цей час в Україні-Русі діяла «Руська правда».

Підсумовуючи дослідження третього періоду розвитку суспільства на теренах України і першого періоду розвитку нашої держави можна констатувати, що питання дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (принцип відповідальності за місцем вчинення злочину – землі), видачу злочинця (екстрадиція), дипломатичного імунітету (захисту послів), питання притулку виникли саме в цей період.

Четвертий період (XIVст. і до початку XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера», а для дії закону про кримінальну відповідальність у просторі – це другий період [20, с.34]. Для усвідомлення дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, екстрадиції (видачі злочинця), положень дипломатичного імунітету, питання притулку в зазначений період важливо знати, які джерела права в зазначений історичний період діяли на теренах нашої держави. Дослідження законодавчих та історичних джерел дає змогу виокре-

мити ті нормативні акти, які не діяли на території нашої держави. До них належать: Судебник 1447р [21, с.1-520], Судебник 1550 р. (проте норми, що мають відношення до предмета нашого дослідження, були включені в Судебник 1550 р., злочини каралися за нормами місця вчинення злочину, передбачалась передача полонених, в тому числі шляхом їх викупу) [21, с.1-520], Акти місцевого управління, «Стоглав» [21, с.1-520], Акти Земських зборів [22, с.1-512], Законодавство про правовий статус населення, Законодавство про державний лад [23, с.1-313].

Слід звернути увагу на те, що джерелом права на теренах нашої держави в цей час були звичаї, коли вони санкціонувалися державою [24, с.7]. Так, наприклад, Литовський статут 1529 р. прямо зобов'язував суди вирішувати справи поряд з писаним правом і на підставі звичаю у разі відсутності писаного права керуватися звичаєм [25, с.40]. Таке ж рішення знайшло відображення і в третій редакції Литовського статуту 1588 р. [26, с.235]. У контексті зазначеного вище у Артикулі 3 розділу VII Литовського статуту 1529 р. зазначається «Якби насильник убив кого-небудь, утік із держави, як мають стягатися платежі з його маєтку. Також якби насильник убив кого, утік із країни, то з його маєтку мають бути стягнені головщина, нанесені збитки і вказаний вище штраф господарю. І якби маєток стільки не коштував, то такий маєток. Вбивцю має бути вигнано з країни; і якби він потім повернувся і хтось його вбив, то за це той, хто вбив не повинен платити головщину» [25, с.150]. Тут прослідковується також принцип землі стосовно дії закону в просторі. Крім того, згідно Артикула 17 розділу III Литовського статуту 1566 року зазначається, що «Усі, у цьому панстві нашому, Великому князівстві Литовському єдиним правом судимі бути мають. Уставуємо теж, і вічно і неодмінно мати хочемо, аби всі піддані наші всіх духовних і світських, панів хоруговних і шляхти, аж до нижчого стану, єдиним цим правом від нас даним буди судимі; і всякі справи, починаючи від поштивості, життя, достоїнств, майна, маєтків, всяких справ земельних, рухомих і нерухомих, аж до найменшої справи, і не іншим правом, але цим статутом від нас даним, мають бути судимі. Також і чужоземці і заграничники Великого князівства приїжджі і яким іншим чином прибулі люди, тим же правом мають бути судимі і на таких врядах, де злочин здійснять» [27, с.102]. Зазначені положення, які стосуються дії закону про кримінальну відповідальність у просторі за принципом землі знайшли своє місце і в Литовському статуті 1588 року [28, с.74]. Проте і в цей час діяли приписи Руської правди стосовно дії закону про кримінальну відповідальність у просторі поряд з Литовськими статутами.

Слід звернути увагу на те, що розвиток державності і законодавства потребували удосконалення законодавства, в тому числі і кримінального, яке стосувалося дії закону про кримінальну відповідальність у просторі. На теренах Росії у цей час продовжують розвиватися норми, пов'язані з видачею особи. Першою спеціальною угодою, присвяченою видачі злочинця на теренах Московії являлась Договірна запись Росії зі Швецією 1649 р. (згідно цій угоді дві держави приймали на себе зобов'язання про видачу всіх хто був утікачем і про відмову підмовляти до вчинення втечі і сприяння такій) [29, с.102].

Важливо акцентувати увагу на тому, що цією угодою і послідуочими договорами Росії зі Швецією закріплювалися питання більш широкого змісту, ніж просто видача злочинця. Ці документи передбачали зобов'язання про видачу не тільки злочинців, але й будь-яких осіб, які не санкціоновано здійснювали переміщення з території однієї держави на землі іншої (для Росії XVII – початок XIX ст. характерними були угоди з сусідніми державами про видачу злочинця, в яких закріплювалися зобов'язання видавати один одному будь-яких утікачів: військових, політичних, неблагонадійних тощо). У цей час (в 1649р.) було прийнято Уложення, в якому також були кодифіковані кримінально-правові норми [29, с.76-275].

Ці угоди і Уложення 1649 р. в зазначений нами період не мали поширення на терени нашої держави. Проте в подальшому все таки отримали поширення на територію України. Тому ми проаналізуємо правові приписи, що стосуються предмета нашого дослідження стосовно цього Уложення. Так, Уложення 1649р. передбачало, що Російські піддані, а також іноземці за злочини вчинені на російській території або проти росіянина, підлягали засудженню (відповідальності) за російським законодавством [29, с.86-88; 263-264]. Громадяни іноземної держави у московській державі не володіли імунітетом від місцевого законодавства [29, с.102]. За змістом цього Уложення кримінальній відповідальності підлягали росіяни за вчинення державних злочинів за межами Росії (ці правові приписи обумовили формування витоків персонального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі) [29, с.86].

За часів Івана Мазепи чинність Руської Правди та Литовського статуту 1588р. стосовно дії закону про кримінальну відповідальність у просторі продовжували діяти на території України, хоча все більше, особливо після Полтавської трагедії, на наш простір поширилася дія царського законодавства [30, с.157-177]. Царське законодавство та судова практика, як показує досвід договірних статей, установили верховенство царської влади. І хоча загальна система російського права в той час на Україну не поширювалася, разом із тим, на початку XVIII ст. в умовах перетворення Росії в абсолютну монархію, влада гетьмана була обмежена царською владою. Ці відомості підтверджують, що розширився вплив загальноімперських законодавчих актів. Відносини почали регулюватися і охоронятися російським законодавством. Норми звичаєвого права втратили силу. Тобто почало діяти царське законодавство: регламенти, статuti, установлення, положення, зведення, накази, інструкції, маніфести. Крім того, діяли акти церковного права. На території Галичини і Буковини в 1768р. діяв Кримінальний кодекс Австрії (в 1764 і 1803 рр. також були і інші кримінальні кодекси Австрії). Відомо, що на території Закарпаття діяло поточне королівське законодавство «Урбаріум» (1741 р.), а в міських судах ще й «Трибаріум» (трикнижжя). Ці останні нормативно-правові акти мають свою специфіку і претендують на окреме самостійне дослідження.

П'ятий період (XVIII ст. початок XIX ст.) дістав назву «Під імператорською владою» (для дії закону про кримінальну відповідальність це був третій період). У цей період (1715р.) був прийнятий й Воїнський статут (Артикул воїнський), який ґрунтувався на шведських артикулах Густава Адольфа [31,

с.314-392]. У преамбулі до цього статуту визначалося, що він застосовується до всіх військовослужбовців як підданих Росії, так і громадян іноземної держави, які знаходилися на службі уряду, а також і на цивільних осіб [31, с.327]. Слід зазначити, що особливо суворій відповідальності підлягали особи за вчинення злочинів проти державних інтересів, проти послів і представників ворожих військ [31, с.332]. У період центральної феодальної роздробленості мало місце положення, згідно якому місця, що були зайняті послами представниками інших держав, знаходилися поза юрисдикцією держави такого представництва. Це означало, що територія (ділянка землі, що займалася посольством), продовжувала залишатися під юрисдикцією сторони яка направляла посла. Саме таке розуміння дії закону про кримінальну відповідальність у просторі – його аспекту екстериторіальності було на той час (територія, приміщення дипломатичних представництв, земельні ділянки не входили в просторову сферу держави, яка є приймаючою стороною, а відносилися до території держави акредитації) [32, с.6].

Слід звернути увагу, що в Генеральному трактаті між Росією і Китаєм від 14 червня 1728 р. «О вечном между обеими Империями мире, об утверждениии границ, о неудержании перебежчиков: об оставлении Удинских границ по прежнему и о свободной торговле» [33, с.20-24], про поділ південних кордонів двох імперій йшлося про видачу злочинців «Ныне по установлению обеих Государств границ не надлежит с одной стороны ни с другой удерживать перебежчиков...» [33, с.21]. Крім того, зазначалось, що «Впредь ежели кто из подданных обеих государств перебежит, казнен да будет в том месте, где поймается. Если оружейные перейдут за границу, учения грабежа и убийства также смертию имеют быть казнены» [33, с.22]. Тут фактично йдеться про відповідальність за місцем вчинення злочину (територіальний принцип).

Активний вплив на кримінальне законодавство на теренах нашої держави мало законодавство західної традиції права з її пріоритетним становищем особи, що послужило однією з причин подальшого розвитку кримінального права, прийняття в ХІХ ст. низки законодавчих актів, які регламентували також територіальну та екстериторіальну дію кримінального закону. Так, в цей час діюче кримінальне законодавство Російської імперії почало поділятися на закони загальні і особливі, за місцем або за особами (друга половина ХІХ ст.). До загальних законів відносилося Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. [34, с.160-360] і Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р. [35, с.401-414]. Натомість до особливих законів відносилися: 1) Воїнський статут про покарання 1875 р. [36, с.62]; 2) Статут про осіб, що утримуються під вартою і Статут про ссильних [36, с.62].

Важливе місце серед вказаних нормативно-правових актів займало Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.. У розділі першому, який містить норми Загальної частини кримінального права питанням, що регламентують дію закону про кримінальну відповідальність у просторі присвячена глава V. При його формулюванні були використані не тільки розробки вітчизняних вчених але й зарубіжний досвід. У ній регламентувалися правила про кримінальну відповідальність російських підданих, а також іноземців, які

вчинили злочини як на території Російської держави, так і в межах іншої держави. Слід зазначити, що цим нормативно-правовим актом встановлювалися всі правила дії закону про кримінальну відповідальність у просторі. Так, у відповідності зі статтями 173; 175; 176 цього Уложення відповідальність для російських підданих і іноземців за злочини вчинені на території Царської імперії, наступала у відповідності з територіальним принципом за нормами цього Уложення [34, с.209-210], а також діяло правило екстериторіальності у відношенні осіб, що належали до звичайних або надзвичайних посольств і місії іноземних держав [34, с.210]. Крім того, в цьому Уложенні закріплювався й персональний або національний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі [34, с.210]. Тут йдеться про те, що в цьому Уложенні в певній мірі закріплювалися основи реального та універсального принципів дії кримінально-правових норм у просторі. Важливо звернути увагу на те, що останні принципи дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, отримали втілення в Уложенні у світлі ідеології створення системи норм найбільшого захисту інтересів Російської імперії зовні [34, с.210]. Зокрема, зазначалось, що «російські піддані, які знаходились за межами держави, і там або перед відбуттям за кордон, вчинили злочини проти прав Державної Влади своєї вітчизни або цілісності, безпеки або благополуччя Росії, або ж на порушення прав одного або декількох із співвітчизників своїх, підлягають під дію цього Уложення» [34, с.210].

Згідно ст.180 Уложення встановлювалося, що «якщо російський підданий, що вчинив злочин в якій-небудь іноземній державі, або ж проти прав одного або декількох підданих такого ... буде тим урядом переданим в Росію, або ж, при добровільному поверненні його до вітчизни, на нього надійдуть скарги, то він підлягає суду на підставі постанов цього Уложення. Тільки у випадках, коли б за законами того краю, де вчинено злочин, він мав би підлягати покаранню меншому, проти визначеного Уложенням, покарання його за сорозмірністю з тим пом'якшується» [34, с.210]. Акцентуємо увагу на тому, що в цьому Уложенні закріплювався і принцип захисту (реальний принцип дії закону України про кримінальну відповідальність у просторі), це стосується того випадку, коли іноземці вчиняли злочини проти Російської імперії за її межами, то на них поширювалася дія цього Уложення (ст. 178 Уложення) [34, с.210]. У цей же період чинним був Статут кримінального судочинства. У відповідності зі ст. 227 цього Статуту військовополонені за злочини, вчинені ними після звернення їх до відомства цивільного начальства, судяться кримінальним судом цивільного відомства [37, с.142]. У статті 228 зазначеного Статуту, передбачається, що іноземці за злочини вчинені в Росії підпорядковуються загальним правилам підсудності, якщо не постановлено виключення із цих правил в трактаті з тією іноземною державою підданими якої є обвинувачені [37, с.142]. Крім того, зазначається, що справи про злочини осіб, що належать посольствам і місіям іноземних держав, порушуються не інакше, як по відповідним дипломатичним відносинам з безпосереднім начальством звинувачених (ст. 229 Статуту) [37, с.142]. У той же час справи про злочини осіб, що знаходяться в обслуговуванні (на роботі у послів), посланців і інших диплома-

тичних агентів, підлягають кримінальному суду на загальних підставах, якщо по відношенню до них не зроблено ніяких виключень у трактатах з іноземними державами (ст. 230 Статуту) [37, с.142].

Шостий період охоплює кінець XIX ст. – початок XX ст. (для кримінально-правової охорони і регламентації – це четвертий період). Для цього злочину періоду значне місце розвитку дії закону про кримінальну відповідальність відводилося Кримінальному Уложенню 1903 р. (цьому питанню було присвячено відділення друге «О пространстве действия уголовного уложения») [38, с.272]. У цьому Уложенні закріплювалися уже відомі за попередніми законодавчими джерелами такі принципи дії закону про кримінальну відповідальність у просторі як: територіальний, персональний, реальний та видача злочинця (статті 4-13) [38, с.272]. Дія цього Кримінального Уложення згідно ст. 4 в межах Російської Імперії поширювалася на вчинення всіх злочинів стосовно підданих російської корони, а також іноземцями (з вилученнями в ст.5). Ця норма не поширювалася на наступні види діянь: 1) що підлягають покаранню за законами церковними, воїнським і воєнно-морському статутам, дисциплінарним статутам, статуту про ссильних і статутам казенних і адміністративних, а також по особливих положеннях і узаконеннях у межах, цими законами, статутами, положеннями і узаконеннями встановленими; 2) що підлягають покаранню за звичаями інородчих племен в установлених межах; 3) вчинені у Великому князівстві Фінляндському, за виключенням випадків, особливо указаних в законах; 4) злочинні діяння іноземців, що користувалися в Російській Імперії правом «внеземельности» [40, с.12]. Слід звернути увагу на те, що в останньому випадку закріплювався принцип екстериторіальності або «внеземельности», який визнавався в теорії кримінального права, але в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. не був відображений [39, с.124]. У цьому контексті М.С. Таганцев зазначав, що в силу цього принципу відомі особи, хоча і ті, що перебували в державі, визнавались більш або менш вилучені з під дії російських законів (вилучення ці встановлювалися тільки в міжнародних статутах, і в силу його визнання законодавчою владою окремих держав перейшли у право «внеземельности» відомої групи осіб) [39, с.124]. Такими правами за російським законодавством володіли наступні категорії осіб: 1) глави іноземних держав, включаючи глав держав монархічних і глав виконавчої влади держав. Цим правом ця категорія громадян володіла тільки у тому випадку, коли на теренах Російської імперії вони знаходилися не як приватні особи; 2) дипломатичні агенти безвідносно до їх рангу (надзвичайні послы, посланники, міністри, резиденти, повірені у справах), а також члени їх сімей (проте принцип «внеземельности» не поширювався на іноземних консулів, що знаходилися в Росії); 3) іноземні війська, що знаходилися на теренах російської імперії, а також іноземні військові кораблі (у випадку вчинення злочину на такому кораблі, він підлягав покаранню за законами тієї держави, чий прапор носить корабель) [38, с.273].

Детально в цьому Уложенні регламентувався персональний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (активного підданства, його ще називали «покровительствующий принцип», українською мовою –

«принцип заступництва»). У відповідності з ним, ст. 7 Уложення встановлювалось, що дія цього Уложення поширюється на злочинні діяння, вчинені підданими Російської імперії в Туреччині, Персії, Китаї, Кореї чи інших державах, в яких вони непідсудні місцевій владі [40, с.12]. Крім того норми цього Уложення поширювалися на злочинні діяння, вчинені в Бухарі, перебуваючими там російськими підданими, але й на іноземців християнських вірувань (ст. 8 і 9) [40, с.12]. Слід звернути увагу на те, що в цих статтях (ст. 8-9) отримав певне життя принцип, який більше відомий в наш час як принцип «спеціальної місії» (стосовно російської держави цей принцип доцільніше йменувати як «покровительственный», українською – «заступницький», що означало, що піддані Імперії, а також іноземці-християни за вчинення злочину в Бухарі не підлягали місцевій юрисдикції) [40, с.12]. Крім того, потрібно, на наш погляд, акцентувати увагу на тому, що в теорії кримінального права виділявся також окупаційний принцип, згідно з яким дія закону про кримінальну відповідальність у просторі поширювалась на зайняті території військовими або тимчасово окуповані по міжнародним угодам (межі дії цього принципу визначалися міжнародним правом) [41, с.96].

У цей час у Фінляндії діяло самостійне Кримінальне уложення князівства Фінляндського 1889 р. У гл. I цього Уложення, яка мала назву «Про тих, хто підлягає дії фінляндського кримінального права», регламентувалися принципи дії закону про кримінальну відповідальність у просторі [42, с.147]. До них відносилися територіальний активного і персональний пасивного захисту громадянства, а також універсальний [42, с.147]. У § 1 цього Уложення встановлювалися правила кримінального переслідування фінських громадян, а саме за фінським законом такий громадянин судився за злочин, вчинений ним у Фінляндії або ж на фінляндському судні, або проти Фінляндії, або проти фінляндського ж громадянина, рівно як і за інший злочин поза князівством [42, с.148]. Стосовно кримінальної відповідальності іноземних підданих, то хто проживав на території князівства, той судиться фінляндським судом за злочин вчинений ним у Фінляндії або на фінляндському судні (той же закон діє коли така особа вчинила злочин проти Фінляндії або фінляндського громадянина) [42, с.148].

Отже, тут прослідковується територіальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі. Проте для реалізації принципу активного громадянства (персонального) згідно з цим Уложенням необхідна була указівка Імператора і Великого князя про судове переслідування фіна [42, с.149].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1) існуючі публікації з проблеми дії закону про кримінальну відповідальність у просторі мають вади, оскільки розглядають цю проблему у відриві з періодизацією розвитку суспільства і державності;

2) третій період розвитку суспільства та державності (X–XIV стст.) характерний тим, що в цей час витоки кримінальної відповідальності на теренах нашої держави були сформульовані за принципом місця вчинення злочин-

ну. До цього періоду відносяться витoki інституту видачі злочинця. У той же час за договорами з Вотським берегом і німецькими містами з'явилися зачатки дипломатичного імунітету;

3) четвертий період (XIV і до початку XVIII стст.) на теренах України діяли Литовські статuti, Уложення 1649р. У цей період прослідковується кримінальна відповідальність за принципом землі та інститут видачі злочинця. Крім того, формулюється персональний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі;

4) п'ятий період (XVIII ст. – поч. XIX ст.). У цей період діє «Артикул воинский» 1715 р., Уложеніє про покарання кримінальні і виправні тощо., в цей час зароджується принцип дії закону у просторі – принцип екстериторіальності, інститут видачі злочинця, територіальний принцип, закріплюється реальний принцип, персональний принцип. Стосовно осіб, що належать посольствам, місіям іноземних держав, відповідальність вирішується дипломатичним шляхом;

5) шостий період (кінець XIX ст. – початок XX ст.). У цей час діє Кримінальне уложення 1903 р. Для цього періоду характерна дія закону про кримінальну відповідальність у просторі з наступними принципами: територіальний, персональний, активного підданства, заступництва, окупаційний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Українсько-російський словник: видання четверте [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.]; відповідальний редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. – К.: Изд-во «Наукова думка», 1976. – 944 с.

4. Русско-украинский словарь, –Т.1: А – М. /Под ред. С.И. Головащук. – К.: Изд-во «Наукова думка», 1968. – 700 с.

5. Новий тлумачний словник української мови. У 3-х томах. Т.1 [Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко]; Науковий редактор Л.І. Андрієвський. – К.: Вид-во «Аконіт», 2004. – 928 с.

6. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) [монографія]/ В.К. Матвійчук – К.: «Азімут Україна», 2005. – 464 с.

7. *Грушевський М.С.* Історія УкраїниРуси: В 11 т., 12 кн. (Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.). – К.: Наукова думка, 1991. (Пам'ятки іст. думки України). – Т. 1. – 736 с.

8. *Субтельний Орест.* Україна: Історія (перекл. з англ. Ю.І. Шевчука; вст. ст. С.В. Кульчицького) / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.

9. *Грищук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Грищук // Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики: (Зб. наук. пр.). – К.: Укр. акад. внутр. справ, 1994. – С. 158–165.

10. *Січинський В.* Чужинці про Україну / В. Січинський. – Львів: Фірма «Довіра», 1992. – 256 с.

11. *Бернер А.Ф.* Учебник уголовного права. Часть Общая и Особенная Т.1. / А.Ф. Бернер – СПб., 1865. – 926 с.
12. Памятники права Киевского государства X-XII в.в. // Памятники Русского права. Вып. 1 / Под ред. С.В. Юшкова, – М., 1952. – 287 с.
13. *Владимирский-Буданов М.Ф.* Обзор истории Памятники / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Петроград; – 1995. – 640 с.
14. *Хаснутдинов Р.Р.* Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ренат Рафилевич Хаснутдинов – Казань: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова – Ленина», 2007. – 192с.
15. *Князев А.Г.* Действие уголовного закона в пространстве: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Анатолий Гаврилович Князев – Ульяновск: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Ульяновский государственный университет», 2006. – 180с.
16. *Мельников М.Г.* Действие уголовного закона в пространстве / М.Г. Мельников. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://adhdportal.com/book_1331.html.
17. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII-XV в.в. // Памятники Русского права. Вып. 2 / Под ред. С.В.Юшкова, – М., 1953. – 442с.
18. *Нестеренко С.С.* Историчний розвиток інституту екстрадиції / С.С. Нестеренко // Актуальні проблеми держави і права. – с.350-353.
19. *Галенская Л.Н.* Право Убежища: международно-правовые вопросы / Л.Н. Галенская. М. : Международные отношения, 1968. – 128с.
20. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368с.
21. Российское законодательство X – XX веков: Текст и комментарии: В 9 т. / Под ред. и с предисловием О.И. Чистякова. – Т.2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. Судебники 1447 и 1550 гг. Акты местного управления. Стоглав (Отв. ред. А.Д. Горенин). – М. : Юрид. лит., 1985. – 520с.
22. Российское законодательство X – XX веков: Текст и комментарии: В 9 т. / Под ред. и с предисловием О.И. Чистякова. – Т.3: Акты земских сборов конца XVI – начала XVII века. Соборное уложения 1649 года. Акты земских соборов 50-х годов (Отв. ред. А.Г. Маньков). – М. : Юрид. лит., 1985. – 511с.
23. Российское законодательство X–XX веков: Текст и комментарии: В 9 т. / Под ред. и с предисловием О.И. Чистякова. – Т.4: Законодательство периода становления абсолютизма (Отв. ред. А.Г. Маньков). – М. : Юрид.лит., 1986. – 511с.
24. *Недбайко П.О.* Норми права (конспект лекцій)/П.О. Недбайко. – Харків: Вид-во Харк. юрид. інституту, 1966. – 48с.
25. Литовский Устав 1529 г. – Познань, 1841. – 125с.
26. *Ланно И.И.* К вопросу об утверждении Литовского статута 1588 года / И.И. Лаппо. – Каунас, 1938. – Т.2. – 240с.
27. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківілова, П. Музиченка, А. Панька. – Одеса : Юридична література, 2003. – 560с.

28. Статути Великого князівства Литовського: С. 782. У 3 т. – Том 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн.1 / За ред. С. Ківілова, П. Музиченка, А. Панька. – Одеса : Юридична література, 2004. – 672с.

29. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Т.3.: Акты Земских соборов. – М. : Юрид. лит., 1985. – 512с.

30. *Січинський В.* Чужинці про Україну / В Січинський. – Львів : Фірма «Довіра», 1992. – 256с.

31. Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. Т.4.: Законодательство периода становления абсолютизма. – М. : Юрид. лит., 1986. – 512с.

32. *М.И. Ковалев, Е.А. Фролов.* Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. – Свердловск: Изд-во Свердлов. юрид. лит. 1964. –510с.

33. Сборник договоров России с Китаем. 1689-1881 гг. [Изд. Д. Пещуров]. – Санкт-Петербург: издание Министерства иностранных дел, 1989. – 271 с.

34. Российское законодательство X-XX веков. В 9т. Т.6.: Законодательство первой половины XIX века. – М. : Юрид. лит., 1988. – 432с.

35. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судами 1864 г. // Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. – Т.8. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 402-414.

36. *Есипов В.В.* Очерки русского уголовного права. Часть Общая. – 2-е изд./ В.В. Есипов. – СПб., 1898. – 204 с.

37. Российское законодательство X-XX веков. В 9т. Т.8.: Судебная реформа. – М. : Юрид. лит., 1991. – 496с.

38. Российское законодательство X-XX веков: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. В 9-ти томах. Т. 9 / Отв. ред.: Чистяков О.И. (Под общ. ред.) – М. : Юрид. лит., 1994. – 352 с.

39. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право: [лекции]. В 2-х томах. Часть общая/ Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1984. – Т.1. – 380с.

40. Новое Уголовное уложение. Высочайшее утвержденное 22 марта 1903 г. – С-Петербургъ: издание Каменноостровского Юридического Книжного Магазина В.П. Анисимова, 1903. – 229с.

41. *Люблинский П.Л.* Техника, толкование и казуистика уголовного закона/ П.Л. Люблинский. – Петроград, 1917. – 267с.

42. *Дусаев Р.Н.* Уголовное уложение Великого княжества Финляндского / Р.Н. Дусаев. – Ленинград, 1988. – 120с.

Кавальова Т.І. Витоки та генеза дії закону про кримінальну відповідальність у просторі (третій–шостий періоди розвитку суспільства і державності)

У статті досліджуються принципи дії закону про кримінальну відповідальність у просторі. Автор зв'язує дослідження цього питання з періодами розвитку суспільства та державності, аналізує принципи цього інституту та робить відповідні висновки стосовно задекларованої проблеми назвою статті.

Ключові слова: *дія закону в просторі, принципи, територіальний принцип, персональний принцип, екстериторіальний принцип, принцип активного підданства, принцип заступництва, окупаційний принцип.*

Ковалева Т.И. Истоки и генезис действия уголовного закона в пространстве (третий–шестой периоды развития общества и государственности)

В статье исследуются принципы действия уголовного закона в пространстве. Автор связывает исследования этого вопроса с периодами развития общества и госу-

дарственности, анализирует принципы этого института и делает соответствующие выводы относительно задекларированной проблемы названием статьи.

Ключевые слова: действие закона в пространстве, принципы, территориальный принцип, персональный принцип, экстерриториальный принцип, принцип активного подданства, принцип покровительства, оккупационный принцип.

Kovalova T.I. The origins and genesis of the law on criminal liability in space (third–sixth periods of the development of society and the state)

This article examines principles of law on criminal liability in space. The author relates research of this problem with the development of society and the state, analyzes the principles of this institution and makes appropriate conclusions regarding the raised issue.

Keywords: the law in space, principles, territorial principle, personal principle, extraterritorial principle, the principle of active citizenship, the principle of protection, occupational principle.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2015.

УДК 343

Matviychuk V., Guide E.

COMPARATIVE– LEGAL STUDY OF PARTICULARLY ILL-TREATMENT AS A MEANS OF COMMITTING CRIMES UNDER THE CRIMINAL LAWS OF UKRAINE AND SOME COUNTRIES

В.К. Матвійчук*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
ВНЗ «Національна академія управління»****Є.О. Гіда****доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави та права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ЯК СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ І ДЕЯКИХ ДЕРЖАВ

Постановка проблеми. Перед правозастосовчими органами стоїть завдання підвищення ефективності боротьби зі злочинами, що вчиняються способом особливо жорстокого поводження. Різні прояви досліджуваних нами злочинів утруднюють соціально-економічний і духовний розвиток нашого суспільства, ставлять під загрозу їх життя і здоров'я. Ефективність кримінально-правової охорони відносин, що забезпечують життя, здоров'я, честь і гідність особи та її діяльність, права і свободи, залежить як від правильності застосування закону, так і від чіткості законодавчої регламентації, відповідальності, а також відповідності самого закону сучасному етапу розвитку суспільства і етапу вирішення досліджуваної нами проблеми. Тому, порівняльне-правове дослідження у сфері кримінального права відіграє велику не лише науково-пізнавальну роль, але й має певне прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У тій чи іншій мірі дослідженню цього питання протягом останніх десятиліть приділяли увагу В.Я. Тацій, Г.Н. Доронін, М.І. Авдеев, С.В. Бородин, М.Р. Табанов, І.Д. Самолюк, Ю.М. Антонян, М.К.Аніянс, М.І.Ковальов, Г.Г.Зуйков, М.І.Панов, Е.Ф.Побігайло, М.І. Загородніков, З.О. Ашитов, А.А. Кузнецов, А.В. Наумов, І.А. Уваров, А.Е. Меркушев, Н.М. Ільдиміров, А.П. Закалюк, В.С. Ковальський, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, С.С. Яценко, М.Й. Коржанський, Г.І. Чангулі,

В.М. Смітєнко, В.М. Кудрявцев, А.Н. Трайнін, А.А. Піонтковський, Л.А. Волошина, Г.Н. Воронін, С.К. Пітерцев, І.П. Портнова, М. Табанов, Г.І. Чечеля, Л.А. Андрєєва, В.Зиков, О.Ю. Михайлова, С.С. Яценко а також інші. Проте, опубліковані роботи, в переважній своїй більшості, що були виконані в минулі роки на базі раніше діючого законодавства, але ряд аспектів цієї проблеми ще залишилися в стартовому стані і є дискусійними.

Мета і завдання порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства України та деяких зарубіжних держав полягає в тому, щоб на підставі аналізу чинного законодавства, судово-слідчої практики та існуючих наукових підходів до проблеми прояву особливо жорстокого поведіння при вчиненні злочину в Україні та зарубіжних держав, досконало вивчити і дослідити в порівняльно-правовому аспекті кримінально-правову сутність, ознаки, критерії, види і значення для кваліфікації особливо жорстокого поведіння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, спробувати дати їй визначення, вирішити питання про доцільність використання цього поняття, можливість його заміни іншим – більш конкретним, чітким, зрозумілим терміном, який би відповідав вимогам практики.

Основні результати дослідження. Охоплення дослідження подібних положень законодавства деяких держав викликано тим, що всі або велику кількість держав і їх кримінального законодавства ми охопити не можемо із-за обсягу статті. Крім того, така проблема під силу не одній кандидатській дисертації. Враховуючи те, що якщо юридико-логічний метод дослідження зазначених способів вчинення злочинів є традиційним, соціологічний – застосовується все ширше, системний – починає використовуватися (і на нашу думку), в період створення незалежної держави Україна – успішно, порівняльно-правовий – застосовується рідко, а щодо досліджуваних ознак – вперше.

Таким чином, порівняльно-правове дослідження способу особливо жорстокого поведіння при вчиненні деяких злочинів за кримінальним законодавством України і деяких держав – це одне із конкретних засобів застосування діалектичного методу дослідження проблем, що нас цікавлять.

Перш за все, перед тим, як співставляти або протиставляти положення кримінального законодавства України та деяких держав щодо ознак особливо жорстокого поведіння, а також виявити їх співвідношення, проблеми і тенденції, слід відзначити, як вони утворюються і які з них повинні враховуватися. З цього приводу можна констатувати, що вони приймаються вищими законодавчими органами влади.

Нам здається, що доцільно підійти до питання співвідношення окремо стосовно вищевказаних ознак. Але перед тим, як розпочати таке дослідження, потрібно визначитися з його межами. В цьому нам допоможе тлумачення таких понять, як «співвідношення», «проблеми», «тенденції».

Так, термін «співвідношення» означає порівняння, взаємний зв'язок між чим-небудь, відношення [1, с.357]. Таким чином, в нашому дослідженні це означає, що в роботі слід показати, як співвідносяться наше національне кримінальне законодавство Німеччини, російської Федерації, Республіки Беларусь, Латвійської Республіки, Іспанії щодо досліджуваних способів вчи-

нення злочинів, які з цих правових актів є більш повними, досконалішими, відповідають правам людини, є кращими стандартами для досліджуваних відносин. Іншими словами, автор прагне використати метод порівняльного права, для якого характерне вивчення правових систем шляхом їх співставлення і ознак, що в них даються [2, с.1255]. У цьому методі конкретні прийоми і процедура базуються на системному аналізі, оскільки порівнянню підлягають не лише окремі ознаки, а й правові системи.

Щодо поняття «проблеми», то воно означає складне питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [3, с.610]. Стосовно даного дослідження це означає вирішення складних теоретичних і практичних питань, що будуть виявлені при порівнянні зазначених систем, усунення суперечливих ситуацій на теоретичному рівні, пояснення їх, а також вироблення пропозицій на підставі адекватних теоретичних викладок.

Термін «тенденція» походить від латинського слова *tendentia* – направленість і означає напрямок розвитку якого-небудь явища, думки, ідеї [4, с.1312]. Тому по відношенню до дослідження це означає напрямок розвитку кримінального законодавства щодо ознак осмислення і уточнення особливо жорстокого поведіння, його тенденція до зближення чи, навпаки, відхилення від нього, розвиток у прогресивному напрямку тощо.

В останній час проблеми усіх жорстоких злочинів привертають підвищену увагу і тривогу нашого суспільства та інших країн. Це пояснюється сплесками актів брутального насильства та особливої жорстокості, що набули зараз значного поширення в Європі, зокрема, про це свідчать доповіді на Міжнародних науково-практичних семінарах поліцейських з Баварії про злочинців східного блоку, які вчиняють злочини з особливою жорстокістю. Це створює обґрунтовану стурбованість людей про їх особисту безпеку та повинно зумовлювати адекватне реагування з боку держави. Проте, як ми вже зазначали вище, що кримінально-правові аспекти прояву особливої жорстокості майже не досліджувались. Виходячи з цього приводу доцільно відпрацювати інтегративне визначення такого способу як особливо жорстоке поведіння, яке є самостійним юридичним поняттям, на підставі дослідження судової та слідчої практики Німеччини, Російської Федерації, Республіки Беларусь, Латвійської Республіки, Іспанії.

При проведенні цього дослідження доцільно використати знання в галузі етики, моралі, філософії, сучасні досягнення в галузі психології, медицини та інших наук. З урахуванням отриманих у процесі наукового дослідження теоретичних висновків внести пропозиції з вдосконалення чинного Кримінального кодексу України і практики його застосування щодо особливо жорстокого поведіння як ознаки об'єктивної сторони складу вчиненого злочину.

Як свідчить наше дослідження, що в Німеччині встановлений абсолютний захист життя людини. Цей принцип закріплений в Конституції ФРН 1949 р., ст. 2 якої проголошує: «Кожний має право на життя і тілесну недоторканість». Життя людини є правоохоронюваним благом, об'єктом кримінально-правового захисту, в зв'язку з чим злочинні діяння, що посягають на даний

об'єкт, в системі Особливої частини КК ФРН об'єднані в самостійному розділі. Серед злочинних діянь проти життя виділяються делікти, що направлені на завдання ушкодження (параграф 211-217, 222) і делікти небезпеки (параграф 221).

В КК ФРН не сформульоване поняття вбивства. Таким чином, розгляд його основних елементів є завданням кримінально-правової доктрини. Германські правознавці визначають вбивство як завдання смерті іншій особі [5, с.28].

Параграф 211 передбачає кваліфікований склад вбивства – тяжке вбивство. Розподіл складів на вбивство (Totschleg) і тяжке вбивство (Mord) є історичною традицією німецького кримінального права, в основі якого – Кримінальне уложення 1871 р. Первісне вказані склади відокремлювалися лише по наявності в параграфі 211 специфічної формули «умисел вчиненого вбивства». Тому оцінку, чи мав місце в діях винного склад тяжкого вбивства, давав суд, орієнтуючись на чисто суб'єктивні ознаки конкретного злочину, що практично було важко встановити. Законодавчі ознаки розмежування цих двох складів, що містяться в чинному КК ФРН, були введені Законом від 4 вересня 1941 року [6, с.549]. В той же час слід зазначити, що в ч.2 параграфу 211 німецький законодавець все таки виділяє деякі ознаки тяжкого вбивства, серед яких на наш погляд, можна було б віднести до способів особливо жорстокого поводження, зокрема «із садиських спонукань», «з коварним, жорстоким способом».

Цікавою є і ч.2 параграфу 212 КК Німеччини, що встановлює кримінальну відповідальність за особливо тяжке вбивство (besonders schwerer Fall des Totschlegs), що не є тяжким вбивством. За думкою ряду німецьких правознавців [6, с.30-35], при вчиненні особливо тяжкого вбивства, повинні бути відсутні ознаки, вказані в параграфі 211. Проте ступінь вини особи за оцінкою суду повинна бути більш високою ніж при вчиненні простого вбивства (ч.1 параграфу 212). Законом і за особливо тяжке вбивство (ч.2 параграфу 212), і за тяжке вбивство (параграф 211) передбачене покарання у вигляді довічного ув'язнення. Дане покарання являє собою абсолютну санкцію [7, с.294-295].

Вище зазначені способи особливо жорстокого вбивства з Німецьким законодавством – це із садиських спонукань та жорстоким способом не знайшли відображення в чинному Кримінальному кодексі України, тому ми й запропонували їх в понятті особливо жорстокого поводження термінами «особливо», «вишукані» та «садизм». Це ще раз підтверджує необхідність таких ознак в Кримінальному кодексі України, що характеризують особливо жорстоке поводження, як спосіб вчинення діянь.

Крім того, необхідно зазначити, що ні в Кримінальному кодексі Німеччини, а ні в Кримінальному кодексі України не має законодавчого поняття особливо жорстокого поводження.

При порівнянні Кримінального кодексу Російської Федерації і Кримінального кодексу України щодо положень, які стосуються особливо жорстокого поводження, то необхідно відзначити наступне: 1) ч.2 ст. 63 Кримінального кодексу Російської Федерації містить п. і) такого змісту «вчи-

нення злочину з особливою жорстокістю, садизмом, знущанням, а також мученнями для потерпілого», а п.10 ст. 67 Кримінального кодексу України має такий зміст «вчинення злочину з особливою жорстокістю». Необхідно зазначити, що положення вітчизняного Кримінального кодексу щодо обставин, які обтяжують, більш досконалі, оскільки вони не змішують прийомів і методів вчинення діянь, які відносяться до особливо жорстокого поведіння. Крім того вони не протиставляють особливо жорстоке поведіння з садизмом, яке є ознакою особливо жорстокого поведіння.

Кримінальний закон Латвійської Республіки 1998 року перераховує особливу жорстокість серед обставин, що обтяжують відповідальність (п.8 ч.1 ст.48) [8]. Також Кримінальний кодекс Республіки Білорусь серед обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність однією з обставин передбачає вчинення злочину з особливою жорстокістю (п.5 ч.1 ст.64) [9].

Слід зазначити, що п.5 ст.23 Кримінального кодексу Іспанії виділяє серед обставин, що обтяжують кримінальну відповідальність, умисне і нелюдяне завдання потерпілому тяжких страждань, які є необхідним для вчинення злочину [10].

Необхідно зазначити, що законодавство Республіки Білорусь і Латвійської республіки щодо обставин, що обтяжують відповідальність, вчинення злочину з особливою жорстокістю співпадають з чинним Кримінальним кодексом України. В той же час Кримінальний кодекс Іспанії серед обтяжуючих обставин перераховує ознаки особливої жорстокості, зокрема «нелюдяне завдання потерпілому тяжких страждань, які не є необхідними для вчинення злочину», які ми в певній мірі використали при визначенні поняття «особливо жорстокого поведіння», запропонованого нами до чинного Кримінального кодексу України.

Чинне російське законодавство, як і українське, як ми уже зазначали не розкриває поняття «особливо жорстоке поведіння», «садизм», «катування», «тортури», «знущання», «заподіяння мук», «заподіяння страждань» тощо. Оскільки законодавці цих країн керуються хибною доктриною категорії оціночних понять, які розраховані на тривале застосування і нібито намаганням законодавця відобразити в законі суть багаточисельних кримінально-правових явищ, бажанням користуватися понятійним апаратом, що був раніше, наданням можливості правоохоронним органам вкладати в ці поняття особливості постійно таким, що змінюються кримінально-правовим відносинам. Такий підхід є хибним і є стримуючим фактором в науці кримінального права.

Пункт «д» ч.2 ст.105 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачає вбивство вчинене з особливою жорстокістю. Аналогічний від вбивства передбачений п.4 ч.2 ст.115 Кримінального кодексу України. Крім того, їх тлумачення в кримінально-правових доктринах указаних держав співпадає і потребує доповнення і уточнення, яке зроблене в нашому дослідженні.

Цікаво, що законодавець Росії дещо далі пішов від нашого Законодавця, передбачивши в ч.2 ст.111 Кримінального кодексу Російської Федерації умисне завдання тяжкої шкоди здоров'ю і передбачив у п «б» вчинення цього діяння «з особливою жорстокістю, знущанням або мученням для потерпілого», а в

ч.2 ст.121 Кримінального кодексу України ця ознака зазначена так: «умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення». Необхідно відзначити, що Законодавець Росії був більш переконливим, оскільки використав поняття «особливо жорстокого поводження», але його недоліком є те, що він об'єднав ознаки особливої жорстокості і жорстокого поводження в ч.2 ст.111 Кримінального кодексу України.

Аналіз обтяжуючих обставин, передбачених у п.«і». ч.1 ст.63 Кримінального кодексу Російської Федерації свідчить, що використання терміну «садизм» поряд з терміном «особливою жорстокістю» є неправомірним. В буденному розумінні він може мати достатньо широке трактування. Під садизмом можуть розуміти будь-які насильницькі дії, які носять характер мук і знущання. В судовій психіатрії садизм розглядається як самостійний психічний розлад, зв'язаний з сексуальними переживаннями, який відчуває особа, що мучить і знущається над жертвою [11, с.46; 12, с.323]. Саме такий аспект садизму може розглядатися в якості одного із проявів особливо жорстокого поводження при згвалтуваннях. Тому наші пропозиції з визначення поняття «особливо жорстоке поводження», що охоплює і указану ознаку, є обґрунтованими.

Висновок. Виходячи з вищевикладеного можна сказати, що порівняльно-правове дослідження у сфері кримінального права відіграє велику не лише наукову пізнавальну роль, але й має певне прикладне значення. Зазначені положення, що знайшли відображення в цій роботі, можуть допомогти з формулюванням пропозиції до чинного Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь русского языка. – изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Рус.яз., 1984. – Т. 1. – 1480 с.
2. Словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. – М., 1981. – Т.1. – 1480 с.
3. *Снегирев В.* Учение о несмертных повреждениях по русским законам / В. Снегирев. – СПб., 1869. – 800 с.
4. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – изд.4-е, испр. и доп. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 1600 с.
5. *Rudolphi H.-J., Horn E., Samson E.* Systematischer Kommentar zum Strafgesetzbuch: Band 2. Besonderer Teil. Neuwid; Kriftel; Berlin, 1994. Rn. 16.S.28.
6. *Rechtsgesetzblatt (RGBI).* 1941.1. S. 549.
7. *Schroeder F.* – *Ch.* Bedingter Totungsvorsatz bei zweckbestimmter Totung. JuS. 1994. S. 294-295.
8. The Latvian Penal Code / edited and introduction by candidate of law A. 1. Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Latvian by candidate of law A. 1. Lukashov – St Petersburg «Yuridithesky Center Press» 2001.– 313 p.
9. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Подобщей ред. Н.Ф. Кузнецовой. – Минск, 1999.
10. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс].–

Режимдоступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. – Заголовок з екрану.

11. *Потапов С.А., Ткаченко А.А., Ушакова М.И., Шостакович В.В., Якубова А.В.* Клинико-социальная характеристика лиц, совершивших серийные сексуальные убийства / С.А. Потапов, А.А. Ткаченко, М.И. Ушакова, В.В. Шостакович, А.В. Якубова // *Насильственные преступления: природа, расследование, предупреждение. Сб. научн. трудов / Под ред. Ю.М. Антоняна.* – М., 1994. – С.70-98.

12. *Судебная психиатрия: [учебник] / Под ред. проф. Б.В. Шостаковича.* – М., 1997. – 267с.

Матвійчук В.К., Гіда Є.О. Порівняльно-правове дослідження особливо жорстокого поводження як способу вчинення злочинів за кримінальним законодавством України і деяких держав

У статті проводиться порівняльно-правове дослідження способу особливо жорстокого поводження при вчиненні деяких злочинів за кримінальним законодавством України і законодавством деяких зарубіжних держав.

Ключові слова: порівняльно-правове дослідження, спосіб особливо жорстокого поводження, законодавство, об'єктивна сторона злочину.

Матвейчук В.К., Гида Е.А. Сравнительно-правовое исследование особенно жестокого обращения как способа совершения преступлений по уголовному законодательству Украины и некоторых государств

В статье проводится сравнительно-правовое исследование способа особенно жестокого обращения при совершении некоторых преступлений по уголовному законодательству Украины и законодательству некоторых зарубежных государств.

Ключевые слова: сравнительно-правовое исследование, способ особенно жестокого обращения, законодательство, объективная сторона преступления.

Matviychuk V., Guide E. Comparative– legal study of particularly ill-treatment as a means of committing crimes under the criminal laws of Ukraine and some countries

The article held comparative-legal research of manner of particularly ill-treatment in the commission of certain offenses under the criminal law of Ukraine and laws of some foreign countries.

Keywords: comparative legal research, manner of particularly ill-treatment, legislation, actus reus.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

УДК 343

Orlov Y.

IMPROVING OF REGULATORY REQUIREMENTS STIPULATED ART. 158-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ ПРИПИСІВ, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ СТ. 158-2 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що відносяться до вдосконалення нормативних приписів, передбачених ст.158-2 КК України, мають важливе значення для законотворення теорії та практики застосування цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами вдосконалення чинного кримінального законодавства займалися такі вчені, як: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, П.П. Андрушко, С.Я. Ляхова, В.К. Матвійчук, Ю.В. Нікітін, М.І. Панов, В.П. Тихий та ін. Проте, до цього часу питання, що стосуються вдосконалення ст.158-2 КК України, не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у вирішенні підходів з вдосконалення нормативних приписів, що передбачені ст.158-2 КК України.

Основні результати дослідження. Проведений у попередніх публікаціях аналіз кримінально-правового забезпечення охорони виборчої документації або документів референдуму від їх знищення або пошкодження поза встановленого строку їх зберігання у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму [1, с.91-100; 2, с.99-112; 3, с.134-157; 4, с.161-168], свідчить про те, що цей аспект є малодослідженим у вітчизняному чинному кримінальному праві та законодавстві. Можна стверджувати, що чинний кримінально-правовий засіб щодо такого кримінально-правового захисту (ст.158-2 КК України) надто відстає від вимог сьогодення. За такого положення наука кримінального права має більше акцентувати увагу на вдосконалення положень ст.158-2 КК України.

На цей час засоби кримінально-правої охорони суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони виборчої документації або документів референдуму від їх знищення або пошкодження поза встановленого строку їх зберігання у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, є недосконалими, як це випливає зі змісту ст.158-2 КК України [1, с.98]. Такі об'єктивні умови вимагають ство-

рення (підготовки) нової або істотно зміненої або доповненої ст.158-2 КК України. З цією важливою та необхідною кінцевою метою ми скористаємося проведеними нашими дослідженнями, які отримали оприлюднення в попередніх публікаціях: 1) стосовно об'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму [3, с.134-152]; 2) стосовно кваліфікуючих ознак злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму [4, с.161-168]; 3) стосовно предмета злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму [2, с.99-112]; 4) стосовно порівняльно-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України та аналогічних злочинів, передбачених кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав [5, с.99-105], а також формулюванням чинного закону «Стаття ст.158-2 Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

1. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму, –

карається ...

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища, –

караються ...» [6].

Аналіз положень об'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму свідчить, що визначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Такими є: 1) дії; 2) бездіяльність; 3) місце вчинення злочину; 4) час вчинення злочину [3, с.135]. Проте, в юридичній літературі відсутня єдність поглядів стосовно ознак об'єктивної сторони цього злочину [7, с.152; 8, с.170; 9, с.121; 10, с.187; 11, с. 281]. Такий підхід авторів не додає позитиву для правозастосовних органів [3, с.137]. З метою виходу з такого становища звернемося до термінології, яка використовується в статті ст.158-2 КК України. Перш за все необхідно звернутися до тлумачення терміну «незаконне». Великий тлумачний словник сучасної української мови не містить термін «незаконне», а лише — «незаконно», що є присл. до незаконний [12, с.760]. Термін «незаконний», означає «... -а, -е. Який забороняється законом, порушує закон. // Який суперечить законам, йде врозріз із ним... [12, с.760]. «Русско-украинский словарь» термін «незаконний» тлумачить таким чином: «... — ым образом незаконно, незаконным способом (чином)» [13, с.107]. «Толковый словарь живого великоруського языка Владимира Даля» термін «незаконный», тлумачить як «...противозаконный, не согласный съ законами, правилами, постановлениями; // въ народъ: противный обычаемъ, преданьямъ, обрядамъ...» [14, с.518-519].

Аналіз етимологічного тлумачення терміну «незаконний», запропонованого в словниках, можна звести до наступних положень, які можна взяти за основу: 1) що суперечить законові; 2) що забороняється законом; 3) що порушує закон, йде врозріз з ним; 4) протизаконний, не узгоджений з законами, правилами, постановами.

Для того, щоб визначитись з терміном «незаконний», ще доцільно було б звернутися до терміна «незаконні дії», який означає: «... дії, що порушують встановлений законом правопорядок. Такими є: а) дії, заборонені законом; б) дії, вчинені не в тому порядку, який для них визначений законом. Залежно від характеру Н. д. вони утворюють склад відповід. правопорушення: цив., адм., кримінального тощо. У передбачених законодавством випадках під поняття «незаконні дії» підпадає і їх пасивна форма т.д. незаконна бездіяльність...» [15, с.129].

Отже, можна констатувати, що термін «незаконний» стосується як дії, так і бездіяльності і означає: 1) діяння, що заборонене законом або іншими нормативно-правовими актами; 2) діяння, що порушує закон, інші нормативно-правові акти, йде врозріз з ними; 3) діяння, що неузгоджене з законами, іншими нормативно-правовими актами.

Стосовно терміна «знищення», то він в довідкових джерелах використовується як «... дія за знач. знищити і знищитися та знищувати...» [12, с.473]. Так, термін «знищувати», означає: « - ую, - уєш, недоп., знищити, -щу, -щиш, док., перех. 1. Вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті // Руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т.ін. // Скасовувати, ліквідувати що-небудь...» [12, с.473]. Також термін «уничтожить» означає «... 1. Кого - что. Прекратитъ существование кого - чего - н., истребить...» [16, с.681]. «Украинско-русский словарь» термін «знищувати» трактує «... щую, — щуем, знищити, — щу, — щиш, уничтожать, уничтожить; истреблять, истребить...» [13, с.278]. «Русско-украинский словарь под. ред. С.І. Головащук, Л.А. Коробчинской, Н.И. Пилинской: Т.3» термін «уничтожать» трактує «... 1. Знищувати, — щую, — щуєш и нищити, знищити и мног. познищувати и понищити; (истреблять — еще)...» [17, с.548]. Знищення — це приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності із втратою можливості його відновлення [18, с.633].

Аналіз етимологічного трактування терміну «знищувати» запропонованого в довідникових джерелах, дає можливість виокремити наступні положення, які можуть бути основою в цьому сенсі: 1) означає, що нищачи, припиняти, існування кого-, чого-небудь; 2) означає знищення — це приведення об'єкта (предмета) до повної непридатності і з втратою його можливості до відновлення.

Наше розуміння припису закону «незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» знайшло підтримку в юридичній літературі. Так, М.І. Мельник та О.О. Дудоров зазначають, що незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму полягає в діяннях, внаслідок яких такі документи перестають фізично існувати, а також такі документи втрачають властивість бути носієм зафіксованої на них інформації

та не підлягають відновленню, тобто приводяться у стан, який повністю і назавжди виключає використання їх за призначенням [19, с.432].

Положення закону «...поза встановленим строком зберігання ...» та «... після проведення виборів...» можна частково зрозуміти із етимології термінів: «поза», «встановленим», «строком», «зберігання», «після», «проведення», «виборів». Українсько-руський словарь; Под. ред. Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрыпника. — К. «Наукова думка», 1976 г.» термін «поза» тлумачить «...предл. ...минуя кого, что-н. мимо (кого, чего)...» [20, с.576]. Великий тлумачний словник сучасної Української мови термін «поза» трактує «...прийм. ... 1. Указує на предмет, місце і т.ін.: ... б) поза які, мимо яких спрямована дія; в) за межі яких спрямована дія: ... г) за межами яких хто-, що-небудь є, міститься, перебуває ... 2. Указує на місце дії, яка відбувається... б) поза кого-, чого-небудь; в) за межами чого-небудь... . Указує на певний час перед чим-небудь» [12, с.1013-1014].

Зазначений термін указує на час поза яким що-небудь відбувається. Термін «встановлений» відсилає нас до терміну «установити», а той — до терміну «установлювати», який означає «... утверджувати, узаконювати, що-небудь...» [12, с.1517].

Натомість термін «строк», означає «... -у, ч. 1. Установлений, визначений для кого, чого-небудь відрізок часу // Відрізок часу взагалі...» [2, с. 1405]. Щодо терміну «зберігання» то він означає «-я, с. Дія за значенням зберігати...» [12, с.440].

Слід погодитися з думкою, що є в юридичній літературі, що слова (фразеологічний зворот) «після проведення виборів або референдуму» вказують як на час вчинення зазначених у диспозиції статті досліджуваного злочину дій (знищення виборчої документації або документів референдуму), так і характеризують предмет злочину у цій формі його вчинення, які протягом певного часу після проведення відповідних виборів або референдуму повинні зберігатися або у державних архівних установах, або в Центральній виборчій комісії України [21, с.274].

Слід звернути увагу на те, що текст диспозиції ст.158-2 КК України з точки зору законодавчої техніки сформульований невдало, що дає підстави для неоднозначного визначення майже всіх ознак цього злочину.

Існує думка, що предметом злочину у формі пошкодження документів можуть бути будь-які виборчі документи і документи референдуму [21, с. 274-275; 22, с.181]. Проте існують й інші судження, де вищезазначене твердження не знаходить такого підтвердження. Так, М.І. Мельник та О.О. Дудоров стверджують, що предметом цього злочину є виборча документація та документи референдуму, які знаходяться на зберіганні у державних архівних установах та ЦВК після проведення виборів або референдуму [19, с.431]. Це знаходить своє підтвердження з використанням модальних часток, зокрема «само», російського «же» в ч. 1 ст. 158-2 КК України, що є службовою частиною мови, яка застосовується після прислівника «так» [23, с.147-148].

Це свідчить, що як знищення виборчої документації або документів референдуму, так і пошкодження виборчої документації або документів рефе-

рендуму стосується тоді, коли воно відбувається поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму.

Наше дослідження свідчить, що в перших двох формах прояву цього злочину слід відмітити такі дії та бездіяльність, як: 1) незаконне знищення виборчої документації; 2) незаконне знищення документів референдуму. Крім того, в третій і четвертій формах прояву цього злочину (ч.1 ст.158-2 КК України), які сформульовані наступним чином: 3) а так само пошкодження виборчої документації; 4) а так само пошкодження документів референдуму. Цей злочин вчиняється як дією, так і шляхом бездіяльності. Проте, в юридичній літературі таке рішення не отримало однозначного трактування закону ст.158-2 КК України.

Зазначені вище недоречності в теорії і на практиці мають бути усунені в законі, в тому числі і стосовно інших ознак, наступним чином «а так само незаконне пошкодження виборчої документації або документів референдуму поза встановленим строком зберігання у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму» [3, с.150].

Наше дослідження свідчить, що місцем вчинення цього злочину є і державні архівні установи і Центральна виборча комісія [3, с.152]. Дане дослідження кваліфікуючих ознак цього злочину дає підстави сформулювати ч.2 цієї статті в такій редакції: «Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища, – караються [4, с.164-165].

Аналіз положень кримінального кодексів зарубіжних держав КК Литовської Республіки [24], КК Російської Федерації [25], КК Республіки Польща [26], КК Киргизької Республіки [27], КК Швейцарії [28] свідчить, що положення ст.158-2 КК України є більш вдалими [4, с.161-168].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати нову редакцію ст.158-2 КК України наступного формулювання:

«Стаття ст.158-2. Незаконне знищення чи пошкодження виборчої документації або документів референдуму

1. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму поза встановленим законом строком зберігання у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму поза встановленим строком зберігання у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення виборів або референдуму, –

карається...

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою особою з використанням влади або службовою особою...»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Орлов Ю.В.* Безпосередній об'єкт злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — №1. — С.91-100.
2. *Орлов Ю.В.* Предмет злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — №2. — С.99-112.
4. *Орлов Ю.В.* Об'єктивна сторона злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — №8. — С.134-157.
5. *Орлов Ю.В.* Порівняльно-правове дослідження злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, і аналогічних злочинів за законодавством діяння зарубіжних держав / Ю.В. Орлов // Юридична наука. — 2015. — №12. — С.99-105.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.
7. *Зінченко І.О.* Коментар до ст.158-2 КК України / І.О. Зінченко // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2.: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5те вид., допов. — Х. : Право, 2013. — с. 151-153.
8. *Гнетнев М.К., Готін О.М., Мазур М.В.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид]. — К. : «ВД» Данор», 2013. — С. 156-212.
9. *Мельник М.І.* Злочини проти виборчих трудових та інших особистих прав: свобод людини і громадянина / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). — Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. В.І. Мельника, В.А. Климентя. — К. : Атака, 2008. — С.106-152.
10. *Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П.* Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (стаття 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого. — Х. : Изд-во Кроссрод, 2008. — С. 180–192.
11. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [монографія] / П.П. Андрушко. — К. : КНТ, 2007. — 328 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / з дод. і доп. // Уклад. голов. ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 172 с.
13. Русско-украинский словарь, Т.2; [редакторы тома С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.Н. Пилинский]. — Киев: Изд-во. «Наукова думка», 1966. — 756с.
14. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. — М. : Рус. яз., 1999. — Т.2: И. — О. — 1999. — 779 с.
15. *Костенко О.М.* Незаконні дії / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 4; Н-П. — К. : Українська енциклопедія, 2002. — 720 с.

16. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.

17. Русско-украинский словарь, Т. 3; [редакторы тома С.И. Головащук, Л.А. Коробчинская, Н.Н. Пилинский]. – К.: Изд-во «Наукова думка», 1968. – 727 с.

18. *Светлов О.Я.* Знищення і зруйнування пам'яток історії та культури / О.Я. Светлов / Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 2 – К.: Українська енциклопедія, 1999. – 744 с.

19. *Мельник М.І.* Коментар до ст.158-2 КК України / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 431-434.

20. Украинско-русский словарь (Составители: В.С. Ильин, Е.П. Дорошенко, Л.А. Юрчук и др.); за ред. Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. – К.: «Наукова думка», 1976. – 944 с.

21. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [монографія] / П.П. Андрушко. – К.: КНТ, 2007. – 328 с.

22. *Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П.* Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст. 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав (П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.); за заг. ред. В.П. Тихого. – Х.: Изд-во «Кроссроуд», 2008. – с. 180-192.

23. *Баранов М.Т., Костяева Т.А., Трудникова А.В.* Русский язык: Справ. Материалы: [учебное пособие для учащихся]; под ред. Н.М. Шанского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 228 с.

24. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

25. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

26. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg «Yundichesky Centei Press», 2001– 234 p

27. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov.— St. Petersburg: «Yuridicheski Center-Press», 2001. – 352 p.

28. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

Орлов Ю.В. Вдосконалення нормативних приписів, що передбачені ст. 158-2 КК України

У статті на підставі проведеного дослідження об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, а також проведення порівняльно-правового дослідження, запропонована нова редакція ст.158-2 КК України.

Ключові слова: вдосконалення, знищення, пошкодження, виборча документація, документи референдуму.

Орлов Ю.В. Совершенствование нормативных предписаний, предусмотренных ст. 158-2 УК Украины

В статье на основании проведенного исследования объективных и субъективных признаков преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума, а также проведения сравнительно-правового исследования, предложена новая редакция ст.158-2 УК Украины.

Ключевые слова: совершенствование, уничтожение, повреждение, избирательная документация, документы референдума.

Orlov Y. Improving of regulatory requirements stipulated art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine

In the article on the basis of conducted research of objective and subjective elements of crime of illegal destruction of election documents or documents of the referendum, and conducting comparative-legal study, proposed new wording of art.158-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: improvement, destruction, damage, electoral documents, referendum documents.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

УДК 343

Osichnyuk Y.

PREVENTION OF CRIMINAL POLLUTION OR OTHER ALTERATION OF THE NATURAL PROPERTIES OF AIR

Ю.В Осічнюк*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри суспільних наук**ВНЗ «Національна академія управління»*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОМУ ЗАБРУДНЕННЮ АБО ІНШІЙ ЗМІНІ ПРИРОДНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Постановка проблеми. Одним із найактуальніших завдань, що стоять сьогодні перед Україною, є проблема збереження, поліпшення та відновлення сприятливого для життя стану атмосферного повітря. Серед пріоритетних завдань, які вирізняються в цьому контексті, є розробка проблем кримінально-правової охорони атмосферного повітря.

У статті розглядається діяльність із запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кримінально-правової охорони атмосферного повітря певною мірою розроблялися в юридичній літературі. Суттєвий внесок у дослідження цих питань зробили, зокрема, С.Б. Гавриш, Н.О. Гуторова, Т.А. Денисова, В.П. Ємельянов, О.Г. Колб, З.Г. Корчева, Н.О. Лопашенко, В.Д. Пакутін, В.Л. Мунтян, В.К. Матвійчук, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Втім більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі, використанні вузького підходу, тобто питання розглядаються лише з позицій екологічної безпеки та природного блага, без урахування сучасного праворозуміння окреслених екологічних аномалій. Тому існує потреба наукового осмислення чинного кримінального законодавства з позицій сучасного праворозуміння у досліджуваній сфері.

Мета статті полягає у дослідженні діяльності правоохоронних органів із запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря.

Основні результати дослідження. Переходу України до сталого розвитку повинно передувати реформування всієї системи народного господарства і внесення деяких корективів в систему еколого-економічної політики. Серед основних пріоритетних напрямів екологічної політики в Україні, на нашу думку, має бути: 1) комплексний підхід у розробці екологічного та іншого при-

родоохоронного законодавства, в тому числі і кримінального, що стосується забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря; 2) збільшення витрат на охорону атмосферного повітря; 3) заборона будь-яких відступів від проектів, що шкодять довкіллю; 4) безумовне дотримання природоохоронних нормативів, створених Міжнародним співтовариством; 5) обов'язковість екологічних експертиз з метою складання екологічного прогнозу; 6) активізація діяльності правоохоронних органів проти порушників, які забруднюють або здійснюють іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря; 7) покращення екологічної освіти; 8) мінімізація антропогенних перетворень; 9) поетапність ліквідації негативних наслідків; 10) вибірковий підхід до проведення природоохоронних заходів з метою підвищення їх ефективності; 11) плата за використання природних ресурсів, у тому числі й атмосферного повітря.

Час має примусити і поступово робить те, що навіть самі консервативні прихильники, які мають відношення до законодавчої ініціативи, відмовляються від практики підтримання соціальної та екологічної стабільності за допомогою старих підходів і правових приписів, вони активніше роблять кроки до розширення заходів стосовно атмосферного повітря. У цьому аспекті величезна роль належить праву. Його найважливіша соціальна риса полягає у зв'язку цього феномену з державною політикою. Їх взаємодія проявляється на рівні як законодавчої, так і право-застосовної діяльності. Державну політику, тобто стратегічну лінію і практичні спрямування її здійснення у галузі права називають юридичною (правовою) політикою. Термін «юридична політика» (чи «правова політика») знаходиться в ряді таких суміжних понять, як «економічна», «соціальна», «демографічна», «фінансова», «наукова політика» тощо. Всі вони характеризують основні напрями діяльності держави в тій чи іншій сфері суспільного життя. Відповідно під юридичною політикою розуміють ті принципи і цілі, які держава проводить у життя при створенні і застосуванні права, цих норм, у діяльності юридичних установ, у формуванні і розвитку правосвідомості громадян [1, с.6].

Зрозуміло, що між країнами існують великі розбіжності щодо названих проблем, а особливо організаційних, традицій, досвіду керівництва, законодавства тощо. Тому, на нашу думку, лише законодавча та виконавча гілки влади нашої держави можуть з найширшим залученням науковою потенціалу найефективніше використати міжнародний позитивний досвід, потрібні зміни в законодавстві, в тому числі і кримінальному, і метою розробки карної політики щодо екологічної злочинності в цілому, і стосовно таких злочинів, як забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря зокрема. Зрозуміло, що тут має бути новий підхід, який потребує докорінної зміни ставлення Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України до запобігання злочинам, що стосуються забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря, дещо по іншому проявлятися в міжнародному співробітництві, у спрямуванні зусиль всіх інституцій в цій справі. Такий підхід, на нашу думку, може реалізуватись кількома шляхами. Перший – коли головня увага буде зосереджена на вивченні й впровадженні в життя міжнародного

досвіду у справі раціонального використання, охорони, відтворення та оздоровлення атмосферного повітря та запобігання злочинам у цій сфері; другий – коли така увага буде зосереджена не на екологічних наслідках, а на їх причинах.

На першому шляху останнім часом уже досягнуто успіхів. Україна підписала ряд Конвенцій міжнародних угод і починає їх впроваджувати в національне кримінальне та природоохоронне законодавство. На другому шляху, як показує наше дослідження, є певні подвиги: у багатьох відомствах, у тому числі і правоохоронних, з'явилися нові установи (управління, відділи тощо), які почали займатися охороною навколишнього природного середовища та запобіганням забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря. Звичайно в цьому аспекті ще не все гаразд з екологічним інформуванням населення, міжнародного співтовариства, з вдосконаленням екологічного, в тому числі й кримінального, законодавства, що стосується цієї сфери.

Ми впевнені, що для планування боротьби зі злочинністю, що стосується навколишнього природного середовища, складовою якої є забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря, як і зі злочинністю в цілому, важливе значення має визначення змісту карної політики. Ця проблема належить до дискусійних. В юридичній літературі висловлена думка про те, що карна політика охоплює всі заходи, прямо чи побічно спрямовані на боротьбу із злочинністю. При цьому стверджується, що карна політика реалізується як у процесі спеціальних заходів (криміналістичних, кримінально-процесуальних, кримінально-правових, виправно-трудовах, кримінологічних), так і заходів загально-соціального характеру (ідеологічних, медичних, культурних, економічних тощо) [2, с.12]. Нам здається, що С.В. Бородін правильно зауважує, що коли погодитися з подібним трактуванням сфери дії карної політики, це призведе до підміни політики карною політикою [3, с.27]. Потрібно враховувати, що карна політика пов'язана із соціальною політикою не прямо, а опосередковано – через юридичну політику, і це має бути притаманним і для карної політики, у питаннях, що стосуються охорони навколишнього природного середовища. Виходячи з вищесказаного, карна політика – це частина як соціальної, так і правової політики, до якої не входять загальні заходи соціального попередження, вони лише взаємодіють з нею [4, с.241].

У радянській юридичній літературі було запропоновано поділяти єдину політику в галузі боротьби зі злочинністю на самостійні кримінально-правову, кримінально-процесуальну і виправно-трудова політику. Водночас нічого не говорилося про напрями такої політики в окремих сферах буття людини, зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря. При цьому кримінально-правова політика часто позначалась терміном «карна політика» [2, с.12]. Ця точка зору не знайшла підтримки серед радянських юристів.

Окремі автори називають боротьбу зі злочинністю кримінологічною політикою, відокремлюючи головну її різновидність – профілактичну політику. Паралельно з останньою, але на нашу думку, на нижчому рівні наукового абстрагування, пропонується розглядати кримінальну політику, не рядка в ній

не приділяючи цій політиці щодо охорони атмосферного повітря. Ці два види політики, як стверджується, формують зміст єдиної кримінологічної політики [5, с.47].

Була висловлена й інша думка, згідно з якою пропонується обмежене тлумачення сфери дії карної політики. Прибічники цієї позиції залучають до предмета карної політики ті спеціальні заходи соціального попередження злочинності, які ґрунтуються на кримінальному, кримінально-процесуальному і виправно-трудовавому законодавстві із залученням відомостей науки, включаючи кримінологію і криміналістику [6, с.12]. Але й вони не торкаються в своїх поглядах окремих сфер буття людини, зокрема охорони атмосферного повітря. Такий підхід поділяють С.В. Бородін [3, с.4], М.О. Беляєв [7, с.21–23] та українські вчені, які займаються в тій чи іншій мірі цією проблемою. Водночас у вітчизняній юридичній літературі трапляються випадки використання (без належного обґрунтування) поняття «кримінальна-правова політика» як синоніму політики у галузі боротьби зі злочинністю, тобто карної політики [8, с.7].

Отже, виходячи з вищезазначених суджень, а також поглядів С.В. Бородіна [3, с.27], А.А. Музики [9, с.241–248], можна констатувати, що діяльність держави у сфері боротьби зі злочинністю в цілому, і злочинністю, що стосується навколишнього природного середовища, і зокрема забруднення атмосферного повітря, здійснюється за допомогою єдиної політики, яка називається карною. Терміни «кримінально-правова», «кримінально-процесуальна», «виправно-трудова», «судова» мають право на існування для позначення складових єдиної карної політики.

Треба зазначити, що карна політика в цілому, і зокрема в сфері охорони атмосферного повітря, – важлива наукова і значна прикладна проблема сьогодення. Протягом радянського періоду в Україні по відношенню до охорони атмосферного повітря юристи фактично не займалися розробками цієї тематики. На нашу думку, запобігання злочинам, що стосуються атмосферного повітря, має стати пріоритетним напрямом, де повинні бути окреслені чіткі орієнтири, воно повинно мати глибоке і повне наукове осмислення на рівні кандидатських дисертацій, заслуговує бути предметом не одного монографічного фундаментального дослідження. Про це досить чітко зазначив у 1985 р. вчений О.М. Яковлев, що перед доктриною кримінального права з особливою гостротою стоїть завдання розвитку наукових основ правотворчості створення наукової теорії криміналізації і декриміналізації суспільно-небезпечних діянь [10, с.8].

Враховуючи вище зазначене можна констатувати, що провідною ланкою взаємодії з іншими суб'єктами запобіжної діяльності є правоохоронні органи, які не лише використовують широко їхню допомогу в процесі здійснення профілактичних заходів, а при необхідності безпосередньо включають їх у профілактичну діяльність з проведення запобіжних заходів стосовно атмосферного повітря.

Крім розкриття екологічних злочинів, викриття винних і притягнення їх до кримінальної відповідальності, кримінально-процесуальний закон покладає на органи досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і

досудове слідство) слідчого, прокурора та суд обов'язки здійснювати спеціальні заходи запобігання. При цьому треба мати на увазі, що такі слідчі і процесуальні дії для порушення кримінальної справи, затримання підозрюваного, застосування запобіжного заходу, усунення з посади та ін., хоча і мають загальну профілактичну ознаку, проте самі по собі ще не усувають усього комплексу обставин, що зумовили або сприяли його вчиненню. Саме тому застосування спеціальних заходів, безпосередньо спрямованих на найповніше виявлення та усунення причин і умов, що сприяли вчиненню забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря, істотно підвищує ефективність та цілеспрямованість всієї роботи щодо розслідування і судового розгляду кримінальних справ цієї категорії і, по суті, є логічним її завершенням.

Аналіз правозастосовної практики показує, що заходи процесуального запобігання забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря мають здійснюватися на різних етапах провадження кримінальної справи, що зумовлює тривалий характер діяльності органу досудового розслідування, слідчого, прокурора та суду.

Характерною особливістю цієї запобіжної роботи є те, що вона проводиться не лише під час розслідування справи по злочинному забрудненню або іншій зміні природної властивості атмосферного повітря, а й на більш ранніх етапах готування до вчинення злочинів. У процесі запобігання цьому злочину основним завданням є діяльність насамперед в тому, щоб швидко розблокувати криміногенну конфліктну ситуацію, а також цілеспрямованими, роз'яснювальними і виховними заходами переконали правопорушника добровільно відмовитися від реалізації злочинного умислу, чим, по суті, усувається сама загроза вчинення забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря.

Ефективність заходів запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря значно підвищується, якщо в ньому беруть участь представники громадськості, інші особи з найближчого оточення правопорушника.

Проте, як свідчить природоохоронна практика, великі потенційні можливості ранньої профілактики (запобігання злочину) використовуються дуже рідко. Найістотнішим недоліком є те, що на численні випадки забруднення або іншої зміни природних властивостей атмосферного повітря не завжди настає негайне відповідне реагування ефективними заходами запобігання, які забезпечили б позитивні зміни у правосвідомості суб'єктів відносин, що поставлені під охорону ст.241 КК України, і отже, виключили можливість рецидиву цих соціально небезпечних діянь. Характерно й те, що навіть при застосуванні до осіб, що вчинили такий злочин, одноразових профілактичних заходів, вони здебільшого зводилися лише до системи різних обмежень і заборон. Таку практику важко визнати ефективною, оскільки така профілактика не залучає правопорушника до активної участі в еколого-правовому вихованні. У цьому аспекті виправдовує себе практика, коли осіб, які вчинили адміністративні правопорушення щодо відносин стосовно атмосферного повітря, що можуть перерости в карне діяння, попереджують про можливу відповідаль-

ність, а також зобов'язують прослухати спеціальний курс платних лекцій з охорони атмосферного повітря для підвищення їх правосвідомості та стимулювання правомірної поведінки.

Функції запобігання злочину, передбаченому ст.241 КК України, на ранніх стадіях покладені на слідчі органи досудового розслідування одноособово або слідчою групою відповідно до статей 38, 215 КПК України. Стаття 215 КПК України зазначає, що досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків - у формі дізнання в порядку, передбаченому цим Кодексом. Це зобов'язує органи досудового розслідування вживати необхідні оперативно-розшукові заходи з метою виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. З цієї вимоги випливає, що орган досудового розслідування має запобігати підготовлюваним або негайно припиняти вже розпочате злочинне забруднення атмосферного повітря застосуванням до винних ефективних заходів переконання і примусу, які приводять особу до відмови реалізації злочинного наміру або позбавляють її можливості продовжувати злочинну діяльність.

Для негайного припинення забруднення атмосферного повітря у стадії приготування або замаху органу досудового розслідування необхідно насамперед створити обстановку яка виключала б можливість подальшою розвитку злочинної діяльності. Виправдовують себе в таких ситуаціях спеціальні заходи, які спрямовані на роз'єднання антигромадських груп і порушників законодавства що стосується атмосферного повітря та переорієнтацію їх на суспільно корисну діяльність з охорони атмосферного повітря.

На прокурорські та слідчі органи та суди в межах їх компетенції також накладається обов'язок вжити заходи до запобігання і припинення досліджуваних злочинів. Оскільки сам процес кримінального провадження як «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, передбачених п.10 ч.1 ст.3, статтями 298, 300 КПК України, то з моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення, підготовлюваний або вчинений злочин забруднення атмосферного повітря до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурор, слідчий, орган досудового розслідування або суддя разом з діями, передбаченими чинним КПК України, застосовують усі можливі заходи для запобігання злочину або його припинення. Невідкладність, послідовність і спрямованість проведення таких превентивних запобіжних заходів має визначатися з урахуванням конкретної обстановки.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що суб'єкти процесуального запобігання забрудненню атмосферного повітря не завжди приділяють належну увагу доказуванню всієї сукупності причин і умов, що зумовили вчинення злочину, передбаченого ст.241 КК України.

В основі організації процесуальної профілактики злочинів, передбачених ст.241 КК України, лежить вимога Закону, яка зобов'язує правоохоронні органи вносити у відповідні державні органи, установи й організації подання

або виносити судами окремі ухвали для усунення виявлених під час досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ причин і умов, що сприяли вчиненню цих злочинів. Орган, установа, організація або службова особа, одержавши подання або окрему ухвалу суду, зобов'язані розглянути їх і не пізніше місячного строку повідомити правоохоронний орган про вжиті профілактичні заходи.

Запобіганню вчинення злочину, передбаченого ст.241 КК України, сприяє прийняття також нових нормативно-правових актів, які відповідають міжнародним стандартам, а також підготовка глосарію для право-застосовних та регулятивних органів, приблизно такого змісту:

ГЛОСАРІЙ

До цього глосарія включені терміни, з якими може зустрітися слідчий при розслідуванні інциденту забруднення атмосферного повітря. Він не претендує на всеосяжність.

Абсорбція – Поглинання або розчинення газу або рідини іншою рідиною або твердим матеріалом.

Адсорбція – Поглинання однієї речовини поверхневим шаром іншої.

Азбест – Волокнистий мінерал, застосовується у вогнетривких виробках.

Акрилонітрил – Застосовується як сомономер у виробництві деяких типів каучуку.

Активатор – Хімічна сполука, що застосовується при полімеризації як компонент, що контролює темпи реакції.

Анод – Позитивно заряджений електрод.

Антрацит – Сорт кам'яного вугілля – високий вміст вуглецю, низький вміст летких речовин.

Атмосферне повітря – Зовнішнє або відкрите повітря.

Ацетилени – Група летких займистих розчинників.

Ацетон – Леткий займистий розчинник.

Ацетонітрил – Леткий займистий розчинник.

Індекс якості повітря – Інформаційна система, яка оповіщає населення даного географічного регіону про стан якості повітря.

Кислота – Речовина що утворює іони водню в присутності води.

Кислотне осадження – Означає процес осадження різноманітних кислотних забруднювачів на поверхні землі або відкритих водойм.

Лужність – Означає сукупність властивостей водних розчинів лугів; протилежність кислотності.

Навколишня температура – Температура навколишнього середовища.

Повітря – Газова суміш, яка складається з 21% кисню та 79% азоту (в об'ємних частинах), а також незначних кількостей двоокису вуглецю водяної пари та інертних газів.

Виходячи з аналізу зарубіжного законодавства, можна сказати, що порівняльно-правовий аналіз національного кримінального законодавства стосовно аналізованого складу злочину з кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав, а саме: КК Литовської Республіки [11], КК Російської Федерації [12], КК Республіки Польща [13], КК Киргизької Республіки [14],

КК Швейцарії [15] свідчить, що: 1) такі дослідження в порівняльному плані корисні для тлумачення положень ст. 241 КК України; 2) їх результати можна використовувати для кваліфікації аналізованого діяння; 3) є корисними для вдосконалення та запобігання злочину, передбаченого ст. 241 КК України.

Висновки. Тому, на підставі дослідження можна зробити такий висновок, що серед основних пріоритетних критеріїв запобігання злочину забруднення атмосферного повітря є:

- 1) контекстний підхід у справі охорони атмосферного повітря, який має включати організаційні, екологічні, політичні і правові заходи;
- 2) збільшення витрат на охорону атмосферного повітря;
- 3) заборону будь-яких проектів що шкодять довкіллю;
- 4) безумовне дотримання встановлених нормативів і стандартів;
- 5) обов'язковість екологічних експертиз з метою складання екологічного прогнозу;
- 6) активізації діяльності правоохоронних органів у зазначеній справі тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Екологічні проблеми атмосферного повітря – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2005. – 7 с.
2. *Гальперін І.М.* Основні напрямлення боротьби с преступностью / І.М. Гальперін – М. : Помбестат, 1993. – С. 235–364.
3. *Бородин С.В.* Теоретические проблемы советской уголовной политики / С.В. Бородин // 25 съезд КПСС и дальнейшее укрепление соц. законности. – М. : Политиздат, 1977. – С. 27–30.
4. *Багрий-Шахматов А.В.* Об уголовной политике в Украине / А.В. Багрий-Шахматов // *Правова система України: теорія і практика.* – К. : Наукова думка, 1993. – С. 235–364.
5. *Айдаров Й.Н.* О профилактической политике и ее роли в борьбе с преступностью / Й.Н. Айдаров // *Вопросы борьбы с преступностью.* Вып. 30. – М. : ВИП, 1979. – С. 46–48.
6. *Измайлов И.А.* Уголовная политика как система / И.А. Измайлов // *Уч. зап. Азейбаржанского гос. ун-та.* – Баку, 1975. – С. 12–18.
7. *Беляев Н.А.* Угловльно-правовая политика и пути ее реализации / Н.А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 177 с.
8. *Уголовное наказание.* – Киев–Донецк, 1997. – 537 с.
9. *Музыка А.А.* Відповідальність за злочином у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музыка. – К. : Логос, 1998. – 324 с.
10. *Яковлев А.М.* Уголовная политика и совершенствование уголовного права / А.М. Яковлев // *Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая.* – К. : Наукова думка, 1985. – С. 7–10.
11. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N. I. Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V. Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A. Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A. Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V. P. Kazanskene Saint Petersburg Yundicheskyy Center Press, 2002.

12. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный кодекс РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

13. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg «Yundicheskyy Center Press», 2001– 234 p.

14. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov. – St. Petersburg: «Yuridicheskii Center-Press», 2001. – 352 p.

15. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366p.

Осічнюк Ю.В. Запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря

У статті розкривається одна з найактуальніших проблем, що стоять сьогодні перед Україною, і це проблема збереження, поліпшення та відновлення сприятливого для життя стану атмосферного повітря. Серед пріоритетних завдань, які вирізняються в цьому контексті, є розробка проблем кримінально-правової охорони атмосферного повітря. Автор розкриває діяльність із запобігання злочинному забрудненню або іншій зміні природних властивостей атмосферного повітря.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, атмосферне повітря, запобігання, злочинне забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря.

Осичнюк Ю.В. Предотвращение преступного загрязнения или иного изменения природных свойств атмосферного воздуха

В статье затрагивается одна из самых актуальных проблем, которые стоят сегодня перед Украиной, это проблема сохранения, улучшения и восстановления благоприятного для жизни состояния атмосферного воздуха. Среди приоритетных задач, которые отличаются в этом контексте, является разработка проблем уголовно-правовой охраны атмосферного воздуха. Автор раскрывает деятельность по предотвращению преступного загрязнения или иному изменению природных свойств атмосферного воздуха.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана, атмосферный воздух, предотвращение, преступное загрязнение или иное изменение природных свойств атмосферного воздуха.

Osichnyuk Y. Prevention of criminal pollution or other alteration of the natural properties of air

In the article revealed one of the most pressing problems facing the Ukraine, is the problem of maintaining, improving and restoring favorable for life air. Among the priorities that are featured in this context are the development issues of criminal protection of air. The author reveals criminal activity to prevent contamination or other alteration of the natural properties of air.

Keywords: *criminal legal protection, air, preventing, criminal pollution or other change of natural properties of air.*

Стаття надійшла до редакції 26.11.2015.

УДК 343

Reshnyuk A.

ACTUS REUS UNDER ART. 400 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

А.В. Решнюк

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ.400 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України, мають велике значення для теорії кримінального права та кваліфікації цього злочину.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми об'єктивної сторони цього злочину на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, М.І. Панов, В.К. Матвійчук, М.І. Хавронюк, О.І. Габро, В.В. Сміх та ін. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні об'єктивної сторони злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Основні результати дослідження. Потрібно зазначити, що є загальноприйнятими положеннями стосовно того, що об'єктивна сторона злочину являє собою сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочинного посягання [1, с.133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ст. 400 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблемі об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106-141; 4, с. 5; 5, с. 128-143; 6, с. 189-211; 7, с.3-268; 8, с. 3-343; 9, с. 313-343; 10, с.357-383; 11, с.1-343; 12, с.131-138; 13, с.69-83; 14, с.265-372; 15, с.12-563]. Це певною мірою полегшує нам завдання. Оскільки загальнотеоретичні питання, що стосу-

ються зовнішньої сторони злочинного діяння є достатньо розробленими, ми одразу перейдемо до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити складові стосовно загального вчення стосовно об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В.К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с.213-214].

Ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину відтворено в загальних рисах у Законі (ст.400 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину передбачені такі, як дії, так і бездіяльність, наслідки за ознакою «...вбивство...» та необхідний причинний зв'язок лише між дією або бездіяльністю та настанням наслідків – смерті потерпілого. Моментом закінчення цього злочину при замаху на вбивство є вчинення діяння (дії або бездіяльності) спрямованих на позбавлення життя захисника чи представника особи. Встановлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину має важливе не тільки наукове, але й практичне значення.

Зовнішня сторона злочину, передбаченого ст.400 КК України, як свідчить вивчення юридичної літератури, до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм, передбачених цією статтею, і законотворчу діяльність та теорію кримінального права.

Низка понять, які використовують автори в своїх роботах для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України, викликані цілком зрозумілими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні механічного перенесення заборон чи прав з інших законодавчих актів; 2) це уникнення аналізу об'єктивної сторони зазначеного злочину, а натомість тяжіння до прямого перенесення термінів, зазначених у диспозиції закону без зазначення ознак об'єктивної сторони злочину; 3) це відсутність в роботах, які стосуються цієї теми, роз'яснення термінології на належному рівні.

Отже завдання нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб як найповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони цього злочину, послідовно їх визначити і обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони цього злочину, визначити повну сукупність обов'язкових ознак об'єктивної сторони, що характеризують зовнішні прояви досліджуваного діяння; в) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ст.400 КК України за ознаками об'єктивної сторони цього злочину.

Вищезазначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину. Проте окреслені межі дослідження є недостатніми для усвідомлення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України. Тому ми

дійшли висновку, що в подальшому стосовно досліджуваної проблеми слід додатково розглянути ще такі питання: погляди в джерелах з кримінального права на поняття об'єктивної сторони злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; термінологію, якою користуються автори наявних публікацій, як вони її пояснюють та як вона співвідноситься з чинним КК України, а також із сучасною судовою практикою.

В юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України. Одні автори зазначають, що об'єктивна сторона цього злочину полягає в посяганні на життя, яким визнається закінчене вбивство або замах на вбивство потерпілого, у зв'язку з його законною діяльністю [17, с.915; 18, с.61; 19, с.835]; другі — наполягають, що об'єктивна сторона цього злочину проявляється у посяганні на життя зазначеного потерпілого і може виражатися у: 1) його умисному вбивстві; 2) замаху на його вбивство (закінченим цей злочин вважається у першій його формі — з моменту настання смерті потерпілого; у другій формі — з моменту вчинення дій, які утворюють замах на його вбивство) [20, с.1142]; треті — стверджують, що об'єктивну сторону посягання на життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів утворюють як дії, що призвели до настання смерті цих осіб (убивство), так і дії, що обумовили можливість настання смерті (замах на убивство) [21, с.40]. В.В. Сміх зазначає, що цей злочин може бути вчиненим як шляхом дії, так і бездіяльності [22, с.97]. Інші точки зору співпадають з позицією стосовно об'єктивної сторони попередніх авторів.

Аналіз існуючих точок зору на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України свідчить, що В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, В.І. Борисов, В.А. Козак, Р.С. Орловський, О.Є. Радутний, Є.В. Шевченко, О.А. Чуваков переписують положення диспозиції ст.400 КК, зазначаючи, що це положення є об'єктивна сторона, але не називають обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину. Вони називають також лише момент закінчення цього злочину, але не називають ці злочини за формою описання об'єктивної їх сторони. Деякі кроки до описання обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього злочину робить І.Ф. Поляков, а саме зазначає, що він вчиняється шляхом дії, але також не намагається описати його за конструкцією побудови. Більш вдалими є описання об'єктивної сторони цього злочину В.В. Сміхом, який, на наш погляд, правильно зазначає, що він може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності та засвідчує, що цей злочин є формально-матеріальним. Проте і його судження стосовно об'єктивної сторони цього діяння має певні недоліки, які ми розкриємо в процесі нашого дослідження.

Проте перед тим, як проаналізувати зовнішні ознаки двох форм прояву цього злочину, а саме: 1) вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; 2) замах на вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, необхідно звернутися до розуміння термінології, яка приведе нас до її визна-

ченості і буде сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цього злочину. Визначаючи у цьому сенсі залежність якості правового матеріалу, а ми в цьому контексті віднесли б і застосування термінології у ст.400 КК України, що підтверджується цікавим і вдалим судженням «батька» кібернетики Н. Вінера, який стверджував, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [23, с.29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину).

Слід звернути увагу на те, що у чинному законодавстві поряд з поняттям «правова допомога» вживається термін «юридична допомога». Так, зокрема, у статтях 59, 64 Конституції України використовується термін «правова допомога» [24]. Стаття 16 Кодексу адміністративного судочинства України має назву «Правова допомога при вирішенні справ в адміністративному суді». У статтях 1, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вживається термін «правова допомога» [25]. Кримінальний процесуальний кодекс України 2013 р., на відміну від попереднього КПК України, використовує лише один термін «правова допомога» [26]. Так у статтях 46, 78, 120, 135, 545, 546, 552, 553, 554, 557, 564, 568, 569, 572 цього Кодексу використовується термін «правова допомога» [26]. У Законі України «Про міліцію» йдеться про завдання «сприяти в наданні правової допомоги» (ст. 5) та забезпечення права на «юридичний захист» (ст.5) [27]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI, використовуються такі терміни, як «безоплатна правова допомога», «правова допомога», «правові послуги» тощо [28]. У законі України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 р. № 4191-VI також використовується термін «правова допомога» [29]. Крім того, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа «Про правову допомогу» від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 р., Справа № 1-23/2000 р.) також йдеться про правову допомогу [30].

Усе це свідчить про необхідність з'ясування питання стосовно розмежування або ототожнення термінів «правова допомога», «юридична допомога». З цією метою звернемося до довідників та інших джерел. Так, «Юридический энциклопедический словарь» поняття «правовая помощь», роз'яснює таким чином: «договор о П.п.) — договоры заключаемые гос-вами по вопросам сотрудничества учреждений юстиции (судов, органов нотариата, прокуратуры) по оказанию П.п. по гражданским, семейным и уголовным делам. СССР имеет такие договоры с Албанией, Болгарией, Венгрией, ГДР, КНДР, Монголией,

Польшей, Румунією, Чехословачкою, Югославією, Алжиром, Грецією, Іраном, Фінляндією. Цель договорів о П.п. — забезпечення взаємного признання а дотримання особистих і майнових прав громадян одного державства на території іншого. Договори регулюють питання правової захисти, визначають компетенцію судів і сферу застосування права; процесуальні права громадян договірних країн, порядок виконання судових поручень і поручень др. установ юстиції о П.п., признання і виконання рішень по громадянським, сімейним справам, признання і пересилки документів, видачі злочинців і т.д.

По договорі о П.п. громадяни одного державства користуються на території др. держави такою ж захистом їх особистих і майнових прав, як і власні громадяни (см. Національний режим); вони можуть вільно і безперешкодно звертатися в суди, прокуратуру, нотаріальні контори і інші установи юстиції др. держави, виставляти ходатайства і пред'являти позови...» [31, с.277]. Юридична енциклопедія при визначенні терміна «правова допомога» відсилає до терміна «право на правову допомогу», яка означає «...одне з осн. конст. прав гр-н (ст. 59 Конституції України). Повинно забезпечити прав. захист прав людини в судовому та ін. процесах. Надається кожному, хто потребує прав. допомоги і звертається за нею. Здійснюється у формі: надання юрид. консультацій і роз'яснень з юрид. питань, усних і письм. довідок щодо за-ва; складання заяв, скарг та ін. док-тів, що мають юрид. силу; засвідчення копій відповід. док-тів; здійснення представництва в суді та ін. держ. органах; прав. забезпечення підприєм. діяльності гр-н тощо. У випадках, передбачених законом, прав. допомога надається безоплатно. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання прав. допомоги при вирішенні справ у судах, та ін. держорганах діє адвокатура. Її діяльність регламентується Законом України «Про адвокатуру» 1992 р. [32, с.24]. Ю.В. Александров стверджує, що «Будь-які законні заходи захисника чи представника, спрямовані на захист прав і законних інтересів осіб, від імені або за дорученням яких вони діють у кримінальному, цивільному, господарському чи адміністративному процесі, мають бути віднесені до діяльності по наданню правової допомоги [33, с.766]. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк під наданням правової допомоги вважають здійснення захисником або представником особи діяльності, безпосередньо пов'язаної із реалізацією ними функцій захисту прав і законних інтересів певних категорій учасників судочинства або представництва інтересів у суді фізичних або юридичних осіб [34, с.1142].

Нам найбільше імпонує визначення правової допомоги, яке сформульоване в Законі України «Про безоплатну правову допомогу від 2 червня 2011 р. за № 3460-VI, де зазначається, що «правова допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту прав і свобод, їх відновлення у разі порушення; консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання

особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації» [28].

В.П. Нагребельний наполягає на тому, що поняття «юридична допомога» означає «...вид профес. спеціальної діяльності, сукупність заходів щодо надання на платній або безоплатній основі відповід. прав. послуг гр-нам, служб. особам, організаціям, підприємствам, установам тощо. Має на меті їх правильну орієнтацію у чинному законодавстві, різноманітних ситуаціях, захист прав і законних інтересів фіз. та юрид. осіб у судах й ін. органах держ. влади та місц. самоврядування, виховання звички свідомого виконання правових норм, зміцнення законності й правопорядку. Ю.д. здійснюється у формі усних або письм. юридичних консультацій, складанні відповід. процесуальних та ін. док-тів, представництва в суді, органах держ. влади тощо. Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на Ю.д. і є вільним у виборі захисника своїх прав та інтересів. Її надання покладено на адвокатів, які працюють у складі колегій чи індивідуально (див. Адвокатська діяльність, Адвокатське об'єднання, Адвокатура) і здійснюють, зокрема під час досуд. слідства та в суді, захист обвинуваченого, представництво в суді, та ін. органах держ. влади в цив., труд., госп., адм. та крим. справах, М-вам, відомствам, підприємствам, організаціям та установам Ю.д. надається у служб. порядку або на договір. засадах юридичними службами, фірмами та ін. спеціаліз. установами з надання прав. послуг [35, с. 470].

Аналіз використаних нами джерел свідчить: 1) що статті 59, 64 Конституції України дають підставу стверджувати, що у системі Конституційних гарантій, прав і законних інтересів особи, що бере участь у правосудді, істотне місце відводиться конституційному праву кожної людини на правову допомогу. Оскільки це право є загальногалузевим і виходячи з положень ст. 64 Конституції України не може бути ніким обмежене, то дотримання цього права як додаткової гарантії, дотримання інших прав і законних інтересів людини, зумовлено тим, що воно є елементом механізму правового захисту, під яким слід розуміти динамічну систему правових норм, засобів і заходів, дія і взаємодія яких спрямована в кінцевому рахунку на запобігання порушення прав людини на їх відновлення у випадку порушення [14, с.47]; 2) використані терміни у таких законодавчих актах, як: КПК України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про міліцію» лише зазначають про надання правової допомоги або використання терміну «правова допомога»; 3) визначення правової і юридичної допомоги запропоноване в довідникових джерелах не розриває належним чином зміст цих понять; 4) запропоновані визначення правової допомоги М.І.Мельника, М.І. Хавронюка, Ю.В. Александрова обмежуються лише сферою судочинства.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки, що: 1) термін «правова допомога» є більш широким ніж «юридична допомога» і вписується в механізм правового захисту; 2) необхідно користуватися законодавчим визначенням терміну «правова допомога», яке необхідне для з'ясування об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.400 КК України.

Стаття 59 Конституції України проголосила право кожного на правову допомогу і встановила, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [24]. Проте, як це слідує із змісту ст.400 КК України така дія захисника чи представника особи по наданню правової допомоги має бути правомірною [37]. Можливість забезпечення правової допомоги передбачена законодавством на всіх стадіях кримінального, цивільного, господарського та адміністративного процесів [33, с.766].

Слід погодитися з думкою, що є в юридичній літературі з цієї проблеми, що будь-які законні заходи захисника чи представника, спрямовані на захист прав і законних інтересів осіб, від імені або за дорученням яких вони діють у кримінальному, цивільному, господарському чи адміністративному процесі мають бути віднесені до діяльності по наданню правової допомоги [33, с.766].

Важливо акцентувати увагу на тому, що кримінальну відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, тягне за собою кримінальну відповідальність за ст.400 КК лише за правомірну діяльність вказаних осіб, тобто такої, яка здійснюється у встановленому законом порядку і не забороненими законом засобами [33, с.767], тобто законну діяльність. Це також знайшло підтвердження у наукових джерелах, зокрема, відповідальність за ст. 400 КК України настає лише за умови, якщо діяльність потерпілого щодо надання правової допомоги здійснюється, коли така мала законний характер [18, с.63].

Спільним для цих визначень є наступне: 1) що така діяльність здійснюється у встановленому (передбаченому) законом порядку і не забороненими законом засобами (способами); 2) з використанням більш широкої сфери, а саме — це будь-які законні юридичні заходи захисника чи представника особи щодо захисту прав та інтересів осіб від імені або за дорученням яких вони діють у кримінальному, адміністративному, цивільному або господарському процесах.

З метою подальшого більш поглибленого розуміння правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги звернемося до довідкових джерел. Так, Б.Л. Назаров під терміном «правомірність» розуміє «...відповідність явищ соціального життя (діяльності або результатів діяльності суб'єктів права) вимогам і дозволам, що містяться в нормах права державної волі. Втілюються не тільки безпосередньо у поведінці суб'єктів права, але і в таких юридичних документах, як нормативні акти, акти застосування права (наприклад, судові рішення або вирок). П. виключає яке б то не було відхилення від приписів права, антипод її — протиправність.

П. як головна юридична властивість... суспільних відносин передбачає високий рівень правосвідомості суб'єктів права, а також їх загальної і особливо правової культури. П. у всіх сферах правової діяльності — правотворчій і правореалізуючій — відтворює собою реальність принципу законності, юрид. гарантій прав людини і міцності правопорядку в цілому. П. у поведінці (або в результатах поведінки) суб'єкта права є вираженням єдності зовнішньої (об'єктивної) сторони його діяльності і внутр., духовної (суб'єктивної) сторо-

ни, що характеризує психічний стан особи, його відношення до своєї поведінки, оцінку своєї діяльності. П. у поведінці суб'єктів права у механізмі правового регулювання виступає як їх позитивна реакція і усвідомлене відношення до вимог і дозволів держ. волі, як правило, дякуючи високій індивідуальній, в т.ч. юридичній, позитивній, відповідальності...» [38, с.277]. О.В. Батанов, О.Д. Тихомиров термін «правомірна поведінка» визначають як «...поведінка, яка відповідає приписам правових норм. Є видом соціальної поведінки і визначальною умовою забезпечення законності та правопорядку, прав і свобод гр-н, побудови прав. д-ви. До соціальної сторони П.п. належать такі її якості, як позитивність, свідомість, добровільність, здатність задовольняти сусп. та особисті інтереси, соціальна значущість, зовн. вияв у вигляді дій чи бездіяльності, схвалення або допустимість з огляду на сусп. інтереси тощо. Необхід. властивістю П.п. є її вияв, підконтрольність свідомості й волі. Комплекс цих властивостей окреслює межі того масиву факт., соціальних поведінкових актів, які потребують прав. опосередкування, здатні сприймати регулюючий вплив прав. засобів і регулюються правом. Антиподом П.п. є протиправна поведінка» [39, с. 46]. «Словарь русского языка С.И. Ожегова» трактує термін «правомерный» як «...Внутренне оправдываемый, закономерный, основанный на праве П. поступок» [40, с.468].

Із запропонованих тлумачень термінів «правомірність» та «правомірна поведінка» слід виокремити важливі для нашого визначення положення. Серед таких можуть бути наступні: 1) відповідність діяльності або результатів діяльності суб'єктів права вимогам і дозволам, що містяться у нормах права; 2) заснований на праві правомірний поступок; 3) визначальна умова забезпечення законності та правопорядку, прав і свобод громадян, побудови правової держави.

Отже, на підставі викладеного вище під здійсненням правомірної діяльності захисника чи представника особи з надання правової допомоги слід розуміти будь-які законні юридичні заходи захисника чи представника особи щодо захисту прав та інтересів осіб від імені або за дорученням яких вони діють у кримінальному, адміністративному, цивільному, господарському процесах, які здійснюються у передбаченому законом порядку і не забороненими законом засобами і способами.

Враховуючи те, що ст.400 КК України в апріорі має захищати правомірну діяльність захисника чи представника особи з надання правової допомоги, оскільки інше суперечило б задуму законодавця та те, що адвокатська діяльність — це незалежна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, то така діяльність не повинна суперечити чинному законодавству [37]. Так, адвокату забороняється: 1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта; 2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб; 3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта; 4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом [25]. Крім того,

згідно ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь які дії, незаборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги» [25]. Крім того, під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися присяги адвоката України та адвокатської етики [25].

Беручи за основу, що адвокатська діяльність — це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [25], то він має право займатися такими видами адвокатської діяльності, як: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснення з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне порушення; 4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; 7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань (крім того, адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності не заборонені законом) [25].

Проте, виходячи з положень ст.45 КПК України слід знати, що захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [25]. Отже, діяльність такого захисника буде неправомірною у кримінальному та адміністративному процесах.

Згідно зі ст.47 КПК України захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвину-

ваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [26].

Законний представник підозрюваного, обвинуваченого (як законні представники підозрюваного, обвинуваченого можуть бути залучені батьки, усиновлювачі, а в разі їх відсутності — опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний) [26]. Такий законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої представляє, крім тих, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику [26]. Виходячи з цього, його правомірна діяльність не може охоплювати меж процесуальних прав, які можуть здійснюватися лише обвинуваченим чи підозрюваним.

Виходячи з приписів ст.58 КПК України потерпілого у кримінальному провадженні може представляти особа, яка має право бути захисником (представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні) [26]. Слід звернути увагу на те, що представник потерпілого користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику [26]. Важливо звернути увагу на те, що якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається і законний представник (питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положенням ст.44 цього Кодексу) [26]. Такий представник користується правами потерпілого.

Згідно ст.63 КПК України представником цивільного позивача і цивільного відповідача у кримінальному процесі може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа (такий представник користується процесуальними правами цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси якого він представляє) [26]. Для цивільного позивача — ці права, передбачені ч.3 ст. 61 КПК України, а для цивільного відповідача — ч. 3 ст. 62 КПК України [26].

На наш погляд, важливо, при вирішенні питання стосовно надання захисником чи представником особи у кримінальному процесі з надання правової допомоги, з'ясувати чи був забезпечений процесуальний порядок допуску до цих обов'язків захисника чи представника особи у цьому процесі, а також чи були належним чином оформлені при цьому їх повноваження стосовно захисту чи представництва з надання правової допомоги.

Згідно ст. 40 ЦПК України представником у суді може бути адвокат або інша особа, яка досягла вісімнадцять років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді, за винятком осіб, визначених ст.41 ЦПК (крім того одна й та особа не може бути одночасно представником іншої сторони, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору або беруть участь у справі на другій стороні) [41]. У відповідності зі ст. 44 ЦПК України представник, який має повноваження на ведення справи в суді, може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа [41]. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності [41].

У відповідності зі ст. 28 Господарського процесуального кодексу України «справи юридичних осіб в господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника...

Представниками юридичних осіб можуть бути також інші особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені представництва, організації ...» [42].

Громадяни можуть вести свої справи особисто або через представників, повноваження яких підтверджуються належно оформленою довіреністю.

На підставі проведеного дослідження можна дійти до наступного, що під здійсненням правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги слід розуміти будь-які законні юридичні заходи захисника чи представника особи, оформлені в установленому законом порядку і належно посвідчені, щодо захисту або представництва стосовно прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від імені або за дорученням яких вони діють у судах під час здійснення цивільного, господарського, кримінального, адміністративного та конституційного судочинства, а також інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед фізичними та юридичними особами, які здійснюються у передбаченому чинним законодавством порядку і не забороненими законом засобами і способами.

Крім зазначеного вище з'ясуємо ще такі загальні положення, які стосуються об'єктивної сторони злочину взагалі і, зокрема, передбаченого ст. 397 КК України, а саме дію та бездіяльність. Так, дія — це активна поведінка людини, а бездіяльність — пасивна. Проте, такої характеристики для їх розмежування недостатньо. Ясно, що вона як активна поведінка завжди являє собою певний рух тіла, яким вважається навіть неістотний рух м'язів, міміка, жестикуляція і оскільки слова вимовляються через посередність певних рухів м'язів — це також рух тіла [43, с.67].

Разом з тим слід визнати, що будь-які тілорухи допустимо визнати пошуковою дією, а лише такі, що: по-перше, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, дія — тілорухи, які відбуваються в ситуації, коли особа має поводити себе пасивно; по-друге, оскільки мова йде про форму (вид) суспільно-небезпечної поведінки, дія — ті тіло рухи, які направлені на завдання відповідної шкоди [43, с.67]. Стосовно ж бездіяльності, то зрозуміло, що

вона як пасивна воляова протиправна поведінка, являє собою перш-за все відсутність тіло рухів, але бездіяльність це далеко не будь яка відсутність тіло рухів [43, с.69]. Цю позицію слід підтримати, виходячи з того, що: по-перше, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність — це те, що проявляється в утриманні від необхідних для недопущенні шкоди тіло рухів; по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність — відсутність тих тілорухів, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна обов'язково вести себе активно (для іншого заборон не встановлено) [43, с.69].

Маючи таке теоретичне і законодавче підґрунтя, ми з'ясуємо таку форму вчинення цього злочину (ст.400 КК України), як вбивство захисника чи представника особи, або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги — спочатку вчинення його шляхом дії, а потім шляхом бездіяльності.

Слід погодитися з думкою, що є в юридичній літературі, що посягання на життя за ст.400 КК України є спеціальним видом умисного вбивства, передбаченого п.8 ч.2 ст.115 КК України, тому ідеальна сукупність цих злочинів виключається [18, с. 63].

Акцентуємо увагу на тому, що у диспозиції ст.400 КК України вбачається вбивство зазначених потерпілих як злочину з матеріальним складом, тобто відбувається протиправне заподіяння смерті іншій особі, перелік яких перерахований у цій статті. Дією, яка посягає на життя перерахованих вище осіб, є проявом активного впливу на жертву. Вона може проявлятися у вигляді фізичного впливу на потерпілого, тобто безпосереднього фізичного впливу на організм людини, який супроводжується порушенням функції чи анатомічної цілісності життєво важливих органів потерпілого (наприклад, нанесення ударів, вогнепальних ушкоджень в життєво важливі органи, скидання з висоти, утримання під водою, удавлення ший, нанесення удару ножом у життєво важливі органи, отруєння) [44, с.108–109]. До фізичного впливу при вчиненні вбивства шляхом дії також відноситься вплив через будь-які фактори зовнішнього середовища, зокрема: 1) дія низької чи високої температур; 2) дія електричного струму; 3) дія отруєння; 4) дія вибухових речовин; 5) дія радіоактивних матеріалів тощо [44, с.109]. Активна дія при вбивстві зазначених потерпілих може відбуватися шляхом фізичного впливу, наприклад, шляхом: 1) заподіяння потерпілому психічної травми, що за задумом винної особи призводить до смерті; 2) шляхом залякування, що за задумом винної особи виникала смерть; 3) шляхом повідомлення відомостей, що за замом винного, викликали інфаркт; 4) шляхом гіпнотичного навіювання до заподіяння смерті [44, с.109].

Враховуючи те, що вбивство потерпілих за ознакою злочину, передбаченого ст.400 КК України є спеціальним вбивством, передбаченого п.8 ч.2 ст.115 КК України, тому ідеальна сукупність тут дійсно виключається, але якщо посягання на життя цих потерпілих вчинене за наявності в діянні інших кваліфікуючих ознак вбивства, передбачених ч.2 ст.115 КК України, вчинене слід кваліфікувати не лише за ст.400 КК України, а й за відповідними пунктами ч.2 ст.115 КК України та за ч.1 ст.255 або ст.257 КК України відповідно [18, с.63].

Натомість вчинення вбивства захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги може вчинятися і шляхом бездіяльності. Маючи закладену вище теоретичну основу цьому положенню можна навести певний перелік, а також обґрунтування такої поведінки як бездіяльність вчинення цього спеціального виду вбивства (ст.400 КК). Враховуючи те, що бездіяльність є пасивним елементом діяння, то слід визнати, що відповідальність за вбивство перерахованих потерпілих має наступати лише при наявності об'єктивних і суб'єктивних передумов: 1) спеціально покладених на особу обов'язків для охорони життя законом, професією, договором; 2) наявністю в особі реальної можливості запобігти настанню смерті. Тобто йдеться про вчинення винним дій, що запобігти б настанню смерті таких потерпілих за умови, що така особа була зобов'язана та могла запобігти смерті, але не робить цього (маючи намір позбавити життя такого потерпілого). Прикладами, які наглядно підтверджують, що вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів шляхом бездіяльності можуть бути: 1) коли особа з-поміж медичного персоналу, зобов'язаного з огляду на виконанні нею професійних обов'язків надати відповідну медичну допомогу захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, маючи намір заподіяти смерть цим потерпілим, усвідомлюючи, що життя останнього або останніх знаходиться в небезпеці для їх життя, не здійснює такої допомоги; 2) коли службова особа, на яку покладені службові обов'язки з включення відповідних механізмів і сигналізаційних пристроїв на залізницях і залізничних станціях та вокзалах, у морських і річкових портах, на аеродромах, яка, маючи умисел на вбивство перерахованих потерпілих, не виконала цих обов'язків (тобто дій) з метою вбивства цих осіб, що перебувають у цих транспортних засобах або в певних установах, організаціях або підприємствах тощо; 3) коли вихователь або керівник дитячого дошкільного закладу, маючи намір на заподіяння смерті дітей захисника чи представника особи, пов'язаних з наданням правової допомоги, знаючи про те, що дитина малолітня вийшла на проїзну частину траси, може загинути, не приймають заходів до запобігання цьому тощо.

Оскільки цей злочин у зазначеній формі і його вчинення відноситься до так званих злочинів з матеріальним складом, то ще обов'язковою ознакою цих злочинів є ще наслідки вчинення злочину у вигляді смерті потерпілого та необхідний причинний зв'язок між діяннями (дією або бездіяльністю) та наслідками у вигляді смерті потерпілого.

Отже, наслідок у вигляді настання біологічної смерті потерпілого або потерпілих, перерахованих у диспозиції ст.400 КК України є обов'язковою ознакою закінченого цього злочину. З цього моменту цей злочин у зазначеній формі є закінченим. Людина вважається померлою з моменту, коли стан людини визначається як незворотна смерть, тобто коли встановлена незворотна смерть її мозку (у всіх інших випадках можна говорити лише про замах на вбивство, за наявності прямого умислу на вбивство до смерті потерпілих).

Необхідне для цієї форми вчинення злочину встановлення причинного зв'язку між діяннями винного (дією або бездіяльністю) і наслідками (смертю

іншої особи — потерпілого або потерпілих, передбачених у диспозиції ст.400 КК), що настала. При цьому час смерті потерпілого вирішального значення не має. Важливим ще є становлення умислу на досягнення такого наслідку. Слід зазначити, що причинний зв'язок між цими діями і наслідками має бути необхідним — смерть потерпілого є закономірним результатом умисного діяння винної особи.

Слід погодитися з думкою, що є в існуючих публікаціях, що створення умов для вчинення вбивства, перелічених осіб (підшукування засобів, знарядь, розробка плану, змова співучасників тощо) має кваліфікуватися як готування до цього злочину за ч.1 ст.14 та ст.400 КК України, а також коли вбивство цих осіб вчинене шляхом катування, застосування тортур, то вчинення повинно кваліфікувати лише за ст. 400 КК України і додаткової кваліфікації за ст.127 КК України не повинно бути.

Слід звернути увагу на те, що диспозиція ст.400 КК України, передбачає злочини, які характеризуються (розрізняються) за їх кількістю (в Загальній частині КК України вони не регулюються, а представлені як аналізовані нами в особливій частині ст.400 КК України та деякими іншими). Таке ділення має самостійне значення в кримінальному законодавстві, в силу чого підлягає окремому розгляду на підставі окремого дослідження.

Розглянемо другу форму вчинення злочину, передбаченого ст.400 КК України — замах на вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Слід звернути увагу на те, що зазначений злочин у цій формі його прояву може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. Про це свідчать приписи ч.1 ст.15 КК України, де зазначається, що замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від її волі [37]. Цей злочин (у зазначеній формі) відноситься до складу нематеріального. Ним є склад, в якому відсутня така ознака суспільно небезпечний наслідок, в нашому випадку смерть потерпілого (або потерпілих), перелік яких передбачений в ст.400 КК України. Склади злочинів вважаються формальними, де суспільно небезпечна поведінка винних осіб описується у повному обсязі. Натомість, на наш погляд, який впливає з чинного законодавства, склад злочинів слід вважати усіченими, в яких суспільно небезпечна поведінка винної особи описується частково як це стосується другої форми прояву цього злочину (замах) за ст.400 КК України [37]. Важливо звернути увагу на те, що склад злочинів поділяються на: 1) прості; 2) складні. Простими є ті, ознаки яких не мають структури, а складний — це ті, ознаки яких мають структуру. Складні також поділяються за ознаками: 1) альтернативними; 2) суміжними. Слід звернути увагу, що ознаки злочинів у зазначених двох формах прояву злочину, передбаченого ст. 400 КК містять ознаки з альтернативними ознаками, оскільки вони побудовані за схемою. Тому не можна погодитися з думкою В.В. Сміха, який стверджує, що «...злочини з так званими «усіченими складами», у тому числі склад посягання на життя захисника чи

представника особи або їх близьких родичів, повинні були б визнаватися закінченими злочинами лише в тих випадках, коли вчинені суб'єктом злочину діяння містили в собі ознаки закінченого складу злочину, опис якого міститься в диспозиції відповідної статті» [22, с.96]. Автор цього положення ігнорує положення диспозиції цієї ст.400 КК України, де є описання ознак двох складів злочину, а саме вбивства і замаху на вбивство, які описані як ознаки закінчених складів злочинів. Його твердження було б справедливим, коли б диспозиція мала б описання як і назва ст.400 КК України (описання ознак суміжного складу злочину). Тому ознаки замаху на вбивство не виведені у другій формі прояву злочину за межі цього складу (прояву його у другій формі). Крім того, в диспозиції ст.400 КК України ми маємо два одиничних злочини: 1) вбивство та 2) посягання на вбивство.

Отже, діяння в другій формі прояву цей злочин відноситься за ознаками до так званого усіченого складу злочину.

Аналіз положень кримінального кодексів зарубіжних держав КК Литовської Республіки [45], КК Російської Федерації [46], КК Республіки Польща [47], КК Киргизької Республіки [48], КК Швейцарії [49] свідчить, що положення ст.400 КК України є більш вдалими.

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми прийшли до наступного: 1) об'єктивна сторона злочину за ознаками вбивства захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони як діянням (дією або бездіяльністю), наслідками — смертю особи або осіб, зазначених у ст.400 КК України, необхідним причинним зв'язком між діянням і наслідками, що настали; 2) об'єктивна сторона злочину за ознаками замах на вбивство захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, характеризується такими обов'язковими ознаками злочину як діяння (дією або бездіяльністю).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / За ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: [учебник] [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К. : Изд-во «Вища школа», 1984. – С. 81– 97.

3. *Бурчак Ф.Г., Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая, отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. – К. : Наукова думка, 1985. – 448 с.

4. *Гришанин П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришанин // Советское уголовное право: Часть общая: [учебное пособие]. – М. : ВЮЗИ, 1961. – 147 с.

5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.

6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: [курс лекцій] / За ред. М.Й. Коржанського. — К. : Атіка, 2001. — С.189—211.

7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. — М. : Изд-во «Наука», 1982. — 288с.

8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. — СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. —316 с.

9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право: [курс лекций]: в 3 т. Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. — 4-е изд. перераб. и доп. — М. : Волтерес Клувер, 2007. — С. 313 — 343.

10. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступлений / В. А. Номоконов // [Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. Т.1.: Перступление и наказание. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. — С. 357—383.

11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин — СПб: «Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 343 с.

12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти томах / Редкол.: А.А. Пионтковский и др. — М. : Изд-во Наука, 1970. — Т. 2. — С. 131—183.

13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право: Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». — Ростов н/Д: «Феникс», 2003. — С.69—83.

14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. — М. : Наука, 1994. — С. 265—372.

15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. — М. : Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. — 576 с.

16. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): [монографія] / В.К. Мтавійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.

17. *Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В.* Злочини проти правосуддя / В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013. — С. 841—916.

18. Злочини проти правосуддя: [навч. посібник] / В.І. Тютюгін, В.І. Борисов, Ю.В. Гродецький, В.А. Козак, Р.С. Орловський, О.Є. Радутний, Є.В. Шевченко; за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. — Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. — 160 с.

19. *Чуваков О.А.* Преступление против правосудия / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С.774-836.

20. *Мельник М.І., Хавронюк М.І.* Коментар до ст. 400 КК України / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид. переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С.1146-1147.

21. *Поляков И.Ф.* Ответственность за преступления против порядка управления / И.Ф. Поляков. — М.: Юридлит., 1966. — 136 с.

22. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: [монографія]; за заг. ред. М.І. Мельника, В.В. Сміх. — К.: Атіка — Н, 2012. — 200 с.
23. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. - 200 с.
24. Конституція України 1966 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1966. — №30. — Ст.141.
25. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України — 2013. — №27. — Ст. 282.
26. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4657-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — №9-10. — №11-12, №13. — Ст.88.
27. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №4. — Ст. 20.
28. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 51. — Ст. 577. Із змінами і доповненнями станом на 14.X.2014 р.
29. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20.XII.2011 р. № 4191-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 29. — Ст. 343.
30. У справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2009 року № 23-рп / 2009 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 79. — Ст. 2694.
31. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев; ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. — М.: Сов. энциклопедия, 1984. — 415 с.
32. *Федоренко В.Л.* Право на правову допомогу / В.Л. Федоренко // Юридична енциклопедія: В 6 Т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко, (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. Енцикл.», 2003. — Т.5: П—С.736 с.
33. *Александров Ю.В.* Злочини проти правосуддя / Ю.В. Александров // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 4-те вид., переробл. та доповн.; відп. ред. С.С. Яценко. — К.: А.С.К., 2006. — С.734-768.
34. *Мельник М.І., Хавронюк М.І.* Коментар до ст. 397 КК / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид. переробл. та допов. — К.: Юридична думка, 2012. — С.1142-1144.
35. *Нагребельний В.П.* Юридична допомога / В.П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: В 6 Т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. Енцикл., 2004. — Т.6: Т—Я. — 768 с.
36. *Омельченко Т.В.* Право на правову допомогу в системі юридичних гарантій забезпечення прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства / Т.В. Омельченко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженні молодих учених. — Х.: Вид-во національного університету внутрішніх справ. — 2003. — С.76-77.
37. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст.131.

38. Назаров Б.Л. Правомерность / Б.Л. Назаров // Юридический энциклопедический словарь. Гл. ред. А.Я. Сухарев; Ред. Кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1984. – 415 с.

39. Батанов О.В., Тихомиров О.Д. Правомірна поведінка / О.В. Батанов, О.Д. Тихомиров // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енциклоп.», 2003. – Т.5: (П-С). С.46.

40. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.

41. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – Ст.492.

42. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 6. – Ст.56.

43. Благоев Е.В. Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благоев. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 344 с.

44. Кримінальне право України. Особлива частина – розділ 1, 2: Практикум: [навчальний посібник]; за заг. ред. В.К. Матвійчука (В.Д. Гвоздецький, В.К. Матвійчук, І.О. Харь та ін.) – К.: КНТ, 2008. – 256 с.

45. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

46. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный Кодекс РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

47. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg "Yundichesky Centei Press", 2001– 234 p

48. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov.— St. Petersburg: "Yuridicheski Center-Press", 2001. – 352 p.

49. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: "Yuridichesky Center – Press", 2002. – 366p.

Решнюк А.В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.400 КК України

У статті з'ясовуються обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Запропоновані на підставі дослідження такі ознаки об'єктивної сторони, як діяння (дія або бездіяльністю), наслідки — смерть особи або осіб, зазначених у ст. 400 КК України, необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками, що настали.

Ключові слова: об'єктивна сторона, захисник, представник особи, близькі родичі.

Решнюк А.В. Объективная сторона преступления, предусмотренного ст.400 УК Украины

В статье выясняются обязательные признаки объективной стороны преступления посягательство на жизнь защитника или представителя лица в связи с деятельностью, связанной с предоставлением правовой помощи. Предложенные на основании исследования такие признаки объективной стороны, как деяние (действие или бездействие), последствия - смерть лица или лиц, указанных в ст. 400 УК Украины, необходимая причинная связь между деянием и наступившими последствиями.

Ключевые слова: объективная сторона, защитник, представитель лица, близкие родственники.

Reshnyuk A. Actus reus under Art. 400 of the Criminal Code of Ukraine

The article investigates mandatory signs of actus reus of attempt on the life defense attorney or person in connection with activities related to the provision of legal aid. Author proposed on the basis of the study such features of the actus reus as the act (action or inaction), the consequences - the death of the person or persons referred to in Art. 400 of the Criminal Code of Ukraine, the necessary causal link between the act and the consequences that occurred.

Keywords: actus reus, the defender, the representative of the person, close relatives.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2015.

УДК 343.7

А.М. Соловйова

*кандидат юридичних наук, доцент
докторант Класичного Приватного університету*

ДО ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Soloviova Alina

*Candidate of Juridical Sciences, assistant professor,
Doctoral student of Classical Private University*

TO THE QUESTION OF HISTORICAL PROCESSES ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CRIMES AGAINST PROPERTY

Crimes against property have been a central concern in many societies and cultures throughout history.

Since the range of activities included– in the property crime definition is vast, the term should be viewed as a representation of offenses that describe material-based criminality in society. In other words, the focus is on crimes against property, not persons [1].

Offences relating to property are some of the most complex criminal offences, in large part due to the complex forms and uses of property itself.

The organizing center of Kievan Rus, the first great Slavic state, Kiev arose in the ninth century as a commercial hub on the trade routes connecting Europe, the Eastern Christian Empire known as Byzantium with its capital at Constantinople, the glorious Abassid Moslem empire ruled from Baghdad, and the Khazar state of the lower Volga and northern Caucasus. At its zenith in the eleventh century, Kiev was the ruling center of the largest political entity in medieval Europe and one of the world's most splendid cities. Its population for the year r 200 has been estimated at fifty thousand or more. By comparison, Paris had about fifty thousand inhabitants at that time, while London had an estimated population of thirty thousand [2].

The first known criminal rules of ancient Russ were enshrined in the treaties with Byzantium of 907, 911, 944 years in the “Ruska Pravda” or “Russian Justice” [3].

The sources of law of Kievan Rus’ and the Halych-Volhyn’ Principality did not contain general term to determine the ownership title, taking into account that the content of that title depended on who was the subject of relationships and what was the ownership object. In particular, there have been differentiated “ownership

title” and “possession title” to movable and immovable things. According to the provisions of “*Ruska Pravda*” in the said countries the subjects of ownership were princes, princely and county boyars, warriors, clergy, artisans, merchants, smerds, zakups. Servants and slaves were not entitled to be the ownership subject.

The law of both Kievan Rus’ and the Halych-Volhyn’ Principality regulated the legal status of the owner authorised to dispose of property, enter into agreements, etc. Analysis of the law of Kievan Rus and the Halych-Volhyn Principality shows that the object of civil law was movable and immovable property, such as land, livestock, clothing, weapons, tools, etc [4].

In the middle of the century Mindovg established a Lithuanian state, which appears then to have collapsed and been reestablished by Viten (1293-1316). Then came Gudimin, Grand Duke from 1316 to 1341, followed by his son Olgerd, 1345 to 1377. Gudimin founded Vilna as his capital, organized the Lithuanian nation, and made great inroads into a Russia weakened by the Tatar rule. He conquered Kiev and the land of the middle Dnieper, and made western Russia subject to Lithuania. As already mentioned, he married his daughter to Casimir of Poland; and he began to introduce western civilization into his duchy, and made overtures to the Pope on the question of adopting Christianity.

The systems of criminal crimes and punishments provided by the *Nieszawa Statutes of Kazimierz IV Jagiellon*, the *Lithuanian Statutes*, the collections of *Bartłomiej Groicki (1519–1599)* on *Magdeburg law*, which remained in force throughout the period here considered, began from the beginning of the *War of Liberation of 1648 to 1654* to exclude as types of crimes and punishments attempts against the *magnateszlachta* system of governing, subverting royal power and the *Rzecz Pospolita*, the catholic and Uniate church, and so on [5, p. 188].

The concept of a crime in the right to the Lithuanian-Russian state had a dynamic development. In steps the rule of common law crime was understood as causing harm, then (in the second half of the fifteenth century.) was treated as a misdemeanor. Depending on the nature and consequences of criminal acts, crimes against health, personal and property inviolability called injustice, wickedness, and mischief. Criminal acts, including their socio-dangerous character defines the term “performance on the right”, “theft”, “guilt”.

The steppe expanses of southern Ukraine, known in the early modern period as the *Wild Fields (dyke pole)*, were not fully controlled by any of the states bordering on them. In the times of *Kyivan Rus’*, this territory was traversed by organized bands of exiles and migrants of East Slavic origin who became known as *brodnyky* (from the verb *brodyty*, ‘to roam’). From the time of the *Mongol invasion*, the steppe became an area of nomadic wandering and foraging, subject to no official regulation, by bands of fishermen, hunters, and freebooters who began to be called ‘*Cossacks*’ [6, p. 18].

During the period of the *Cossacks* to property crimes include theft, robbery, non-payment of debt. Feature responsibility for such crimes in these times was that distinguish the theft of personal property and the property of all of society. Theft of property of all society was heavy from all the then property crimes and the crime was the only punishment – the death penalty.

More than any other Russian ruler before her, Catherine the Great sought to bring a centralized, uniform administration to the empire, and the autonomy of Kiev and the rest of Ukraine diminished accordingly. In 1764 Catherine boldly abolished the Hetmanate, appointing a governor-general and an administrative body known as the Little Russian College to administer its territory. The Cossack companies were phased out, and the Orthodox church was brought fully under Moscow's control [2].

Later in Ukraine began to spread the Russian legislation. An example is the Council Code 1649.

Article 89 of this Act objects of the property were not the only things, but also bread and hay in the field. In this document, it is possible to identify some of the features. In particular, it concerns the theft during a disaster. If the offender argued that saved the property from fire or water, the property passed into his possession [7].

A further source of law, to which you should pay attention to, is "Rights, which is suing the Little Russian people". This document dates back to 1743/ "Rights, which is suing the Little Russian people," Art. 8, paragraph 1: "thieves, crooks, every day steal different things and obviously take or run away, for the first time caught on such a theft – crushed in the column rods, the second – ear chop off at the third – a nose chop off and headed iron sign bake, and on top of the penalty for the second and third drive in the post linked in a public place to beat with rods or whips, and which of them after three penalty was again caught stealing, should be hang " [8].

Basic national laws of the Russian Empire – a set of regulations on the general principles of the Russian political system – were first codified under M. M. Speransky in 1832, and in 1833 Tsar Nicholas I by issuing the Manifesto of the enactment of "The Code of Laws of the Russian Empire" declared their coming into force. In 1906, the Basic Laws were revised due to the publication of the Manifesto 17 (30) October 1905, the establishment of the Council of Ministers, the State Duma, the reorganization of the State Council.

After the October Revolution, when creating legislation was taken into account to determine the pre-revolutionary experience of the concept of extortion. This concept was set out in Art. 194 of the Criminal Code 1922 and in art. 195 criminalized blackmail. Also in 1922 the Criminal Code crimes against property owned forgery with an ax to grind. Crimes against property are also considered buying obviously stolen, intentional or reckless destruction of property. Criminal liability for extortion and provided for in the Criminal Code in 1927, however, responsible for the extortion threat on the basis of the content of the differentiated within the same article, while the Criminal Code of 1922 it was differentiated within two articles.

In Soviet times, the criminal provisions that establish responsibility for crimes against property, contained in the decrees of Soviet power, the guiding principles of the Criminal Law in 1919, the Criminal Code in 1922, Basic principles of the criminal legislation of the USSA and Union Republics 1924, the criminal Code of the USSA in 1922, 1927 and 1960, the Fundamentals of criminal legislation

of the USSA in 1958, the basis of criminal law and the republics of the USSA in 1991, and other regulatory legal acts of the Soviet period.

Harold J. Berman concluded that in analyzing the common foundations of Western legal systems, it is important, and perhaps even necessary, to view them from the perspective of a non-Western culture; and here the study of Russian law can be extremely valuable. For the law of Soviet Russia has many links with Western legal systems, and yet it has its roots elsewhere. It deals with problems very similar to those which confront our law-housing, automobile accidents, workmen's compensation, mass distribution of goods, family disorganization, inheritance, theft, homicide, and many others; and its legal solutions to these problems are in many respects similar to ours. Yet its roots are in a Communist political and social system, in a centrally planned economy, and in the historical tradition of Russia, with its Byzantine, Mongol, and Russian Orthodox heritage, on the one hand, and its window to the West, its adoption of Western institutions, on the other [9].

Foreign scientists also pay attention to the history of criminal law and, in particular, the history of property crimes.

The common law offence of larceny, which has retained its basic structure since the 1200s, has long been considered by many to have fundamental problems of application to modern circumstances, and these problems were considered so fundamental that in 1968, England and Wales replaced the common law offence with a statutory offence of theft. This revision now forms the basis of property offences in five Australian jurisdictions: the Commonwealth, Victoria, the Australian Capital Territory, South Australia and the Northern Territory.

In the United States, the term property crime typically refers to the criminal offenses of burglary, larceny, fraud, embezzlement, forgery, motor vehicle theft, and arson (Inciardi 1998). Other less known property crimes include pick pocketing, counterfeiting, and shoplifting (a type of larceny).

There are however significant differences between those jurisdictions in how the theft offences are formulated. The remaining jurisdictions are either based on the common law offence of larceny, or the 1897 Griffith Code codification of larceny. Those jurisdictions that have adopted the Theft Act 1968 (UK) c 60 model of theft now have an extended form of theft that covers the stealing of intangible property, as has Western Australia.

However in NSW, Queensland, and Tasmania the offence of stealing is restricted to forms of moveable property. Thus, Australian jurisdictions are divided over whether theft offences should be restricted to tangible forms of property or extend more generally [10].

Thus, it is possible to trace the dynamic development of rules, establishing criminal responsibility for crimes against property. For the first time to meet such rules may be in agreement with Byzantium, also in the «Ruska Pravda». The development of the rule of law was in direct proportion to the historical processes in Ukraine and the world. To further investigate the history of the Ukrainian legislation in crimes against property, you must pay attention to the way of the study of such rules by foreign scientists.

REFERENCES:

1. Property crime // Electronic resource: <http://www.udel.edu/soc/tammya/pdfs/Property%20Crime.pdf>
2. The Early History of Kiev // Electronic resource: <http://press.princeton.edu/chapters/s5285.pdf>
3. Ruska Pravda // Electronic resource: <http://litopys.org.ua/yushkov/you3.htm>
4. *Doyonko Olga*. Comparative legal aspects of civil-law regulation in Kievan Rus' and Halych-Volhyn' Principality / Olga Doyonko, Andriy Kolbenko, Liliya Kuznetsova, // Electronic resource: <http://eprints.kname.edu.ua/40694/1/13-15.pdf>
5. *Myronenko O.* // Law of the Hetmanate (second half of xvii – xviii century) O. Myronenko // Law of Ukraine . – 2013. – № 1. – P. 187-220.
6. Plokyh Serhii. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine / Serhii Plokyh // Oxford University press. – 2001. – 401 p.
7. The Council Code 1649 // Electronic resource: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649.htm>
8. "Rights, which is suing the Little Russian people" // Electronic resource: <http://constituanta.blogspot.com/2011/07/1743.html>
9. *Berman Harold*. The Comparison of Soviet and American Law / Harold J. Berman // Electronic resource: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2979&context=ilj>
10. Steel Alex Problematic and Unnecessary? Issues with the Use of the Theft Offence to Protect Intangible Property / Alex Steel // Electronic resource: https://sydney.edu.au/law/slr/slr30_4/Steel.pdf

Soloviova Alina. To the question of historical processes on the territory of Ukraine in the context of crimes against property

The article analyzes the historical processes on the territory of Ukraine in the context of crimes against property. Author reveals the relationship between the development of legal norms with the state and public historical processes.

Keywords: *historical process, law, crime, theft, property damage.*

Соловійова А.М. До питання історичних процесів на території України в контексті злочинів проти власності

У статті аналізуються історичні процеси на території України в контексті злочинів проти власності. Розкривається зв'язок розвитку правових норм з державними та суспільними історичними процесами.

Ключові слова: *історичний процес, закон, злочин, крадіжка, майнова шкода.*

Соловьева А.Н. К вопросу исторических процессов на территории Украины в контексте преступлений против собственности

В статье анализируются исторические процессы на территории Украины в контексте преступлений против собственности. Раскрывается связь развития правовых норм с государственными и общественными историческими процессами.

Ключевые слова: *исторический процесс, закон, преступление, кража, имущественный вред.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2015.

УДК 343

Chuhayenko Y., Har I.

IMPACT OF SUBJECTIVE ATTRIBUTES ON THE QUALIFICATION OF ACTS COMMITTED WITH PARTICULAR CRUELTY

Ю.О. Чугаєнко

*доктор історичних наук,
професор кафедри суспільних наук
ВНЗ «Національна академія управління»*

І.О. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

ВПЛИВ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК НА КВАЛІФІКАЦІЮ ДІЯННЯ, ВЧИНЕНОГО З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Постановка проблеми. Особливо жорстоке поведіння при вчиненні злочину завжди викликає широкий суспільний резонанс і різко негативне відношення до осіб, що їх вчинили. Такі злочини представляють підвищену суспільну небезпечність, оскільки в них проявляються негативні риси особи злочинця – нелюдяність, безжалісність тощо. Тому вивчення особливо жорстокого поведіння має важливе значення для з'ясування підстав кримінальної відповідальності, для визначення її як кваліфікуючої ознаки злочину, для правильної кваліфікації діяння. У зв'язку з цим у статті піднімається питання впливу суб'єктивних ознак на кваліфікацію діяння, вчиненого з особливою жорстокістю

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У тій чи іншій мірі дослідженню цього питання протягом останніх десятиліть приділяли увагу В.Я. Тацій, Г.Н. Доронін, М.І. Авдеєв, С.В. Бородін, М.Р. Табанов, І.Д. Самолук, Ю.М. Антонян, М.К. Аніянс, М.І. Ковальов, Г.Г. Зуйков, М.І. Панов, Е.Ф.Побігайло, М.І. Загородніков, З.О. Ашитов, А.А. Кузнецов, А.В. Наумов, І.А. Уваров, А.Е. Меркушев, Н.М. Ільдиміров, А.П. Закалюк, В.С. Ковальський, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, С.С. Яценко, М.Й. Коржанський, Г.І. Чангулі, В.М. Смітєнко, В.М. Кудрявцев, А.Н. Трайнін, А.А. Піонтковський, Л.А. Волошина, Г.Н. Воронін, С.К. Пітерцев, І.П. Портнова, М. Табанов, Г.І. Чечеля, Л.А. Андреева, В. Зиков, О.Ю. Михайлова, С.С. Яценко а також інші. Проте, опубліковані роботи, в переважній своїй більшості, що були виконані в минулі роки на базі раніше діючого законодавства, стосуються аналізу лише окремих питань з окресленої проблеми.

Мета статті полягає у дослідженні питання впливу суб'єктивних ознак на кваліфікацію діяння, вчиненого з особливою жорстокістю

Основні результати дослідження. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і, зокрема, досліджуваних складів злочинів відноситься до числа найменш вивчених. Це робить її надто актуальною, особливо в період розробки нового законодавства в сфері боротьби зі злочинами, що посягають на життя та здоров'я особи. Невирішеність багатьох аспектів проблеми вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати труднощі.

Не претендуючи на їх остаточне вирішення і маючи обмеження по роботі, ми зосередимося на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо пов'язані з висновками по темі нашого дослідження.

В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбачених п.4 ч.2 ст.115, ч.2 ст.121, ст.127, ст.434 КК України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків з певною формою вини, мотиву і мети [1, с.115]. Таким чином, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина і ціле – суб'єктивна сторона і вина. Це, на нашу думку, призводить до стирання межі між ними.

Іноді вказується дещо інакше: психічне ставлення, особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [2, с.161]. Проте і таке визначення є не повністю обґрунтованим, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення, ми вважаємо, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складів злочинів, вчинених зі способом особливо жорстокої поведінки. В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони зазначених та інших складів злочинів або називаються в диспозиції статті Кримінального кодексу України, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення. Так, вина є обов'язковою ознакою складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ч.2 ст.2 Кримінального кодексу України). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині: кримінальній відповідальності і покаранню повинні підлягати лише винні особи.

Вина, як відомо, виражається в психічному відношенні особи до вчиненого злочину в формі умислу або необережності [3, с.179]. Зміст форми вини розкривається в статтях 24, 25 Кримінального кодексу України. Наука кримінального права розглядає вину особи, що виражена в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях деяких вчених. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє визначення, вклю-

чивши в нього оціночний момент [4, с.103]. Його концепція про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному судженні судді про поведінку підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину є критерій її виявлення через аналіз діяльності особи, що вчинила злочин [5, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину повинна встановлюватися через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони складу злочину, на основі яких проводиться розподіл злочинів з формальним або матеріальним складом. Вони неодноразово відображаються у свідомості винного. Тому в юридичній науці приділяється значна увага виявленню змісту вини у злочинах з матеріальним складом, до яких відноситься: 1) умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п.4 ч.2 ст.115 Кримінального кодексу України); 2) умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом особливою мучення (ч.2 ст.121 Кримінального кодексу України). Крім того, певна увага приділяється злочинам вчиненим з особливою жорстокістю, які відносяться за чинним КК України до так званих злочинів з формальними складами. Це зокрема, передбачених статтями 127, 434 КК України за ознакою погане поводження з військовополоненими за ознакою особливої жорстокості.

Виходячи із таких загальних методологічних передумов, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого п.4 ч.2 ст.115 КК України. Перш за все звернемося у цьому питанні до ст. 115 Кримінального кодексу України і побачимо, що в ній існують деякі положення щодо форми вини й інших ознак суб'єктивної сторони складу злочину, що нами розглядається. Разом з тим, і структура об'єктивної сторони вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, характер дії, знаряддя і засоби його вчинення, способи, які застосували виконавці, а також наслідки злочину вказують на те, що цей злочин вчиняється лише з прямим умислом. Особливо про це свідчить сам спосіб вчинення такого злочину. Мотиви вчинення цього злочину, як це видно із закону, можуть бути різними і на кваліфікацію цього діяння не впливають.

Нам уявляється, що для того, щоб дати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій та їх способів, які винний вчинив при вбивстві з особливою жорстокістю. Якщо ми повернемося до описання дій, то можна констатувати, що винний не може здійснювати вбивство, яке супроводжується незвичайними, виключними за своєю жорстокістю діяннями, що характеризуються завданням особливих (додаткових, нестерпних) фізичних і (або) психічних мук та (або) нормальних страждань, особливою злочинною вишуканістю (тортурами, катуванням, садизмом), з побічним умислом (про це свідчить 100% досліджених справ цієї категорії).

Ці висновки підтверджуються проведенням нами опитуванням слідчих, які проводили досудове слідство по справам вбивства з особливою жорстокістю (97% із 200 опитаних указали на прямий умисел вчинення цих злочинів).

Інтелектуальний момент умислу вбивства з особливою жорстокістю характеризується тим, що особа усвідомлює суспільну небезпечність свого

діяння, усвідомлює, що такими діями вона заподіює особливі страждання потерпілому або близьким особам, розуміє, що для вчинення вбивства достатньо застосовувати особливі муки, тортури, катування немає необхідності, вона передбачає настання таких наслідків саме з застосуванням таких способів. Вольовий момент умислу при вчиненні цього злочину завжди передбачає бажання винного діяти саме в такий спосіб. Про бажання заподіяти особливі муки тощо може говорити характер дій, локалізація тілесних ушкоджень, використані знаряддя і засоби вчинення злочину і основне – способи його вчинення тощо.

Наприклад, сім членів стійкої злочинної групи, очолюваної раніше засудженим Якумовим, із хуліганських спонукань протягом 54 годин знущалися з потерпілою, що знайшло прояв у систематичному битті, нанесенні ножових поранень підборіддя, шиї, черевної порожнини, задоволенні статевої пристрасті неприродним способом всіма учасниками групи, нанесенні ударів англійською булавкою в молочні залози, плече, кисті рук, гасінні сигари, що горить, об тіло, спеціальному тисненні на больові точки, насильницькому введенні пляшки у піхву, нанесенні ударів залізним прутом, оправленні природних потреб на обличчя потерпілої у відповідь на прохання дати пити (див. справу №2-44 за 1990 рік архіву Київського міського суду).

Таким чином, підводячи підсумок вищевикладеному, необхідно відзначити, що інтелектуальний момент умислу в зазначеному складі злочину характеризується усвідомленням небезпечного характеру цих дій та способу особливої жорстокості. Інакше кажучи, суб'єкт усвідомлює суспільну небезпечність таких дій, які порушують або ставлять під загрозу порушення суспільні відносини, що забезпечують охорону життя особи. В тих випадках, коли особа не усвідомлює хоча б однієї із вказаних ознак об'єктивної сторони, не існуватиме складу злочину, передбаченого п. 4 ч.2 ст.115 КК України.

Вольовий момент умислу у вбивстві з особливою жорстокістю характеризується бажанням вчинити такі дії як тортури, катування, садизм, а по відношенню до наслідків – бажанням настання таких наслідків саме такими способами.

На підставі викладеного можна стверджувати, що структура об'єктивної сторони зазначеного вбивства, характер дій, знаряддя і засоби його вчинення, а також способи, які застосовуються винними, та наслідки вказують на те, що ці злочини вчиняються тільки з прямим умислом. Мотиви навмисного діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані під час призначення міри покарання. Тому правильно, на наш погляд, відмічав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [6, 15]. Оскільки сам процес кримінального провадження як «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, передбачених п. 10 ч. 1 ст. 3, ст. ст. 298, 300 КПК України, то з моменту внесення відомостей про вчинене кримінально-протиправне діяння до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурор, слідчий, орган досудового розслі-

дування або суддя у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини, мотив і мету злочину. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети вбивства з особливою жорстокістю слід приділяти більше уваги. Адже, якщо метою було завдання тортур, катування та садистських дій, то це підвищує суспільну небезпечність і має бути враховане судом під час призначення міри покарання та при кваліфікації умисного вбивства.

У кримінально-правовій літературі питанню виду умислу цього злочину увага приділена поверхнево. Так, В.В. Сташис звертає увагу, що винна особа має усвідомлювати, що такими способами (діями) вона завдає особливих фізичних, психічних та моральних страждань, що особлива жорстокість має охоплюватися умислом винного [7, с.348]; С.С. Яценко вказує, що при такому вбивстві спосіб повинен охоплюватися умислом винного (завідомо) [8, с.248]; В.К. Гришук, М.І. Мельник зазначали, що винний має усвідомлювати, що своїми діями (способами) він завдає особливих страждань потерпілому та близьким йому особам [9, с. 276].

Таким чином, зазначені публікації лише підтверджують наше дослідження і висновки щодо форми вини, виду умислу при вчиненні вбивства з особливою жорстокістю.

Як показує вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ з такого вбивства, вихідним моментом вчинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановою суб'єктом мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється. Але у відомих працях цей аспект, на жаль, глибоко не досліджувався. Тільки С.Б. Гавриш робить спробу сформулювати цю проблему на законодавчому рівні [10, с.199].

Нашими дослідженнями на основі репрезентативного фактичного матеріалу встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених п. 4 ч.2 ст. 115 КК України, які вчиняються в Україні.

Мета (перспектива) – це джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує. Мотив – це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси, емоції, тощо.

Як свідчать результати дослідження, спектр мети та мотивів досить широкий. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників Закону) може виконувати превентивну роль попередження досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання (потяг) до вчинення вбивства.

Практика застосування покарання за вбивство з особливою жорстокістю в Україні вимагає подальшого вдосконалення. З цією метою необхідно глибше вивчити суб'єктивну сторону зазначеного злочину по кожній кримі-

нальній справі. В аспекті цього слід зазначити, що правильна правова оцінка суб'єктивної сторони складу злочину ускладнюється без проникнення в психологічну структуру злочину як вольового акту людської поведінки, його мотивації.

Термін «мотивація» в психології вживається в широкому і вузькому значенні. В широкому – мотивація включає не лише мотиви поведінки і окремих вчинків, що її складають, але й свідомість суб'єкту, його соціальні і психологічні особливості, які визначають ставлення до інших людей, самого себе і здійснюваних вчинків та поведінки в цілому. У вузькому значенні цим терміном позначаються: 1) система мотивів, що визначають конкретні форми людської поведінки; 2) внутрішній (психічний) процес формування мотивів; 3) динаміка розвитку мотивованого вчинку, його структура – від прийняття рішення діяти певним чином – до настання результату.

Для правозастосовчої діяльності має значення насамперед правильне розуміння мотиваційної структури вчиненого злочину, як вольового акту, що перебуває під контролем свідомості індивіду (суб'єкту). Це пояснюється тим, що так можна з більшою повнотою і обґрунтованістю встановити форму вини у вчиненому діянні, її характеристику, а також інші елементи і ознаки складу злочину, і на цій основі, правильно кваліфікувати діяння і призначити винному покарання.

За своєю психологічною природою злочин нічим не відрізняється від інших форм людської активності. В психології розрізняються рефлексорні, інстинктивні, імпульсивні і вольові дії. Перші два види дій здійснюються несвідомо і носять органічний характер (вони поза правовою оцінкою), два інших – імпульсивні і вольові знаходяться під контролем свідомості, хоча і на різних її рівнях, саме вони і відносяться до злочинів. Враховуючи те, що мотив і мета злочину невіддільні від вольової поведінки, в тому числі злочинної, зокрема досліджуваної нами, то вони допомагають розкрити її психологічну природу.

Мотив і мета злочину не віддільні від вольової поведінки, в тому числі і злочинної. Вони допомагають розкрити її психологічну природу. Мотив злочину можна визначити як усвідомлене спонукання (потяг) до вчинення конкретного цілеспрямованого вчинку (вольового акту), що являє собою суспільну небезпечність і згідно з кримінальним законом є злочином. Мотив і мета не можуть підмінятися встановленням якихось інших обставин вчинення злочину, зокрема, його приводами. Мотив – це внутрішній збуджувач до дій, привід – об'єктивний фактор, випадок, обставина, що використовується з якоюсь метою. Тому мотив і мета нерідко підміняються одне одним, що ускладнює правову оцінку вчиненого злочину.

Злочинець посягає на суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом – така точка прикладання мотиву злочину, хоча за своєю психологічною сутністю мотив злочину може і не відрізнятися від звичайної людської поведінки. Криміногенність полягає у формі, способі, засобі, задоволення мотиву.

Наведені міркування свідчать про те, що зміст мотивації значно ширший, ніж про неї сказано в законі, і яка відображається у формалізованій категорії складу злочину.

Характеризуючи мотив як внутрішню причину злочину, закон нерідко використовує узагальнену термінологію, яку слід розкрити. Наприклад, в законі названі: «низменні спонукання», «хуліганські спонукання», «мотиви особистої зацікавленості» тощо, що означають в дійсності досить широке коло спонукань і мотивів. Великі ускладнення викликаються і тим, що, наприклад, вбивство, вчинене з особливою жорстокістю може бути з різних причин, зокрема з неправильних особистих відносин, хуліганства тощо [11, с.21-27].

Подібно будь-якому різновиду людської поведінки злочин є певною психофізичною єдністю. Не можна забувати, що об'єктивна сторона злочину не відокремлена бар'єром від суб'єктивної, що самий поділ злочинного діяння на зовнішню і внутрішню сторони – умовний. В дійсності зміст об'єктивної сторони виражає її певну залежність від мотивів і цілей правопорушника, визначається властивостями його особистості. Мотив стає визначеним тільки по відношенню до конкретної дії той або інший фактор стає мотивом тоді, коли вже є відповідна йому мета. Мета ж, як відмічалось вище, в свою чергу визначає засоби і способи її досягнення. В кінцевому рахунку мотив визначає шляхи реалізації цілей, що намічені. Мотив відповідає на питання, чому людина діє саме цими, а не іншими засобами, способами. Слідчий, який розкриває злочин, саме в мотиві знаходить розгадку таємниці дій злочинця, тому що без встановлення мотиву неможливо з'ясувати зміст злочинної діяльності. Таким чином, певному мотиву відповідає і певний засіб і спосіб його вираження. На жаль, це не завжди враховується судово-слідчою практикою при кваліфікації вбивств, вчинених з особливою жорстокістю [12, с.110]. Особливо наглядно подібне ігнорування мотиву і засобу (способу) злочину спостерігається при трактуванні судовою практикою поняття особливої жорстокості вбивства. Кримінальний кодекс РРФСР 1960 р. на відміну від Кримінального кодексу РРФСР 1926 р. передбачав підвищену відповідальність не за вбивство способом, що є особливо мученицьким для вбитого, а за вбивство з особливою жорстокістю. Враховуючи те, що поняття «особливо жорстока поведінка» ширше поняття «особливе мучення» і не обмежується лише об'єктивним вираженням злочину, його способом, але водночас служить характеристикою особи винного, таких його якостей, як нещадність, безжалісність, виключне безсердеччя, що проявилися у вчиненому ним злочині.

Оскільки мотив виражає певну схильність людини, істотні риси його характеру, постільки й особлива жорстокість може породжуватися впливом певних мотивів, що відрізняються своєю нікчемністю. В нашому дослідженні необхідно з'ясувати, з якими мотивами взагалі пов'язується особлива жорстокість. При вивченні справ про умисні вбивства з особливою жорстокістю нами отримані такі дані: з помсти і ревнощів – 40% (з помсти – 22%, з ревнощів – 18%); з хуліганських спонукань – 30%; із користі – 17%; інші мотиви – 13%.

Отже, особлива жорстокість пов'язана в основному з помстою, хуліганськими спонуканнями і ревнощами, що відповідає змісту цих мотивів.

Хуліганські спонукання вбивства з особливою жорстокістю з їх різкою анти-соціальною спрямованістю нерідко містять потяг винного «вразити» оточуючих не лише фактом вбивства, а й його способом. В діях таких вбивць нерідко видно цинічний потяг винного познущатися над потерпілим, поглумитися над його трупом тощо. Взаємозв'язок хуліганського мотиву і особливої жорстокості підтверджує й узагальнене вивчення судової практики. Так, більше 1/3 справ про умисні вбивства із хуліганських спонукань складають вбивства, вчинені з особливою жорстокістю.

Помста і ревнощі також якомога краще відповідають характеру вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Особлива жорстокість закладена вже в основі цих спонукань. Помста і ревнощі, що доповнюються ненавистю, спонукають завдати зло потерпілому у відповідь на спричинене їм на думку винного зло. Завдання особливих мук і страждань жертві якраз і відповідають цій меті. Щодо користі, то особлива жорстокість їй, навпаки, менш властива, так як її задоволення зовсім не має на меті ще й потяг винного завдати особливі страждання потерпілому, поглумитися над його трупом. Якщо ж вбивство із користі і вчиняється з особливою жорстокістю, то по відношенню до цієї обставини умисел є, як правило, побічним. Винний у вбивстві не ставить, наприклад, мети завдати особливі страждання потерпілому, проте свідоме може припускати це, якщо по-іншому він не міг задовольнити свої корисливі потяги.

Законодавче вираження умисного вчинення тяжких тілесних ушкоджень способом особливою мучення може свідчити про вчинення цього злочину лише з прямим умислом, на що вказує спосіб вчинення такого злочину.

В кримінально-правовій літературі суб'єктивній стороні цього складу злочину присвячено мало праць. Так, одні автори вважають, що цей злочин вчиняється в умисній формі вини [13, с.288]; інші схиляються до того, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим або непрямим умислом [8, с.293]. Ці дві точки зору частково підтверджують наші висновки. Судової практики щодо вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень на сьогоднішній день поки що немає. Мотиви і мета вчинення таких дій аналогічні, що й в убивстві з особливою жорстокістю.

Щодо суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.127 КК України є такі судження: 1) характеризується умисною виною і спеціальною метою – спонукати потерпілу або іншу особу вчиняти дії, що суперечать її волі [14, с.391; 15, с.75]; 2) виражається в прямому умислі і спеціальною метою – спонукати потерпілого або іншу особу вчиняти дії, що суперечать її волі [8, с.268; 9, с.304]; 3) проявляється у формі прямого або побічного умислу і спеціальною метою – спонукати потерпілого до вчинення яких не будь дій проти його волі [13, с.195].

Виходячи з дослідження ми маємо судження, що цей злочин умисний, але є розходження в тому що В.В. Сташис та автори Коментаря під редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка не називають вид умислу, а М.С. Магарин вказує на два види умислу. Тому є більш сприятливою думка щодо суб'єктивної сторони цього злочину С.С. Яценка та С.Д. Шапченко. Це відповідає тому, що

злочин, який вчиняється з певною метою, не може вчинятися з побічним умислом. Крім того, спосіб вчинення цього умисного злочину свідчить, що винний може діяти лише з прямим умислом.

І нарешті, щодо суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.434 Кримінального кодексу України за ознакою погане поводження з полоненими за ознакою особливої жорстокості знайшло однакову підтримку в юридичній літературі як таке, що вчиняється умисно [8, с.899; 15, с.1068; 17, с.901; 18, с.1150]. Проте, жоден з авторів не вказав на вид умислу. Виходячи з прийомів і методів вчинення цього злочину, які ми досліджували, можна констатувати, що він вчиняється лише з прямим умислом.

Аналіз положень кримінального кодексів зарубіжних держав КК таких як: Литовської Республіки [19], КК Російської Федерації [20], КК Республіки Польща [21], КК Киргизької Республіки [22], КК Швейцарії [23] свідчить, що питання кваліфікації даного виду злочинного діяння в українському кримінальному законодавстві повинно ще вивчатися з точки зору актуалізації захисту прав і законних інтересів особи, у тому числі й більшої оптимізації боротьби зі злочинністю у сучасних умовах розбудови Нової України.

Висновки. Враховуючи вищезазначене необхідно зазначити, що охоплення умислом всіх об'єктивних ознак особливо жорстокої поведінки та мети вчинення злочину є обов'язковим для кваліфікації діянь за досліджуваним способом вчинення злочину, а також для застосування обставин такого ж характеру судом та правоохоронними органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовное право УССР. – К. : Выща школа, 1989. – 530 с.
2. *Светлов А.Я.* Субъективная, сторона преступления / А.Я. Светлов// Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общая. – К. : Изд-во «Наукова думка», 1985. – С. 160-188.
3. Советское уголовное право: Общая часть. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 517 с.
4. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский – М. : Госюриздат, 1950. – 319с.
5. *Дубинин Н.П., Карпец И.И., Кудрявцев В.Н.* Генетика, поведение, ответственность / Н.П. Дубинин, И.И. Карпец, В.Н. Кудрявцев. –М. : 1989.
6. Викторов Б.А. Цель и мотивы в тяжких преступлениях/ Б.А.Викторов. – М. : Госюриздат, 1963.-82с.
7. *Сташис В.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи/ В.В. Сташис // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар./ За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін. Юре». С. 334-421.
8. *Яценко С.С., Шапченко С.Д.* Коментар до ст. 115 КК України / С.С.Яценко, С.Д. Шапченко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К. : А.С.К., 2002. – С.232-247
9. *Гришук В.К., Мельник М.І.* Коментар до ст. 115 КК України / В.К. Гришук, М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р./ За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, 2001. – С. 272-278.

10. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков : Высшая школа, 1999. – 640 с.

11. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.// Затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. №6. Зареєстровані у Міністерстві юстиції України 26.07.1995 р. за №255/791.

12. *Наумов А.В.* Мотивы убийств / А.В. Наумов: Учебное пособие // Под. ред. Огурцова Н.А. – Волгоград, 1969. – 136 с.

13. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К. : Юринком Інтер, 2001. – 240 с.

14. *Сташис В.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи / В.В. Сташис // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар./ За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін. Юре». С. 334-421.

15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під заг. Ред. Потебенька М.О., Гончарека В.Г. – К. : «Форум», 2001., у 2-х ч. Т.2. – 544с.

16. *Клименко В.А.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / В.А. Клименко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С.С. Яценка. – К. : А.С.К., 2002. – С. 845-900с.

17. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончарека В.Г. – К. : «Форум», 2001., у 2-х ч. Т.2. – 544с.

18. *Панов М.І., Харітонов С.О.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / М.І. Панов, С.О. Харітонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре». С.1082-1151

19. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N I Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V P. Kazanskene Saint Petersburg Yundichesky Center Press, 2002.

20. Кримінальний кодекс Російської Федерації 1996 р. зі змінами станом на 16.07.2015 (російською мовою) / Уголовный кодекс Российской Федерации (1996, с изменениями от 16.07.2015): Информационный портал, Уголовный кодекс РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ug-kodeks.ru/doc/ug-kodeks.doc. – Заголовок з екрану.

21. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch – St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001– 234 p

22. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P.Yu. Konstantinov.— St. Petersburg: «Yuridicheski Center-Press», 2001. — 352 p.

23. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002.– 366p.

Чугаєнко Ю.О., Харь І.О. Вплив суб'єктивних ознак на кваліфікацію діяння, вчиненого з особливою жорстокістю

Вивчення особливо жорстокого поводження має важливе значення для з'ясування підстав кримінальної відповідальності, для визначення її як кваліфікуючої ознаки злочину, для правильної кваліфікації діяння. У зв'язку з цим у статті піднімається питання щодо впливу суб'єктивних ознак на кваліфікацію діяння, вчиненого з особливою жорстокістю.

Ключові слова: злочин, особливо жорстоке поводження, суб'єктивні ознаки, кваліфікація діяння.

Чугаєнко Ю.А., Харь И.А. Влияние субъективных признаков на квалификацию деяния, совершенного с особой жестокостью

Изучение особенно жестокого обращения имеет значение для выяснения оснований уголовной ответственности, для определения его в качестве квалифицирующего признака преступления, для правильной квалификации деяния. В связи с этим в статье поднимается вопрос влияния субъективных признаков на квалификацию деяния, совершенного с особой жестокостью.

Ключевые слова: преступление, особенно жестокое обращение, субъективные признаки, квалификация деяния.

Chuhayenko Y., Har I. Impact of subjective attributes on the qualification of acts committed with particular cruelty

The study of particularly ill-treatment is essential for the detection of criminal liability grounds for determining it as qualifying sign, for correct qualification. In this regard, the article raises the question of influence of subjective attributes the qualification of acts committed with particular cruelty.

Keywords: crime, especially violent behavior, subjective symptoms, qualification actions.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2015.

УДК 343.9.01

Kikalishvili M.V.

DELINQUENT BEHAVIOR: THE CONCEPT, CHARACTERISTICS AND DETERMINANTS

М.В. Кікалішвілі

кандидат юридичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ

Постановка проблеми. Делінквентна поведінка це форма девіантної поведінки. Термін «делінквент» походить від латинського delinquens – «проступок, провина».

Поняття «делінквентна поведінка» з 50 – 60-х років ХХ ст. в зарубіжній літературі міцно увійшло в наукову мову кримінологів, психологів, соціологів, медиків при вивченні підлітків, схильних до вчинення правопорушень. Така поведінка визначається як соціально-негативна, що пов'язана з порушенням правових та інших (моральних, етичних) норм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Визначення категорії «делінквентність» розглядається в працях Г. Айзенка, А. Бандури, А. Блау, Р. Бриге, Р. Вирт, Ф. Редла, Г. Каплан, С. Колінс, М. Клиnard, І. Найт, В. Скіннер, Е. Сталкен, Р. Уолтере, Д. Уинеманна, Д. Шорт А. Ейчхорна та інші.

У вітчизняному законодавстві і юриспруденції терміни «делінквентна поведінка», «делінквентність» не застосовуються. Але дослідники 70–90-тих років ХХ ст. Є.В. Змановська, Ю.А. Клейберг, І.С. Кон, В. Н. Кудрявцев, А.Е. Личко, В.Д. Менделевич, А.А. Реан, В.Г. Степанов, Д.І. Фельдштейн визначають делінквентну поведінку як різновид девіантної поведінки. Однак якщо девіантна поведінка являє собою систему вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої норми, наприклад, норми психічного здоров'я, права, культури чи моралі, то «про делінквентну поведінку говорять тоді, коли суб'єкт вибирає протиправний спосіб задоволення потреб, бажань, зняття напруженості, застосовує фізичну силу або зброю з метою нанесення травми, каліцтва» [6,с.243].

Метою статті є дослідження делінквентної поведінки, а саме аналізу поняття «делінквентна поведінка», її основних ознак та детермінант.

Основні результати дослідження. Девіантна поведінка поділяється на дві великі категорії: 1) поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я, припускає наявність явної чи прихованої психопатології; 2) асоціальна поведінка, що порушує якісь соціальні, культурні, морально-етичні норми, особливо правові; поведінка, яка не схвалюється суспільством і громадськістю. Коли такі вчинки порівняно незначні, їх називають правопорушеннями, а коли вони серйозні і підлягають покаранню в кримінальному порядку – злочинами. Відповідно говорять про делінквентну (протиправну) і кримінальну (злочинну) поведінку.

Таким чином, будь-яка поведінка, яка не схвалюється громадською думкою, називається девіантною, а поведінка, яка не схвалюється ще й законом, – делінквентною. Однак несхвалення ще не означає настання покарання. Можливість застосування кримінального покарання проводить межу між делінквентною і злочинною поведінкою.

Дослідники в різних галузях психологічної науки дають досить широке тлумачення поняття «делінквентна поведінка». Але варто зазначити, що серед вчених не існує єдності думок щодо вживання цього терміна [24, с.255].

Так, Танчин І.З. визначає делінквентну поведінку як таку, що зумовлена наявністю систем цінностей і норм, які відхиляються від тих, які домінують у суспільстві, при цьому індивід, який сприйняв делінквентну культуру, визначає свою поведінку як правильну [22, с. 299-300].

Американський юрист і соціолог Едвін Сазерланд вважає, що для делінквентної поведінки властиве засвоєння, по-перше, технічних прийомів здійснення злочинів і, по-друге, мотивів, спонукань, раціональних переконань і установок, які сприяють порушенню закону. Світ делінквентності – це світ тих, хто підкоряється своїм законам, і його соціальні норми становлять силу, спрямовану проти існуючого соціального ладу. Такий підхід до розуміння делінквенції є найпоширенішим [22, с. 278].

Ільїн Є.П. у роботі «Мотивація і мотив» під делінквентною поведінкою розуміє систему асоціальних, протиправних вчинків, які в деяких випадках призводять до кримінальної відповідальності. Відмінності делінквентної поведінки від кримінальної поведінки кореняться в тяжкості правопорушень, вираженості антигромадського характеру [6, с.243].

Інші дослідники погоджуються, що делінквентна поведінка пов'язана із порушеннями правових норм, але не настільки значними, щоб за них нести кримінальну відповідальність, а серйозні порушення норм кримінального права, тобто злочини, пропонують називати кримінальною поведінкою [22, с.300].

В кримінології делінквентна поведінка визначається як суто молодіжне правопорушення, тобто таке, яке здійснюється молодими людьми віком від 12 до 20 років. Саме таке значення має термін «делінквент» закордоном, де він здебільшого вживається для позначення неповнолітнього злочинця. Так, «делінквент» визначається як особа у віці до 18 років, чия поведінка завдає

шкоду іншому індивіду або групі і перевищує межу, встановлену нормальними соціальними групами в даний момент розвитку суспільства. Після досягнення повноліття «делінквенти» автоматично перетворюється на «антисоціальних осіб» [4, с.24-37].

У США суть делінквентної поведінки молоді по-різному визначається в різних штатах. У штаті Іллінойс, наприклад, закон визначає як делінквентну дитину будь-кого, хто вважається невинуватим, хто зростає в неналежній сімейній обстановці, хто хитається по нічних вулицях з підозрілими намірами і без всякої серйозної справи, або ж тих, хто обвинувачується у намірі здійснити непристойний вчинок. У штаті Нью-Мехіко за основу беруть слово «звичайно»: дитина, яка звичайно не слухається батьків та інших дорослих, є примхливою, некерованою, прогулює уроки, вже вважається делінквентом. Федеральне Дитяче бюро відносить до делінквентної поведінки небезпечну для самої людини або для оточуючих поведінку, яку можна вважати антисоціальною, загрозовою правам і добробуту інших людей [21, с. 250].

Делінквентність у сучасному західному суспільстві характеризується такими рисами.

1. Внесок соціальної позиції. У США рівень делінквентності найвище в нижчому класі, серед хлопчиків-підлітків, що живуть в непорядкованих будинках у центрі великих міст. Саме в трущобах панує аномія і беззаконня.

2. Вплив зразків соціалізації. Не всі хлопчики в трущобах делінквенти, бо там живуть різні сім'ї. Найвища делінквентність виявлена серед підлітків, що мають найнижчий статус, які не знають у своїй родині твердої і послідовної дисциплінарної системи і часто виховуються на вулиці.

3. Наявність ситуаційних чинників. Підлітків заарештовували за викрадення автомобілів, пограбування, застосування зброї – насамперед тому, що їм подобалося ризикувати.

4. Переростання делінквентної дії в делінквентну роль. Багато хто з підлітків беруть участь у делінквентних діях час від часу, без наміру стати постійними порушниками. Однак коли оточуючі починають ідентифікувати таких підлітків як делінквентів і поводитися з ними належним чином, настає час, коли й самі вони починають думати про себе саме в цьому сенсі.

5. Формування делінквентних колективів і субкультур. Більшість делінквентних актів відбувається в натовпі, групі, колективі. У групі індивід отримує підтримку своїм провокаціям. Поступово формуються банди і відповідна субкультура [21, с.250].

Порушення молоддю соціальних норм можуть бути серйозними і несерйозними, свідомими і несвідомими. Всі серйозні порушення, свідомі вони чи ні, що потрапляють під категорію протиправної дії, відносяться до делінквентної поведінки.

У сучасній психології делінквентну поведінку розуміють як протиправну поведінку особистості – дії конкретної особистості, що відхиляються від встановлених в даному суспільстві і в даний час законів, яка загрожує благополуччю інших людей або соціальному порядку. Особистість, що виявляє протизаконну поведінку називають делінквентною особистістю, а самі дії –

деліктами. Кримінальна поведінка є вищою формою делінквентної поведінки взагалі. В цілому делінквентна поведінка безпосередньо направлена проти існуючих норм суспільного життя, які чітко виражені в правилах (законах) суспільства [4, с. 24-37]. До неї відносять шкільні прогули, дрібне хуліганство, участь в асоціальній групі тощо. Делінквентна поведінка неповнолітніх складається з соціально-деформованої поведінки: підлітки порушують вимоги вікових соціальних ролей, що, як правило, призводить до зміщення провідної діяльності; соціально-моральної деформації поведінки (поведінка підлітків суперечить не тільки рольовим вимогам, але і пов'язана з вкрай аморальною поведінкою: вживанням алкоголю і наркотиків); соціально-моральної правової деформації поведінки (порушення підлітками вимог соціальних ролей і норм моралі, норм права) [3, с.18-19].

Личко А. Е. [15, с.52], який ввів в практику підліткової психіатрії поняття «делінквентність», обмежив їм дрібні антигромадські дії, які не тягнуть за собою кримінальної відповідальності. Ковальов В.В. [7, с.596] заперечує проти такого трактування делінквентності, вказуючи, що делінквентна поведінка є злочинною поведінкою.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях виділяють три ознаки, що становлять зміст поняття «діти (підлітки) з делінквентною поведінкою»: 1) діти і підлітки, чия поведінка відхиляється від норми (делінквентність, девіантність); 2) поведінка, що важко виправляється, коригується – у цьому зв'язку використовуються різні терміни: «важкі діти» і «педагогічно запущені підлітки»; 3) діти і підлітки, які потребують індивідуального підходу з боку вихователів і колективу. Делінквентна поведінка може проявлятися в бешкетництві і бажанні розважитися. Різниця делінквентної і кримінальної поведінки корениться не у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, а в ступені усвідомлення індивідом своїх протиправних вчинків і дій, їх соціальної значущості і шкідливих наслідків для оточуючих. Делінквентна поведінка завжди містить у собі аморальну поведінку, часто агресію. У меншій мірі така поведінка знаходить відображення в аномаліях сексуальної поведінки і неестетичній поведінці. Для підлітків-делінквентів характерні: недостатня сформованість смислової сфери та низький рівень моральної свідомості. При фруструванні потреб в афіліації та безпеці основна мотивообразуюча життєва стратегія пов'язується ними в першу чергу з фізичною силою [23, с.84].

Делінквентна поведінка пов'язана з порушеннями відповідних віку соціальних норм і правил поведінки, характерних для макросоціальних відносин і малих статевовікових соціальних груп. Типовими проявами делінквентної поведінки є ситуаційно-обумовлені дитячі та підліткові поведінкові реакції, пов'язані з сімейної та шкільної дезадаптацією, труднощами спілкування. Механізм делінквентної поведінки – це процес взаємодії несприятливої для суб'єкта соціальної ситуації і комплексу його психологічних властивостей, з провідною роллю дефекту правосвідомості і порушень цілісно-нормативних орієнтацій [23, с.84].

Наведені види делінквентної поведінки можна розглядати і як етапи формування протиправної поведінки, і як відносно незалежні її прояви.

Різноманіття громадських правил породжує велику кількість підвидів проти-правної поведінки.

У соціально-правовому підході широко використовується розподіл протиправних дій на насильницькі і ненасильницькі (або корисливі).

У рамках клінічних досліджень становить інтерес комплексна систематизація правопорушень Ковальова В.В., яка побудована на кількох осях. На соціально-психологічній осі – антидисциплінарна, антигромадська, проти-правна; на клініко-психопатологічній – непатологічна і патологічна форми; на особистісно-динамічній – реакції, розвиток, стан. [7, с.596] Амбрумова А.Г. і Жезлова Л.Я. запропонували соціально-психологічну шкалу правопорушень: антидисциплінарні, антисоціальні, делінквентні – злочинна і аутоагресивна поведінка (слід зазначити, що дані автори до делінквентної відносять тільки злочинну поведінку) [2, с.115].

Для вирішення таких питань, як визначення ступеня вираженості делінквентності та заходів впливу на особистість, важливе значення також має систематизація типів правопорушників. У 1932 р. Озерецький М.І. запропо-нував актуальну і сьогодні типологію неповнолітніх правопорушників за сту-пенем вираженості та характером особистісних деформацій: випадкові, зви-чайні, стійкі та професійні правопорушники [8, с.116].

Серед підлітків, які вчинили правопорушення, Долгова А.І., Гор-батовський Е.Г., Шумілкін В.А. та інші [5, с.67], в свою чергу, виділяють наступні три типи: «послідовно-криміногенний» – вклад особистості в злочинну поведінку при взаємодії з соціальним середовищем є вирішальним, злочин впливає з звичного стилю поведінки, яка обумовлюється специфічними поглядами, установками і цінностями суб'єкта; «ситуативно-криміногенний» – порушення моральних норм, правопорушення незлочинного характеру і сам злочин в значній мірі обумовлені несприятливою ситуацією; злочинна поведінка може не відповідати планам суб'єкта, бути з його точки зору ексце-сом. Підлітки скоюють злочини часто в групі в стані алкогольного сп'яніння і часто не є ініціаторами правопорушення; «ситуативний тип» – незначна вира-женість негативної поведінки; вирішальний вплив ситуації, що виникає не з вини індивіда; стиль життя таких підлітків характеризується боротьбою пози-тивних і негативних впливів.

Аналогічно Кудрявцев В.Н. [12, с.24] говорить про професійних злочин-ців (осіб, що регулярно скоюють злочини і живуть на доходи від них), ситуа-тивних (які діють в залежності від обстановки), випадкових (порушили закон тільки один раз).

На наш погляд поняття делінквентності пов'язано з протиправною поведінкою взагалі. Це будь-яка поведінка, що порушує норми громадського порядку. Дана поведінка може мати форму дрібних порушень морально-етич-них норм, що не досягають рівня злочину. Тут вона збігається з асоціальною поведінкою. Також вона може виражатися в злочинних діях, які караються відповідно до Кримінального кодексу. В цьому випадку поведінка буде кримі-нальною. Таким чином, можна визначити делінквентну поведінку, як поведін-

ку, що відхиляється з явною антигромадською направленістю, яка в крайніх своїх проявах набуває кримінально-караний характер.

Слід зазначити, що делінквентна поведінка як форма девіантної поведінки особистості має ряд особливостей: 1) це один з найменш визначених видів поведінки, що відхиляється; 2) делінквентна поведінка регулюється переважно правовими нормами – законами, нормативними актами, дисциплінарними правилами; 3) протиправна поведінка визнається однією з найбільш небезпечних форм девіацій, оскільки загрожує громадському порядку; 4) така поведінка особистості активно обговорюється і карається в будь-якому суспільстві; 5) протиправна поведінка за своєю суттю означає наявність конфлікту між особистістю та суспільством.

При розгляді детермінації протиправних дій зазвичай виділяють сукупність зовнішніх умов і внутрішніх причин, що викликають такі дії. Безумовно, в кожному конкретному випадку має місце унікальне поєднання факторів, тим не менш можна визначити деякі загальні тенденції у формуванні делінквентної поведінки.

Соціальні умови відіграють певну роль в походженні протиправної поведінки. До них насамперед належать багаторівневі суспільні процеси. Це, наприклад, слабкість влади і недосконалість законодавства, соціальні катаклізми і низький рівень життя.

Згідно Мертону Р. [14, с.202], деякі люди не можуть відмовитися від делінквентної поведінки, тому що в нинішньому суспільстві споживання переважна більшість прагне до високих доходів, матеріального забезпеченні і успіху за будь-яку ціну. Багатьом людям важко досягти бажаних цілей легальним шляхом.

Соціальною причиною антигромадської поведінки конкретної особистості також може бути схильність суспільства навішувати ярлики. У ряді випадків стійка антигромадська поведінка формується за принципом порочно-го кола: первинний, випадково скоєний злочин – покарання – досвід насильницьких відносин (максимально представлений в місцях позбавлення волі) – наступні труднощі соціальної адаптації внаслідок ярлика «злочинець» – накопичення соціально-економічних труднощів і вторинна делінквентність – вчинення більш тяжкого злочину.

Більш того, Кутер П. [14, с.203] вказує на те, що багато законослухняних громадян мають агресивно-кримінальні імпульси, які не реалізуються ними в конкретних діях, але проєктуються на інших людей, наприклад, на тих, що здійснюють правопорушення. Внаслідок даних проєктивних процесів правопорушення можуть надмірно суворо оцінюватися і несправедливо каратися, що в свою чергу призводить до посилення делінквентності.

Таким чином, суспільство нерідко саме, як це не парадоксально, за допомогою невинуватених дій і надто серйозних покарань виховує злочинців, від яких хотілося б позбутися. Держава, проголошуючи боротьбу з насильством, сама його використовує (нерідко ще в більшій мірі) по відношенню до правопорушника.

Істотну роль в походженні делінквентної поведінки відіграє мікросоціальна ситуація. Її формуванню, наприклад, сприяють: антисоціальне оточення (алкоголізм батьків, асоціальна сім'я або компанія); бездоглядність; багатодітна і неповна сім'я; внутрішньосімейні конфлікти тощо.

Кудрявцев В. Н. вказує на стан відчуження злочинця від свого середовища, що виникає вже в ранньому віці. Так, 10% агресивних злочинців вважали, що мати їх не любила в дитинстві [11, с.55].

Можна виділити наступні мікросоціальні фактори, що викликають делінквентну поведінку: фрустрація дитячої потреби в ніжній турботі і прихильності з боку батьків (наприклад, надзвичайно суворий батько або недостатньо турботлива мати), що в свою чергу викликає ранні травматичні переживання дитини; фізична або психологічна жорстокість або культ сили в родині (наприклад, надмірне або постійне застосування покарань); недостатній вплив батька (наприклад, при його відсутності), що ускладнює нормальний розвиток моральної свідомості; гостра травма (хвороба, смерть батька, насильство, розлучення) з фіксацією на травматичних обставинах; потурання дитині у виконанні її бажань; недостатня вимогливість батьків, їх нездатність висувати послідовно зростаючі вимоги або домагатися їх виконання; надмірна стимуляція дитини – занадто інтенсивні любовні відносини з батьками, братами і сестрами [1, с. 61]; неузгодженість вимог до дитини з боку батьків, внаслідок чого у дитини не виникає чіткого розуміння норм поведінки; зміна батьків (опікунів); хронічно виражені конфлікти між батьками (особливо небезпечна ситуація, коли жорстокий батько б'є матір); небажані особистісні особливості батьків (наприклад, поєднання невимогливого батька і вседозволяючої матері); засвоєння дитиною через наочіння в сім'ї або в групі делінквентних цінностей (явних або прихованих).

У дослідженні «Злочинність неповнолітніх: тенденції та перспективи» Раттер М. і Гідлер Д. [19, с.35] вказують на чіткий зв'язок між особливостями раннього дитячого розвитку в родині і подальшого ступеня слухняності індивіда, а також відзначають кореляцію між соціальними змінами і зростанням злочинності. На прикладі неповнолітніх дослідники приходять до висновку, що для злочинної поведінки існують множинні причини, включаючи вплив груп однолітків, соціального контролю і соціального навчання, біологічних і ситуаційних чинників. З їх точки зору, абсурдно шукати єдине пояснення або єдину стратегію профілактики.

Індивідуальні детермінанти представляють особливий інтерес для аналізу протиправної поведінки. В першу чергу це статеві відмінності. Наприклад, добре відомо, що протиправна поведінка більш характерна для чоловічої статі. Незважаючи на зростання жіночої злочинності, її відносні показники значно нижче чоловічих [13, с.84].

Віковий фактор визначає своєрідність поведінки на різних етапах онтогенезу. Вікова динаміка частоти правопорушень проявляється наступним чином: вік більшості злочинців коливається в межах від 25 до 35 років; кількість злочинів неухильно росте від 14 до 29; максимум випадків вчинення зло-

чинів припадає на 29 років; з 29 до 40 років спостерігається поступове зниження; після 40 років злочини рідко вчиняються [13, с.66].

Про антисоціальну поведінку (на відміну, наприклад, від агресивної) має сенс говорити лише по досягнанню людиною певного віку, на наш погляд, не раніше 6-8 років. Як правило, маленька дитина не може достатньо усвідомлювати свою поведінку, контролювати її та співвідносити з соціальними нормами. Тільки в школі дитина вперше і по-справжньому стикається з принциповими соціальними вимогами, і тільки починаючи зі шкільного віку від дитини очікується суворе дотримання основних правил поведінки.

Мають місце і «якісні» особливості прояву делінквентної поведінки в різному віці. Порушення соціальної поведінки на ранніх етапах онтогенезу, ймовірно, є проблемами психічного розвитку дитини або невротичні реакції, що носять тимчасовий характер. Наприклад «крадіжки» дитини п'яти років можуть бути пов'язані з гіперактивністю, невротичною потребою в увазі та любові, реакцією на втрату близької людини, затримкою в інтелектуальному розвитку, неможливістю отримати необхідні харчування і речі.

Протиправні дії в підлітковому віці (12 – 17 років) є вже більш усвідомленими і довільними. Поряд з «звичними» для даного віку порушеннями, такими, як крадіжки і хуліганство – у хлопчиків, крадіжки і проституція – у дівчаток, набули широкого поширення нові їх форми – торгівля наркотиками і зброєю, сутенерство, шахрайство, розбійні напади [13, с.45]. За статистичними даними велика частина злочинів, скоєних підлітками, – групові. У групі знижується страх покарання, різко посилюються агресія і жорстокість, знижується критичність до подій і до себе. Найбільш показовим прикладом групової протиправної поведінки є масові заворушення вболівальників після футбольного матчу, серед яких молоді люди складають більшість.

Кудрявцев В.Н. [11, с.84] вважає, що «злочинна кар'єра», як правило, починається з поганого навчання і відчуження від школи (негативно-ворожого ставлення до неї). Потім відбувається відчуження від родини на тлі сімейних проблем і «непедагогічних» методів виховання. Наступним кроком стає входження до злочинного угруповання та вчинення злочину. На проходження цього шляху потрібно в середньому 2 роки. За наявними даними 60% професійних злочинців (зłodіїв і шахраїв) почали цей шлях в шістнадцятирічному віці. Кудрявцев В.Н. виділяє наступні групи підлітків-правопорушників: першу групу становлять підлітки, у яких внаслідок ряду причин виявляються не розвинені почуття вищого рівня (совість, почуття обов'язку, відповідальність, прихильність до близьких) або уявлення про добро і зло, що спотворює їх емоційну реакцію на вчинки; до другої групи можна віднести підлітка з гіпертрофованими віковими реакціями, що вказує на минулий характер їх антисоціальної поведінки (за інших сприятливих умов); третю групу складають ті, хто стійкіше відтворює делінквентну поведінку свого безпосереднього оточення і для кого така поведінка є звично нормальною (з негативним образом самого себе, відсутністю навичок самоконтролю, слабо розвинутою совістю, споживацьким ставленням до людей); до четвертої групи відносять підлітків із психічними і невротичними розладами (у них поряд з делінк-

вентною поведінкою присутні хворобливі симптоми або ознаки інтелектуального недорозвинення); нарешті, виділяється п'ята група підлітків, які свідомо вибирають делінквентну поведінку (не страждають психічними розладами, володіють достатнім самоконтролем і розуміють наслідки свого вибору).

Найбільш несприятливими прогностичними ознаками формування антигромадської поведінки можна вважати: відсутність совісті і почуття провини, патологічну брехливість, споживацьке ставлення до людей, байдужість, неохайність, виражену психопатологію.

Поряд зі статевим та віковим виділяється конституціональний фактор. Дослідники відзначають, що конституціональні особливості цілком можуть спрямувати розвиток особистості в антисоціальну сторону. Наприклад, потяги дитини можуть бути настільки сильними, що вона насилу переносить стан голоду, під впливом чого може почати красти [1, с.54].

Питання про вплив психопатології (у будь-якому віці) на делінквентну поведінку особистості залишається дискусійним. «Проблема співвідношення психічних відхилень і антигромадської поведінки – одна з найбільш складних і заплутаних в психіатрії», – зауважує Королев В.В. [9, с.5]. Серед найбільш поширених аномалій, поєднаних з делінквентною поведінкою, називають: психопатію; алкоголізм; невротичні розлади; залишкові явища черепно-мозкових травм і органічні захворювання головного мозку; інтелектуальну недорозвиненість [8, 9, 15].

Люди, які мають психічні аномалії, проявляють знижену здібність усвідомлювати і контролювати свої дії внаслідок інтелектуальної або емоційно-вольової патології. У той же час відхилення від медичної норми не можна вважати конкретними причинами, що викликають злочинні дії, хоча в ряді випадків вони поєднуються. При поєднанні психічного розладу з певними умовами можна очікувати виникнення патологічного афекту, який істотно знижує здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними.

Багато авторів також розглядають безмотивні, нерідко несподівані для оточуючих жорстокі вбивства саме як прояв патологічної поведінки. Можгинский Ю. Б. [17, с.88] вказує, що в разі подібних злочинів, скоєних підлітком без ознак психічного розладу до вбивства, простежуються дві основні патологічні тенденції: порушення афектів (депресії, дистимії) і криза особистості (психопатичний розвиток). Дані порушення безумовно поєднуються з конкретним соціально-психологічним контекстом. Серед них автор називає конфліктну ситуацію, тривалий стрес (затяжний конфлікт в сім'ї), вплив підліткової групи (групових цінностей і правил), комплекс неповноцінності, незначну зовнішню загрозу.

Ремшміт Х. [20, с.67] в етіології делінквентної поведінки підлітків віділяє легкі емоційні пошкодження без ознак інших психічних захворювань; виражені емоційні порушення, які маніфестуються страхами, тугою або насильницьким способом поведінки.

Розлади настрою в ряді випадків поєднуються з патологією потягів, наприклад, патологічна поведінка з періодичним нездоланим потягом до підпалів (піроманія) або крадіжки (клептоманія). До цього ж ряду розладів потя-

гів відносяться схильність до втеч та бродяжництво. В цілому синдром порушених потягів характеризується: імпульсивністю, стійкістю, чужістю для особистості і нездоланністю. Ремшмідт Х., описуючи депресивних делінквентів, говорить про чергування станів « посилення потягів і агресії » і « абсолютної втрати сенсу існування » [18, с.134].

Наведені дані дозволяють говорити про те, що афективний профіль є одним з найбільш значущих серед властивостей особистості, пов'язаних з антисоціальною поведінкою і залежних в свою чергу від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів.

Висновки. Таким чином, залежно від детермінації поведінки можна виділити кілька основних груп делінквентних особистостей: ситуативний правопорушник (протиправні дії якого переважно спровоковані ситуацією); субкультурний правопорушник (порушник, який ідентифікує себе з груповими антисоціальними цінностями); невротичний правопорушник (асоціальні дії якого виступають наслідком інтрапсихічного конфлікту і тривоги); органічний правопорушник (здійснює протиправні дії внаслідок мозкових ушкоджень з переважанням імпульсивності, інтелектуальної недорозвинутості й афективності); психотичний правопорушник (здійснює делікти внаслідок важкого психічного розладу – психозу, потьмарення свідомості); антисоціальна особистість (антигромадські дії якої викликані специфічним поєднанням особистісних рис: ворожістю, нерозвиненістю вищих почуттів, нездатністю до близькості).

Розглянуті вище зовнішні та внутрішні умови сприяють формуванню делінквентної поведінки. У той же час, описуючи правопорушника, більшість вчених схиляються до висновку про вирішальну роль антисоціальної спрямованості особистості в становленні делінквентної поведінки. Йдеться про специфічну мотивацію, яка виступає безпосередньою причиною протиправної поведінки. Кудрявцев В.Н. [10, с.53] говорить про антигромадську орієнтацію особистості. Інші автори використовують подібні терміни: криміногенна деформація особистості, антисуспільна установка, антисоціальна спрямованість, протиправна мотивація. Дані терміни позначають систему найбільш стійких домінуючих мотивів особистості – внутрішніх спонукань, потреб, установок, цінностей, інтересів і переконань. Протиправна мотивація може мати різні витоки, різний ступінь вираженості. Лунєєв В.В. [16, с.500] пропонує розглядати такі основні мотивації протиправних дій: корисливо-жадібну, насильницько-егоїстичну, анархістсько-індивідуалістичну, легковажно-безвідповідальну, боязко малодушну. Долгова А.І. [5, с.105] на прикладі підлітків виділяє насильницький і корисливий типи деформації особистості. При насильницькому типі має місце прагнення до самоствердження, бажання представити себе сильною, справедливою, чуйною натурою, завжди готовою прийти на допомогу. Проте уявлення про справедливість у таких осіб спотворені, їх мораль, по суті, є мораллю злочинця. Для них типові груповий егоїзм, прихильність до неформальної групи, жорстокість, культ сили, переконаність у правильності своєї поведінки. Для корисливого типу більш характерний не груповий, а індивідуальний егоїзм. У його представників більш дефектні цін-

нісні орієнтації, вони повністю усвідомлюють протиправний характер своїх дій. Таких підлітків відрізняють скритність, аморальність, наявність корисливих установок, більш глибока соціальна занедбаність. На практиці здебільшого доводиться мати справу з комбінаціями зазначених типів.

Протиправна мотивація, як стійка система домінуючих мотивів конкретної особистості, безпосередньо пов'язана з її правовою свідомістю. Правова свідомість передбачає: 1) знання законів і їх розуміння; 2) прийняття правил як особистісно значущих, переконаність у їх корисності та справедливості; 3) готовність, вміння і звичка діяти відповідно до законів і правил. Очевидно, що нормальний соціальний розвиток припускає процес перетворення культурних (в тому числі правових) норм в індивідуальні цінності. Переломлені через систему особистісних смислів, правові норми в поєднанні з вольовою регуляцією забезпечують таку якість особистості, як законослухняність [5, с. 105].

Таким чином, мотивація виконання правил або їх порушення може бути найрізноманітнішою. Окремими мотивами, що спонукають до протиправних дій, можуть бути: прагнення негайно отримати задоволення, прагнення самоствердитися, прагнення до комфорту або високого соціального статусу, опозиційна поведінка (внутрішнє прагнення порушувати заборони), поведінкові стереотипи (досвід перебування в кримінальному середовищі), агресія і садистичні нахили, потреба відчувати приналежність до групи і отримувати її схвалення, нудьга, прагнення до ризику і гострих відчуттів, фрустрація, необхідність вимушеного захисту, альтруїзм (правопорушення заради інших людей або високої мети).

В психоаналітичних дослідженнях, що розкривають несвідому мотивацію, делінквентність розглядається як наслідок внутрішнього конфлікту і примітивних захистів. У разі антисоціальної поведінки можуть діяти такі несвідомі мотиви делінквентності: бажання, що вимагають негайного задоволення; переживання безсилої гніву, відчаю – агресії, що шукає розрядки; образа, що вимагає помсти; заздрість, що спонукає до відновлення справедливості; недовіру і прагнення зберігати дистанцію; фантазії величі і всемогутності [1, 14, 17, 25].

Делінквентна поведінка є об'єктом дослідження багатьох зарубіжних вчених [26-30].

З точки зору особистісної динаміки Айхорн А. вказує на існування двох основних типів делінквентності 1) прикордонний невротичний стан з симптомами антисоціальної поведінки – коли особистість перебуває в стані внутрішнього конфлікту і якась її частина забороняє делінквентну поведінку, викликаючи почуття провини. Такі особи бажають викриття своїх протиправних вчинків, що часто і трапляється. Після покарання вони відчувають полегшення. У ряді випадків почуття провини виникає у злочинців до скоєння злочину. Тут делінквентність виникає через бажання індивіда отримати полегшення від тиску супер-Его; 2) антисоціальна поведінка без ознак неврозу. У цьому випадку конфлікт, що «виноситься назовні» – це відкритий конфлікт з оточенням через ранню фрустрації лібідних бажань [1, с.145]. Але несвідома потреба в покаранні [1, с.145] і фіксація на етапі домінування принципу задоволення виражені в обох ситуаціях.

Таким чином, делінквентна поведінка особистості містить в собі як загальні закономірності, так і виражену індивідуальну своєрідність.

Проблема антигромадської поведінки існує не тільки як абстрактне соціальне явище. Повсякденне життя ставить перед кожним з нас непрості завдання: не піддатися впливу криміногенної обстановки, уникнути страху, захистити себе і свою родину, виховати законслухняність у дітях, допомогти людям (які стали на шлях порушення закону) повернутися в суспільство. Поставлені завдання вимагають величезних зусиль з боку держави та її громадян. Одночасно з цим рішення проблеми злочинності тісно пов'язано з серйозним науковим осмисленням поведінки, що відхиляється.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Айхорн А.* Трудный подросток / Август Айхорн – М. : Апрель Пресс: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 297с.
2. *Амбрумова А.Г.* Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте / А.Г. Амбрумова, Л.Я. Жезлова – М., 1978. – 13 с.
3. *Антонов А.А.* Делинквентное поведение как фактор, детерминирующий мотивацию несовершеннолетних на совершение административных правонарушений, и его роль при профилактике / А.А. Антонов // Российский следователь. – 2010. – № 3. – С. 18-20.
4. *Виничук Н.В.* Психология аномального поведения / Н.В. Виничук // Издво дальневосточного университета. – 2004. – Владивосток 2004. – 198 с.
5. *Долгова А.И.* Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / А.И. Долгова – М., 1981. – 160 с.
6. *Ильин Е.П.* Мотивация и мотив / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 243 с.
7. *Ковалев В.В.* Психиатрия детского возраста / В.В. Ковалев – М., 1979. – 608 с.
8. *Кондратенко В.Т.* Девиантное поведение подростков: Социально-психологические и психиатрические аспекты / В.Т. Кондратенко – Минск, 1988. – 202 с.
9. *Королев В.В.* Психические отклонения у подростков-правонарушителей / В.В. Королев – М., 1992. – 208 с.
10. *Криминальная мотивация /* Антонян Ю.М., Гульдан В.В., Кудрявцев В.Н., Лунеев В.В., и др.; Отв. ред.: Кудрявцев В.Н. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
11. *Кудрявцев В.Н.* Генезис преступления: Опыт криминологического моделирования / В.Н. Кудрявцев – М., 1998. – 216 с.
12. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: норма и патология / В.Н. Кудрявцев – М., 1982. – 287 с.
13. *Кудрявцев В.Н.* Современные проблемы борьбы с преступностью в России / В.Н. Кудрявцев // Вестник Российской академии наук. – 1999. – Т. 69. – № 9. – С. 790-797.
14. *Куттер П.* Современный психоанализ / П. Куттер – СПб., 1997. – 351с.
15. *Личко А.Е.* Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко – Изд. 2-е доп. и перераб. – Л. : Медицина, 1983 // Интернет ресурс: <http://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=1306>
16. *Лунеев В.В.* Преступность XX века: Мировой криминологический анализ / В.В. Лунеев – М., 1997. – 525 с.

17. *Можгинский Ю.Б.* Агрессия подростков: эмоциональный и кризисный механизм / Ю.Б. Можгинский – СПб. : Лань, 1999. – 128 с.
18. Психотерапия детей и подростков: Пер. с нем. / Под ред. Х. Ремшмидта. – М., 2000. – 656 с.
19. *Раттер М.* Помощь трудным детям / М. Раттер – М., 1987. – 424 с.
20. *Ремшмидт Х.* Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности / Х. Ремшмидт – М., 1994. – 320 с.
21. *Кравченко А.И.* Социология: Общий курс: [учебное пособие для вузов]. – М. : ПЕРСЭ; Логос, 2002.–640 с.
22. *Танчин И.* Соціологія : [навч. посіб.] / І. Танчин. – Л. : Укр. акад. друкарства, 2005. – 360 с.
23. *Чернобродов Е.Р.* Делинквентное поведение несовершеннолетних: [учеб. пособие по спецкурсу] / Е.Р. Чернобродов – Хабаровск : Дальневосточный юридический институт МВД России, 2007. – 294 с.
24. *Чуносов М.О.* Аналіз категорії «соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки» особистості як теоретична проблема / М. О. Чуносов. // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 8 (Ч.1), 2013. – С. 255-260.
25. Энциклопедия глубинной психологии / Под ред. А.М. Боковой. – М., 2001. – Т. 2. – 752 с.
26. Nature and Extent of Delinquency // Electronic resource: http://samples.jbpub.com/9781449692414/45496_CH01_Pass3.pdf
27. *Shader Michael.* Risk Factors for Delinquency: An Overview / Michael Shader // Electronic resource: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/frd030127.pdf>
28. The Study of Juvenile Delinquency // Electronic resource: http://www.jblearning.com/samples/0763736287/Chapter_01.pdf
29. *Kvaraceus William.* Juvenile delinquency a problem for the modern world / William C. Kvaraceus // Electronic resource: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001334/133429Eo.pdf>
30. Delinquent behavior among young people in the western world // Electronic resource: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/ov-1994-02-full-text-3-articles_tcm45-487853.pdf

Кікалішвілі М.В. Делінквентна поведінка: поняття, ознаки та детермінанти

Стаття присвячена дослідженню делінквентної поведінки, а саме аналізу поняття «делінквентна поведінка», її основних ознак та детермінант.

Ключові слова: делінквент, делінквентна поведінка, правопорушення, правові норми, протиправна поведінка, антисоціальна поведінка.

Кикалишвили М.В. Делинквентное поведение: понятие, признаки и детерминанты

Статья посвящена исследованию делинквентного поведения, а именно анализу понятия «делинквентное поведение», его основных черт и детерминант.

Ключевые слова: делинквент, делинквентное поведение, правонарушение, правовые нормы, противоправное поведение, антисоциальное поведение.

Kikalishvili M.V. Delinquent behavior: the concept, characteristics and determinants

This article analyzes delinquent behavior, namely the concept of “delinquent behavior”, its main characteristics and determinants.

Keywords: *delinquent, delinquent behavior, offense, legal norms, illegal behavior, antisocial behavior.*

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

УДК 343.135

Tokarenko C.

CLOSING OF THE CRIMINAL PROCEEDINGS UPON ESTABLISHMENT OF THE LACK OF A CRIMINAL OFFENSE OR LACK OF CORPUS DELICTI IN THE ACT

К.В. Токаренко

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДСУТНОСТІ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ ВІДСУТНОСТІ В ДІЯННІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Постановка проблеми Дослідження інституту закриття кримінального провадження дозволяє виділити окремі його суперечності та прогалини, які у правозастосовній діяльності слідчих та судових органів створюють чимало проблем. Недосконалість правової регламентації закриття кримінального провадження при наявності таких підстав як встановлення відсутності події кримінального правопорушення чи встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення може дозволити окремим злочинцям уникнути покарання, що відповідно обмежить права та законні інтереси осіб, які постраждали від вчинення кримінального правопорушення. А тому це питання потребує особливої уваги як науковців, так і законодавця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем закриття кримінального провадження у різні роки присвятили свої роботи А.Я. Дубинський, М.В. Жогін, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, Я.О. Мотовіловкер, В.Т. Нор, Г.В. Рось, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, Н.А. Якубович та ін. Визнаючи наукову цінність та значущість цих праць, доводиться констатувати, що їх переважна більшість не містить аналізу новаций чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, зокрема в аспекті підстав закриття кримінального провадження, а відповідно і їх практичного застосування. У зв'язку з цим дослідження як

загальноправових питань підстав закриття кримінального провадження, так і тих, що мають прикладний характер, на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України є актуальними, необхідними, такими, що мають наукове та практичне значення.

Метою статті є дослідження проблемних питань закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення чи встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

Основні результати дослідження. Формулюючи такі підстави, як встановлена відсутність події кримінального правопорушення та встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України), законодавець оперує поняттями «подія», «склад» та «кримінальне правопорушення». Для того, щоб детально дослідити сутність цих підстав, необхідно проаналізувати дефініції зазначених вище термінів.

У КК України та КПК України по-різному вживається поняття, що характеризує належну правову оцінку вчиненого особою діяння. Так, у низці норм КК України неодноразово згадується про поняття «кваліфікація злочинів» (статті 9, 29, 33, 35, 66, 67), тоді як КПК України оперує більш широким поняттям – «правова кваліфікація кримінального правопорушення за Законом України «Про кримінальну відповідальність» (статті 150, 155, 166, 214, 244). Більше того, нині не ухвалено Закон України «Про кримінальні проступки», про який згадує КПК України, відтак наразі правова кваліфікація кримінальних правопорушень обмежена виключно кваліфікацією злочинів [1, с.50-55]. Виходячи з цього, на цей час теорія та практика кримінального процесу застосовує поняття «злочин» і «кримінальне правопорушення», зокрема й у контексті вирішення питань про закриття кримінального провадження, як синонімічні.

Термін «подія» має широке значення і здебільшого застосовується для визначення подій суспільного життя, якихось явищ, що іноді не залежать від дій конкретної особи, але пов'язані безпосередньо з діями людини. І.А. Лібус та Г.М. Резнік зазначають, що підстава «за відсутності події злочину» не повинна містити у собі термін «подія», а має формулюватися з урахуванням терміну «діяння», тобто дії чи бездіяльності, яка є складовою підстави пред'явленого обвинувачення. Адже термін подія – поняття більш широке. Ним позначається будь-яке явище, яке відбувається чи вже відбулося в певних умовах місця та часу [2, с.9].

Таким чином, термін «подія» є більш загальним стосовно конкретного вчинку, бо означає не лише дію конкретної особи, а й суспільні події, явища, що залежать від волі багатьох осіб або ж взагалі не залежать від волі людини. На відміну від нього, термін «дія» є більш конкретним і означає дії (дію) якоїсь істоти чи вплив на кого-, що-небудь. Л.М. Карнеєва доречно зазначає, що «злочин – завжди подія, але не всяка подія – злочин» [3, с.16].

Аналіз думок вчених свідчить, що відсутність події кримінального правопорушення як підставу закриття кримінального провадження (справи) одні

вчені розуміють як відсутність події взагалі, а інші вказують на відсутність події, яка містить у собі злочин.

Якщо дотримуватися першої думки, то можна зробити висновок про те, що відсутність події кримінального правопорушення – це відсутність не тільки суспільно небезпечного діяння, а й взагалі будь-якої дії, а тому п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України слід було б сформулювати як «відсутність події». Але кримінальне провадження реально може бути розпочате лише за припущенням факту вчинення суспільно небезпечного діяння, а тому при закритті кримінального провадження у зв'язку з тим, що відсутня (або не встановлена) сама подія кримінального правопорушення, логічним буде вести мову саме про відсутність суспільно небезпечного діяння, припущення наявності якого спричинило виникнення кримінально-правового конфлікту.

Поняття «відсутність події кримінального правопорушення» є більш вузьким, ніж «відсутність події». Вживаючи підставу «відсутність події кримінального правопорушення», ми ведемо мову лише про ті дії, які могли б підпадати під ознаки злочину, що передбачені КК України, тим самим припускаючи, що існують й інші, незлочинні події. Таким чином, відсутність події кримінального правопорушення в такому разі не може означати відсутність події взагалі. А якщо подія існує, хоч і не злочинна, це означає, що є дія певної особи, яка не містить у собі складу кримінального правопорушення. У цьому випадку кримінальне провадження може бути закрите лише на підставі відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

Таким чином, підстава, передбачена п.1 ч.1 ст.284 КПК України, означає, що суспільно небезпечні наслідки сталися внаслідок подій, які спочатку розглядалися як суспільно небезпечне діяння людини, але потім було встановлено, що подія сталася незалежно від волі людини.

Враховуючи викладене, вважаємо, що подією кримінального правопорушення для кримінального провадження, як предмета його діяльності, слід вважати встановлену наявність суспільно небезпечного діяння особи, припущення про існування якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту.

Такі підстави закриття кримінального провадження як встановлення відсутності події кримінального правопорушення та встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення взаємопов'язані і доповнюють одна одну. У зв'язку з чим як у практичній діяльності [4; 5], так і в юридичній літературі виникають труднощі щодо їх тлумачення та застосування [6, с.235; 7, с.625].

Серед вчених існує думка й про те, що поняття «відсутність події злочину» і «відсутність складу злочину» тотожні одне одному. Так, А.Я. Дубинський пропонував їх замінити однією підставою, передбачивши неможливість провадження у справі в разі, якщо не було вчинено злочин [8, с.70]. На нашу думку, вказані підстави повинні бути передбачені різними нормами за таких причин: по-перше, якщо немає діяння, то вести мову про склад злочину неможливо, адже склад злочину може міститися тільки в діянні особи. Припущення про наявність суспільно небезпечного діяння тягне за собою

виникнення кримінально-правового конфлікту. По-друге, як зазначає І. Овсянніков, диференціація реабілітуючих підстав впливає на додержання прав і законних інтересів громадян, а також на можливі цивільно-правові та інші наслідки. Застосування підстави «за відсутністю в діянні складу злочину» не перешкоджає задоволенню можливого зі сторони потерпілого цивільного позову, а також можливості дисциплінарної чи адміністративної відповідальності [9, с.15].

У контексті розгляду цього питання слід вказати і на те, що на відміну від КПК України 1960 року, ст. 284 КПК України не містить норми, яка б зобов'язувала слідчого, прокурора, суддю або суд у разі встановлення у діянні особи, стосовно якої кримінальна справа закривається за п.п. 1, 2, 6, 7, 9–11 ч.1 ст.6 КПК України, ознак адміністративного правопорушення направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення (ч.5 ст.6 КПК України 1960 р.).

На нашу думку, така відсутність є невиправданою, такою, що не відповідає принципу невідворотності відповідальності за вчинене діяння, не забезпечує реалізацію принципу процесуальної економії в діяльності судових та правоохоронних органів. Вважаємо, що ст.284 КПК України слід доповнити відповідною нормою, але з урахуванням того, що особа, стосовно якої кримінальне провадження закрито на підставі п.1 ч.1 ст.284 КПК України, не може бути притягнута до будь-якої іншої відповідальності. Це пояснюється тим, що кримінально-правовий конфлікт, який є одним із видів юридичних конфліктів, може виникнути внаслідок припущення про вчинення суспільно небезпечного діяння. Якщо ж діяння встановлене (навіть не суспільно небезпечне), рішення повинно прийматися за відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Відсутність діяння означає неможливість існування будь-якого юридичного конфлікту. А тому ні про яке адміністративне чи інше правопорушення у такому разі не може йтись. У випадку коли встановлено наявність діяння особи, внаслідок якого виник кримінально-правовий конфлікт, але це діяння не є злочинним, кримінальне провадження може бути закрито лише за підставою відсутності в діянні складу кримінального правопорушення.

Враховуючи зазначене, п.1 ч.1 ст.284 КПК України, на наш погляд, було б доцільно сформулювати у такій редакції: «1) у події встановлена відсутність ознак кримінального правопорушення».

Пункт 2 ч.1 ст.284 КПК України викладено так: «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення». У цій підставі йдеться саме про склад кримінального правопорушення, а не про саме кримінальне правопорушення. На жаль, КК України не надає визначення поняттю складу кримінального правопорушення. Згідно із загально прийнятою теоретичною моделлю, склад злочину означає наявність у діянні сукупності чотирьох елементів: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта, 4) суб'єктивної сторони.

Грунтуючи підставу закриття кримінального провадження, передбачену п.2 ч.1 ст.284 КПК України, лише на теоретично визначеному понятті «склад злочину» («склад кримінального правопорушення»), законодавець чітко не регламентує це процесуальне рішення. Це може призвести до прийняття хиб-

них рішень, оскільки такі органи можуть по-різному тлумачити для себе це поняття. Не вдаючись до детального розгляду структури поняття «склад злочину», що є завданням науки кримінального права, зауважимо, що стосовно теоретичного визначення цього поняття в теорії кримінального права точиться полеміка, оскільки законодавчо воно не визначене. А відтак вважаємо, що п.2 ч.1 ст.284 КПК України необхідно викласти із застосуванням законодавчо визначених термінів.

Виходячи з цього, пропонуємо п.2 ч.1 ст.284 КПК України викласти у такій редакції: «у діянні особи встановлена відсутність діяння, яке передбачене кримінальним законом як кримінальне правопорушення». Застосування зазначеної підстави закриття кримінального провадження означатиме, що в ході розслідування встановлене діяння певної особи, а тому це діяння може містити у собі підставу для юридичної відповідальності, але в ньому відсутні необхідні елементи конкретного злочину (склад злочину).

За підставою, передбаченою п.2 ч.1 ст.284 КПК України, повинні закриватись кримінальні провадження за умов, передбачених в КК України, застосування яких можливе при встановленні діяння особи.

Однією з таких підстав є декриміналізація, що означає набрання чинності новим законом, який усуває злочинність певного діяння та відповідно скасовує кримінальну відповідальність за нього.

КПК України 1960 року не передбачав ні окремої підстави, ні окремого порядку застосування декриміналізації, у зв'язку із чим в юридичній літературі висловлювались думки про необхідність введення такої окремої підстави закриття кримінальної справи [10, с.112].

Свого часу такі думки були визнані безпідставними, адже процесуальний порядок застосування декриміналізації викликав певні труднощі в її практичному застосуванні. Так, у разі встановлення декриміналізації суди при закритті кримінальних справ посилались на ст. 7 КПК України 1960 р. (зміна обстановки). Зокрема, закриваючи справу щодо Б. та Я., обвинувачених за ч.2 ст.80-3 КК України 1960 р., Жидачівський районний суд Львівської області визначив, що розглядувана ним справа підлягає закриттю саме внаслідок зміни обстановки, бо вчинене діяння втратило суспільну небезпеку у зв'язку з декриміналізацією. Верховним Судом України з приводу такого рішення зазначено, що в таких випадках з метою недопущення порушень прав громадян при закритті справ слід посилатись не на ст.7 КПК, а на п.2 ч.1 ст.6 КПК (відсутність складу злочину) [11].

Виходячи з цього, навряд чи можна погодитися з думкою Г.В. Рось про те, що наявність складу злочину визначається на момент його вчинення, а не на час прийняття процесуального рішення. Тому й усунення кримінальним законом злочинності діяння має тягнути закриття кримінальної справи не у зв'язку з відсутністю в діянні складу злочину, а розглядатися як самостійна нереабілітаційна підстава [10, с.111-112]. При прийнятті чинного КПК України законодавець пішов запропонованим шляхом і виділив у системі підстав закриття кримінального провадження окрему підставу – набрав чинності

закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п.4 ч.1 ст.284 КПК України).

Декриміналізація означає наявність діяння, яке раніше в КК України визнавалося злочинним, але внаслідок прийняття закону, яким це діяння декриміналізоване, вже не вважається суспільно небезпечним, а тому здійснення кримінального провадження в такому випадку не потрібне. Це означає, що встановлена наявність діяння особи, але воно не є суспільно небезпечним (злочином). А тому, на нашу думку, недоречно передбачати в КПК України окрему підставу, що регламентує закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією, оскільки остання повністю охоплюється іншою підставою закриття кримінального провадження – відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення (п.2 ч.1 ст.284 КПК України), є її окремим випадком. Виходячи з викладеного, п.4 ч.1 ст.284 КПК України слід виключити.

На підставі п.2 ч.1 ст.284 КПК України повинні закриватись кримінальні провадження у тих випадках, коли кримінально-правовий конфлікт виник внаслідок припущення однієї особи про вчинення суспільно небезпечного діяння іншою особою, але в ході перевірки достовірно встановлено наявність вчинення діяння, яке не передбачене Особливою частиною КК України як злочин.

На підставі п.2 ч.1 ст.284 КПК України слід закривати кримінальні провадження і за наявності обставин, передбачених в КК України: 1) малозначність діяння (ч.2 ст.11 КК); 2) заздалегідь не обціане приховування злочину членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом (ч.2 ст.396 КК); 3) імунітет свідка (ч.2 ст.385 КК, ст.69 КПК); 4) коли особа добровільно відмовилася від вчинення злочину (ч.2 ст.17, ч.1, ч.2 ст.31 КК).

У науковій літературі висловлено думку, що за п.2 ч.1 ст.284 КПК України слід закривати кримінальні провадження й у разі встановлення таких обставин, що виключають злочинність діяння, передбачених розділом VIII КК України [8, с.20-37]. Стаття, яка б передбачала застосування зазначених підстав, у КПК України відсутня. У зв'язку з цим у практичній діяльності зазначені підстави застосовують у порядку, передбаченому п.2 ч.1 ст.284 КПК України. Розглядаючи це питання, Л.М. Лобойко наголошує, що у даному випадку необхідно посилатися на п.2 ч.1 ст.6 КПК України (в редакції 1960 р.) та на конкретну статтю КК України, яка передбачає відповідну обставину, що виключає провадження у справі [12, с.171].

Така думка є слушною, але слід звернути увагу на те, що закриття кримінального провадження за п.2 ч.1 ст.284 КПК України не виключає можливості притягнення особи до інших видів юридичної відповідальності.

Щоб вирішити вказане питання, С.В. Пархоменко пропонує передбачити в КПК поряд з підставою «відсутність події злочину» самостійну підставу закриття кримінальної справи на випадок вчинення діяння, злочинність якого виключається кримінальним кодексом [13, с.39]. Вказана пропозиція заслуговує на увагу, і з нею слід погодитися. Але навряд чи можна поділити думку, що таку підставу необхідно передбачити поряд з підставою «відсутність події злочину».

Вважаємо, що підставу застосування норм розділу VIII КК України необхідно передбачити поряд з підставою «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення». Це пояснюється тим, що при встановленні обставин, що виключають злочинність діяння, звичайно ж, буде встановлено діяння особи, але у зв'язку з тим, що це діяння є суспільно корисним, можна було б говорити про те, що у ньому відсутній склад кримінального правопорушення. У той же час закриття кримінального провадження у зв'язку із встановленням обставин, що виключають злочинність діяння, відрізняється від підстави «встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення» тим, що після закриття кримінального провадження стосовно особи за обставин розділу VIII КК України вона не повинна притягуватись до інших видів юридичної відповідальності за це ж діяння. А тому вважаємо, що ч.1 ст.284 КПК України було б доцільно доповнити пунктом 2-1 у такій редакції: «діяння вчинене за наявності обставин, що виключають його злочинність».

Висновки. Вищенаведене дослідження інституту закриття кримінального провадження при встановленні відсутності події кримінального правопорушення чи встановленні відсутності в діянні складу кримінального правопорушення свідчить про наявність різних суперечностей та прогалини, які у правозастосовній діяльності слідчих та судових органів створюють чимало проблем. Втім, внесення до чинного КПК України запропонованих вище змін та доповнень сприятиме вирішення ряду теоретичних та практичних проблем, які виникають при закритті кримінального провадження при наявності реабілітуючих підстав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Савченко А.В.* Щодо питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення / А.В. Савченко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 50-55.
2. *Либус И.* Основания оправдания в уголовном процессе / И. Либус, Г. Резник // Советская юстиция. – 1974. – № 12. – С. 9-11.
3. *Карнеева Л.М.* Об уточнении обстоятельств, входящих в предмет доказывания по уголовному делу / Л.М. Карнеева // Сов. юстиция. – 1968. – № 24. – С. 16-17.
4. Application № 28970/95 by Nicholas PHILIS against Greece 17 October 1996 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#%22dmdocnumber%22:%22667515%22,%22itemid%22:%22001-3353%22>}}
5. Case of Lawless v. Ireland No. 3 (Application no 332/57) 1 July 1961 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57518>
6. *Tulkens F.* Les transformations du droit ptnal aux etats-Unis. Pour un autre modele de justice/ revue de scince criminell et droint penal compate. – 1993. – № 2. – P.235.
7. *Heinz Putsches.* Prozeffivergleich und Urteilverfahren // Neuse Justus. – 1956. – №20. – S 625.

8. *Дубинский А.Я.* Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования: [учеб. пособие] / А.Я. Дубинский. – К. : КВШ МВД СССР, 1975. – 132 с.

9. *Овсянников И.* Прекращение дел по реабилитирующим основаниям. / И. Овсянников // Законность. – 2000. – № 6. – С. 15–16.

10. *Рось Г.В.* Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г.В. Рось; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2009. – 253 с.

11. *Мищенко С.М.* Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ / С.М. Мищенко, В.М. Ткаченко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2 – С. 27–33.

12. *Лобойко Л.М.* Підстави до ухвалення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи / Л.М. Лобойко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: зб. наук. праць. – 2002. – № 3 (9). – С. 164–177.

13. *Пархоменко С.* Уголовно-правовое значение обстоятельств, исключающих преступность деяния / С. Пархоменко // Законность. – 2004. – № 1. – С. 39–41.

Токаренко К.В. Закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення чи відсутності в діянні складу кримінального правопорушення

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення чи встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення. Проаналізовано дефініції «подія», «склад» та «кримінальне правопорушення». Обгрунтована недоречність закріплення у КПК України окремої підстави, що регламентує закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією діяння. Розроблена низка пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: *реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, відсутність події кримінального правопорушення, відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, декриміналізація діяння.*

Токаренко К.В. Закрытие уголовного производства в случае установления отсутствия события уголовного преступления или отсутствия в деянии состава уголовного преступления

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов закрытия уголовного производства в случае установления отсутствия события уголовного правонарушения или установления отсутствия в деянии состава уголовного преступления. Проанализированы дефиниции «событие», «состав» и «уголовное правонарушение». Обоснована неуместность закрепления в УПК Украины отдельного основания, регламентирующего закрытие уголовного производства в связи с декриминализацией деяния. Разработано ряд предложений по совершенствованию уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: *реабилитирующие основания прекращения уголовного производства, отсутствие события уголовного правонарушения, отсутствие в деянии состава уголовного правонарушения, декриминализация деяния.*

Tokarenko C.V. Closing of the criminal proceedings upon establishment of the lack of a criminal offense or lack of corpus delicti in the act

The article investigates the problem issues of closing the criminal proceedings upon establishment of the lack of a criminal offense or establishment of the lack of corpus delicti in the act. It analyzed the definitions such «event», «composition», and «criminal offence». In the article has analyzed the irrelevance of consolidating a separate ground governing the closing of the criminal proceedings in connection with the act decriminalization in the Code of Criminal Procedure of Ukraine.

Keywords: *rehabilitating grounds of closing of the criminal proceedings, lack of event of a criminal offense, lack of the corpus delicti in the act, decriminalization of act.*

Стаття надійшла до редакції 27.11.2015.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р., крім того журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правової держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: tanya_saven@ukr.net
<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
  - Forensic examination; operatively-search activity
  - Commercial law and Commercial procedure law
  - Statewide, agricultural and environmental law
  - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований у 28.02.2011 році. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014 р.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних
видань (ISSN International Centre, м. Париж), журнал зареєстровано
та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних:
Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 р. «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року, –

Науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014 р.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного
та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317

Тел.: 246-24-34. Факс: (044) 246-24-34

**З приводу публікацій своїх статей авторам необхідно зв'язуватися
з секретарем журналу**

САВЕНКОВОЮ ТЕТЯНОЮ ГАРІЄВНОЮ

Т.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net ; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки; у тому числі визначення УДК (вказати назву галуzy права).

- Стаття має включати наступні необхідні елементи:
  - постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;
  - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
  - формулювання цілей статті;
  - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
  - висновки з даного дослідження;
  - у статті повинно бути не менше 15 посилань;
  - внутрішню структуру статті – розділи з назвами або виділені частини;
  - прізвища, ім'я та ім'я по батькові, назви статті крім українською мовою має бути ще й англійською мовою.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (З, с. 12).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того у списку джерел має бути не менше 5 англomовних посилань.

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

- Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google і т.п.), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

- Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті пересилати у такому форматі:
  - а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 і т.ін.);
  - б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 і т.ін.);
  - в) нижнє підкреслення (_) потім тип документу **note** – анотація або **topic** – стаття;
  - г) після, нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора) потім прізвище автора, англійською мовою прізвище та ініціали.

Приклад: **11.14_note Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- *Всім авторам до уваги: при подачі статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку з авторами.*

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції. Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10
Тел. (044)246-24-34

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан в 28.02.2011 году. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014 г.
ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрировано в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 1 января 2014 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 г. «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положение о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 № 567, Положение о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года по № 1170/19908, Положение об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года по № 1169/19907, Порядка формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года, –

Научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины в соответствии со списком.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014 г.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор
ВНЗ «Национальная академия управления»

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 317

Тел.: (044) 246-24-34

Факс: (044) 246-24-34

По поводу публикаций своих статей авторам необходимо связываться с секретарем журнала

САВЕНКОВОЙ ТАТЬЯНОЙ ГАРИЕВНОЙ

Т.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net ; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», в соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины №7D05 / 1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины», **должны содержать следующие элементы:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки; в т.ч. УДК (указать название отрасли права).

- Статья должна включать следующие необходимые элементы:

- постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы по данному исследованию;
- в статье должно быть не менее 15 ссылок;
- внутренняя структуризация – разделы с названиями или выделенные части;
- фамилия, имя и отчество, название статьи, кроме как на украинском языке должны быть еще и на английском языке.

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». *Кроме того в списке источников должно быть не менее 5 англоязычных ссылок.*

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

- Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

- *Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.*

- Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);

- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);

- в) нижнее подчеркивание ( ) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;

- г) после, нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора) затем фамилия автора, на английском языке фамилия и инициалы.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_ topic _Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20-30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);

- информационную справку об авторе на украинском и английском языках:

фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;

- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

- Всем авторам во внимание: при подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи с авторами.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

«ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10

Тел. (044) 246-24-34

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014r.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014.», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 p. № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vinnytska street, 10 Kyiv, Ukraine

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014 p.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Civil
and Commercial Law University National Academy of Management

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10, ap. 317 Kyiv, Ukraine

Tel.: 246-24-34. Fax: (044) 246-24-34

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate
with the secretary of the journal

SAVENKOVA TATIANA

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.

English.

- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.
- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

Higher education institution «National Academy of Management»

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

«Juridical science»

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10

Тел. (044)246-24-34